

Az Európai Unió
támogatásával

Kézikönyv a büntetőeljárások terheltjeinek védőhöz és költségmentességhez való jogáról

2018

B U L G A R I A N
H E L S I N K I
C O M M I T T E E

Magyar Helsinki Bizottság

Jelen kiadvány a Bolgár Helsinki Bizottság által koordinált, az Európai Unió által támogatott, „A büntetőeljárás jogok erősítése: az ügyvédhez és a költségmentességhez való jog hatékony implementációja a Stockholmi Program szerint” című, JUST/2015/JACC/AG/PROC/8630 számú projekt keretében készült, amelyben a Magyar Helsinki Bizottság partnerként vett részt.

Jelen kiadvány az Európai Unió anyagi támogatásával készült. Tartalmáért a kizárólagos felelősséget a Magyar Helsinki Bizottság és a Bolgár Helsinki Bizottság viselik, az semmilyen vonatkozásban nem tekinthető úgy, mint amely az Európai Unió álláspontját tükrözi.

Tartalom

A büntetőeljárás terheltjeinek nyújtott jogi segítséggel és védelemmel kapcsolatos nemzetközi követelmények	4
1. A jog megfogalmazása és tartalma, az alkalmazandó alapkövetelmények köre	5
1.1. A 2013/48/EU irányelv	5
1.2. Az uniós jog egyéb másodlagos normái	7
1.3. Az Egyezmény és az Egyezségokmány gyakorlata	8
1.4. A fordulópont: Salduz kontra Törökország.....	10
2. A személyes védekezéshez való jog	12
2.1. Az Egyezmény és az Egyezségokmány sztenderdjei	12
2.2. A tárgyaláson való részvétel joga	14
2.3. A jogorvoslati eljárásokban való részvétel joga	15
2.4. A védelem érveinek korlátozása.....	16
3. A választott védő által nyújtott jogi segítséghez és védelemhez való jog	16
3.1. A jog jelentése és a megengedhető korlátozások	16
3.2. A jogi segítségnyújtáshoz való jog korlátozhatósága a szabadságelvonást követően	18
3.3. A fogva tartás jelentősége	19
3.4. A védőhöz való jogról való lemondás.....	20
4. Ingyenes jogi segítségnyújtás	21
4.1. Az ingyenes jogi segítségnyújtáshoz való jog tartalma	21
4.2. A rászorultság vizsgálata.....	23
4.3. Az igazságszolgáltatás érdekei.....	23
4.4. Az ingyenes jogi segítség jogáról való lemondás és védő kirendelése a terhelt akarata ellenére.....	27
5. A tényleges és hatékony védelemhez való jog.....	28
5.1. A tényleges és hatékony védelemhez való jog tartalma	28
5.2. Az állam felelősségének korlátai	28
5.3. A tényleges és hatékony védelem feltételei	29
6. Konklúzió	33
Válogatott strasbourgi esetek rövid összefoglalója	34
1. Brennan kontra Egyesült Királyság (39846/98, 2001. október 16.)	34

2. Croissant kontra Németország (13611/88, 1992. szeptember 25.)	36
3. Dayanan kontra Törökország (7377/03, 2009. október 13.)	37
4. Panovits kontra Ciprus (4268/04, 2008. december 11.)	38
5. Salduz kontra Törökország (36391/02, 2008. november 27.)	41
„Az ügyvédhez és a költségmentességhez való jog a büntetőeljárásokban” című országjelentés összefoglalója.....	43
1. Az ügyvédi segítség igénybevételéhez és a költségmentességhez való jog érvényesülése.....	43
1.1. Büntetőeljárások	43
1.2. Szabálysértési eljárások.....	47
2. Harmadik személy tájékoztatása szabadságelvonáskor és kommunikáció a szabadságelvonás ideje alatt.....	47
2.1. Büntetőeljárások	47
2.2. Szabálysértési eljárások.....	48
A Magyar Helsinki Bizottság ajánlásai az országjelentés alapján	48
1. Ajánlások a 2013/48/EU irányelv implementációja kapcsán	48
2. Ajánlások a költségmentességhez való jogról szóló ajánlás implementációja kapcsán.....	50

A büntetőeljárás terheltjeinek nyújtott jogi segítséggel és védelemmel kapcsolatos nemzetközi követelmények¹

A kézikönyv e fejezetének fókuszában a büntetőeljárások terheltjeinek nyújtott jogi segítséggel és védelemmel kapcsolatos nemzetközi követelmények állnak, amelyek egyúttal a Tanács 2009. november 30-i állásfoglalásával megalkotott, a büntetőeljárásokban a gyanúsítottak vagy vádlottak eljárási jogainak megerősítését célzó ütemterv (a továbbiakban: Ütemterv) lényeges elemét is jelentik.² 2009 decemberében az Európai Tanács „A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa” címet viselő, úgynevezett Stockholmi Programba (a továbbiakban: Stockholmi Program)³ is beillesztette az Ütemtervet. A tanulmány tárgyát képező jogok az Ütemtervben a „C. intézkedés: Jogi tanácsadás és költségmentesség” címszó alatt szerepelnek, amely mellett a dokumentumban öt további intézkedés is található: fordítás és tolmácsolás (A. intézkedés); a jogokról és a vádokról való tájékoztatás (B. intézkedés); kapcsolattartás a családtagokkal, a munkaadókkal és a konzuli hatóságokkal (D. intézkedés); a veszélyeztetett gyanúsítottakra vagy vádlottakra vonatkozó különleges biztosítékok (E. intézkedés); és az előzetes letartóztatásról szóló zöld könyv (F. intézkedés).

Ezen intézkedések célja az Európai Unió Alapjogi Chartájában (a továbbiakban: Charta) foglalt különböző rendelkezések hatékony érvényesítése. Az Ütemtervről szóló tanácsi állásfoglalás jogalkotási és egyéb lépéseket irányoz elő a terhelt jogainak megerősítése érdekében. Ilyen lépések kezdeményezésére a C. intézkedés és egyéb intézkedések végrehajtása kapcsán már sor került.

Az Európai Parlament és a Tanács 2013 októberében fogadta el a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról szóló 2013/48/EU irányelvet,⁴ amely a vizsgált joganyag két aspektusának egyikét érinti: a terhelt védőhöz való jogát. A másik aspektust, a terheltet bizonyos feltételek fennállása esetén

¹ A fejezet szerzője: Dr. Krassimir Kanev (Bolgár Helsinki Bizottság). Dr. Krassimir Kanev 1982-ben végzett a Szófia Egyetemen. A Columbia Egyetemen 1996–1997 között emberi jogi és vallásszabadsággal kapcsolatos tanulmányokat folytatott. A Szófia Állami Egyetemen tíz évig tartott nemzetközi emberi jogi bevezető kurzust. Tanított továbbá szociológiát, jogszociológiát, kritikai társadalomelméletet, környezetvédelmet és nemzetközi emberi jogokat több egyetemen és főiskolán Bulgáriában és külföldön, köztük a Plovdivi Állami Egyetemen, az Oregoni Egyetemen, a Szarajevói Egyetemen és a CEU-n. Online kurzusokat tart emberi joggal foglalkozó szakemberek számára az amerikai székhelyű Human Rights Education Associates (HREA) égisze alatt. Vezetett kurzust az emberi jogvédelemmel összefüggő ENSZ-mechanismusokról egy EHU-projekt keretében, kelet-európai ügyvédek számára.

Az emberi jogvédő munkát 1988-ben kezdte. Több emberi jogi és környezetvédelmi szervezetben tevékenykedett és tevékenykedik ma is aktivistaként. 1994 óta a Bolgár Helsinki Bizottság igazgatója. 1998–2007 között a Nemzetközi Helsinki Szövetség az Emberei Jogokért végrehajtó bizottságának tagja. 2005–2011 között az ENSZ Önkéntes Alap a Kínzás Áldozataiért igazgatóságának tagja. A 2007–2010 közötti időszakban az Európai Roma Jogok Központja igazgatóságának tagja. 2006 óta az Association for the Prevention of Torture igazgatóságának tagja. 2007 óta tagja a Public Interest Law Network igazgatóságának. 2015 óta tagja az EU Alapjogi Ügynöksége igazgatótanácsának. Négy könyv és több tucat cikk szerzője számos emberi jogi témában, köztük a joghoz való hozzáférés, a kínzás megelőzése, kisebbségi jogok, szólásszabadság, a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jog, valamint a vallásszabadság témakörében. Civil szervezeteket és más monitorozó szervezeteket készített fel emberi jogok kelet-európai, amerikai, közép-ázsiai és közel-keleti érvényesülésének megfigyelésére. Magánszemélyeknek és emberi jogi civil szervezeteknek nyújtott segítséget az Emberi Jogok Európai Bíróságához és ENSZ-szervekhez való fordulásban.

² A Tanács állásfoglalása (2009. november 30.) a büntetőeljárásokban a gyanúsítottak vagy vádlottak eljárási jogainak megerősítését célzó ütemtervről. Az állásfoglalás preambuluma választ ad arra kérdésre, hogy miért van szükség a tagállamok büntetőeljárás szabályainak harmonizálására. Ebben kiemelkedő szerepe van annak a ténynek, hogy a belső határok eltörlése, valamint a mozgás és a lakóhely megválasztásának szabadsága „[...] elkerülhetetlenül azt eredményezi, hogy egyre nő azon személyek száma, akiket a lakóhelyüktől eltérő tagállamban vonnak büntetőeljárás alá” (preambulum, 3. pont).

³ Európai Tanács, Stockholmi Program, „A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa”, 2010/C 115/01, 2010. május 4.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2013/48/EU irányelve (2013. október 22.) a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról

megillető állami jogi segítséghez és költségmentességhez való jogot az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1919 irányelve szabályozza.⁵ Ez a két jogforrás főleg az általános helyzetekre vonatkozó követelményeket tartalmazza, ugyanakkor a 2013/48/EU irányelv 13. cikke és az (EU) 2016/1919 irányelv 9. cikke megköveteli, hogy a sérülékeny (az irányelvek szóhasználatában „veszélyeztetett”) terheltek sajátos szükségleteit az irányelvek alkalmazása során a tagállami hatóságok figyelembe vegyék. A Stockholmi Program két további dokumentumot is magába foglal, amely ezen terhelti csoportok védelemhez és jogi segítséghez való jogával kapcsolatban fogalmaz meg követelményeket: az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/800 irányelvét a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról⁶ és az Európai Bizottság 2013. november 27-i ajánlását a büntetőeljárás során gyanúsított és vádlott kiszolgáltatott személyekre vonatkozó eljárási biztosítékokról⁷ (a továbbiakban: Ajánlás).

A fent említett irányelvek rendelkezései kulcsfontosságúak a terheltek védelemhez és jogi segítséghez való jogának megértése szempontjából, azonban természetüknél fogva szükségszerűen tömörek és tág teret hagynak az értelmezésnek. Az irányelvek egyértelműen meghatározzák ezen értelmezés forrásait: az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) az uniós jogot értelmező esetjogát, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB vagy Bíróság) az Emberi Jogok Európai Egyezményét (a továbbiakban: Egyezmény) értelmező gyakorlatát.⁸ Az EUB viszonylag kevés, a vizsgálatunk körébe tartozó ügyben hozott döntést, ezért az EJEB és – lényegesen kisebb mértékben – az Emberi Jogok Európai Bizottságának (a továbbiakban: EJEBi)⁹ esetjoga szolgál értelmezési forrásul a terheltek védelemhez és jogi segítséghez való jogának terjedelme és tartalma tekintetében. Ezen túlmenően a követelmények tartalmának tisztázása érdekében számos nemzetközi egyezmény és „puha” emberi jogi jogforrás szövegét, valamint különböző globális és regionális emberi jogi szervezetek esetjogát tárgyaljuk.¹⁰

Az Ütemterv alá tartozó irányelvek egy részének hatálya nem korlátozódik a terhelteknek biztosítandó védelemre és jogi segítségre. A 2013/48/EU irányelv, valamint az (EU) 2016/1919 irányelv szabályozza az európai elfogatóparancs alapján zajló eljárásokat is. Ezen túlmenően a 2013/48/EU irányelv a fogva tartás esetén harmadik személyeknek nyújtandó tájékoztatást és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogot is érinti. Az (EU) 2016/800 irányelv és az Ajánlás az életkoruk, szellemi vagy fizikai állapotuk, illetve fogyatékoságuk miatt sérülékeny terheltekkel szembeni büntetőeljárások sztenderdjeit rögzíti. Ez a tanulmány azonban a terheltek védelemhez és jogi segítséghez való jogának kérdéseire összpontosít.

1. A jog megfogalmazása és tartalma, az alkalmazandó alapkövetelmények köre

1.1. A 2013/48/EU irányelv

A 2013/48/EU irányelv annak biztosítására kötelezi a tagállamokat, hogy „a gyanúsítottak és a vádlottak ügyvédi segítséget vehessenek igénybe abban az időpontban és olyan módon, hogy az

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1919 irányelve (2016. október 26.) a büntetőeljárások során a gyanúsítottak és a vádlottak, valamint az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban a keresett személyek költségmentességéről

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/800 irányelve (2016. május 11.) a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról

⁷ A Bizottság ajánlása (2013. november 27.) a büntetőeljárás során gyanúsított és vádlott kiszolgáltatott személyekre vonatkozó eljárási biztosítékokról, 2013/C 378/02

⁸ Lásd a 2013/48/EU irányelv 14. cikkét, valamint preambulumának 53. és 54. pontját, az (EU) 2016/800 irányelv preambulumának 66. és 67. pontját, valamint az (EU) 2016/1919 irányelv preambulumának 10., 14., 17. és 23. pontját. Az Ajánlás preambulumának 16. pontja a Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény 13. cikkére utal.

⁹ Az Emberi Jogok Európai Bizottsága az Egyezmény 11. kiegészítő jegyzőkönyvének hatálybalépésével megszűnt.

¹⁰ A legfontosabb „puha” normák a következők: az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága 32. számú általános kommentárja, A fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó ENSZ minimum standard szabályok (Mandela Szabályok), az ENSZ alapelvek és iránymutatások a jogi segítséghez való hozzáférésről a büntető igazságszolgáltatási rendszerekben, Az ügyvédek szerepére vonatkozó alapelvek (Havannai Nyilatkozat), és A Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésére Létrehozott Európai Bizottság (CPT) 2., 6., 12. és 21. számú általános jelentései, amelyek a rendőrségen fogva tartott személyek jogi segítséghez való hozzájutásával kapcsolatban fogalmaznak meg követelményeket.

érintett személy a gyakorlatban hatékonyan érvényesíthesse a védelemhez való jogát”.¹¹ Ez magába foglalja az ügyvédi segítség igénybevételének lehetőségét a rendőrségi kihallgatás megkezdését megelőzően, olyan eljárási cselekményeken, amelyekben a terhelt köteles megjelenni, vagy megjelenehet (pl. felismerésre bemutatás, szembesítés, a bűncselekmény rekonstruálása),¹² a szabadságelvonás megkezdését követően indokolatlan késedelem nélkül, illetve bírósági idézés esetén – attól függően, hogy ezek közül melyikre kerül sor a legkorábban. Az ügyvédnek jogot kell biztosítani rá, hogy „jelen legyen, és hatékonyan részt vegyen a [terhelti] kihallgatás során”.¹³ A terheltnek joga van „az őt képviselő ügyvéddel négy szemközt beszélni és kommunikálni”, a terhelt és a védő közötti kommunikáció titkosságát biztosítani kell.¹⁴ A tagállamok a terhelték részére általános tájékoztatást nyújtanak annak érdekében, hogy azok könnyebben találjanak ügyvédet.¹⁵ A 2013/48/EU irányelv lehetővé teszi, hogy a tagállami hatóságok időlegesen eltérjenek azokról a rendelkezésektől, amelyek előírják a védővel való haladéktalan kapcsolatfelvétel biztosítását a szabadságelvonást követően, illetve a fent említett három eljárási cselekményen való védői részvételt, azonban erre csak kivételes esetben és csak a tárgyalást megelőző szakban van lehetőség.¹⁶

A 2013/48/EU irányelv nem alkalmazható azokra a kisebb súlyú normasértésekre, amelyekben a büntetőbíróságtól eltérő hatóságok járnak el, amennyiben az adott tagállam joga nem teszi lehetővé szabadságelvonás kiszabását a kérdéses cselekményre. Ilyen esetekben a garanciális szabályok csak a büntetőbíróság által lefolytatott eljárásokra vonatkoznak.¹⁷ A preambulum 13. pontja ezen túlmenően kimondja, hogy a kisebb súlyú jogsértésekre vonatkozó, büntetés-végrehajtási intézményben lefolytatott eljárások és a katonai környezetben elkövetett bűncselekményekre vonatkozó, a parancsnok által levezetett eljárások az irányelv alkalmazásában nem minősülnek büntetőeljárásnak. Az irányelv hatályának leszűkítése mindkét esetben ellenkezik az EJEB gyakorlatával, amely az ilyen eseteket az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontja alá tartozónak tekinti.¹⁸

A tárgy és hatály meghatározásakor mind a 2013/48/EU irányelv és az egyéb Ütemterv-irányelvek hangsúlyozzák, hogy minimumszabályokat állapítanak meg a védelemhez és a büntetőeljárási jogi segítségnyújtáshoz való jog kapcsán, és hogy rendelkezéseiket „attól az időponttól kezdve kell a büntetőeljárás során a gyanúsítottakra és vádlottakra alkalmazni, amikor valamely tagállam illetékes hatóságai – hivatalos értesítés útján vagy más módon – tudomásukra hozzák, hogy bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják vagy vádolják őket, függetlenül attól, hogy a szabadságuk elvonására sor kerül-e”.¹⁹ A tárgy és hatály illetően meghatározása – szó szerinti értelmezés esetén – olyan eredményre vezethet, amely ellenkezik a norma céljával.

Az elsőként felmerülő problémát a „büntetőeljárás” fogalom tartalmának kifejezett szűkítése jelenti. A bolgár büntetőeljárási rendszer pl. csak azt követően tekinti az eljárást büntetőeljárásnak, hogy az formálisan megindul a bolgár büntetőeljárási törvény (a továbbiakban: bolgár Be.) alapján. Azonban, szemben a régi büntetőeljárási törvénnyel, a 2006. április 29-én hatályba lépett új bolgár Be. nem ismeri a gyanúsított pozíciót, és csak a vádlottra vonatkozó szabályokat tartalmaz. Ebből egyes kommentárok azt a következtetést vonják le, hogy a 2013/48/EU irányelv csak azokra vonatkozik, akik a bolgár Be. értelmében vádlottnak minősülnek.²⁰ E szűkítő értelmezés szerint az irányelv nem alkalmazandó azokra, akiket a belügyminisztériumra vonatkozó törvény 72. § (1) bekezdés 1.

¹¹ 2013/48/EU irányelv, 3. cikk (1) bekezdés

¹² Az eljárási cselekményeknek az Európai Bizottság által javasolt eredeti listája jelentősen szűkült a tagállami tiltakozások miatt. Lásd: Winter, L. B.: The EU Directive on the Right to Access to a Lawyer: A Critical Assessment, in: Ruggeri, S. (szerk.): *Human Rights in European Criminal Law*, Heidelberg, etc.: Springer, 2015, 121–122. o.

¹³ 2013/48/EU, 3. cikk (3) bekezdés b) pont

¹⁴ *Uo.*, 3. cikk (3) bekezdés a) pont és 4. cikk

¹⁵ *Uo.*, 3. cikk (4) bekezdés

¹⁶ Lásd a 3.2. pontot alább.

¹⁷ *Uo.*, 2. cikk (4) bekezdés

¹⁸ E megközelítés kritikáját lásd: Peers, S., T. Hervey, J. Kenner, A. Ward: *The EU Charter of Fundamental Rights: A Commentary*, Oxford és Portland: Hart Publishing, 2014, 1337–1338. o. Ezen ellentmondás elkerülése érdekében a 14. cikk és a preambulum 13. pontja rögzíti, hogy a szűkítéseket azon kötelezettségek sérelme nélkül kell alkalmazni, amelyeket az Egyezmény a tisztességes eljárásához fűződő jogok biztosításával kapcsolatban a tagállamokra ró.

¹⁹ 2013/48/EU irányelv, 1. és 2. cikk. Lásd még az (EU) 2016/1919 irányelv, valamint az (EU) 2016/800 irányelv 1. és 2. cikkeit is.

²⁰ Чинова, М., Панова, П.: Новата директива относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство, *Норма*, бр. 2, 2014 г. [Chinova, M. és P. Panova: The new directive on the right to access to a lawyer in criminal proceedings, *Norma*, No. 2, 2014]

fordulata értelmében azon az alapon tartanak fogva, hogy velük kapcsolatban bűncselekmény elkövetésére vonatkozó információ merült fel. Azonban az Egyezmény 5. cikk (1) bekezdése alapján csak annak a szabadsága vonható el, akivel szemben bűncselekmény elkövetésének „alapos gyanúja” merül fel. Ez az alapos gyanú olyan tények vagy információk meglétét jelenti, amelyek egy objektív külső szemlélőt meggyőznek arról, hogy az érintett elkövethette a cselekményt.²¹ Egy ilyen személy azonban a bolgár jog szerint csak „gyanúsított” lehet, és nem indokolható, hogy az ő esetében miért ne érvényesülnének az irányelv garanciái. A „büntetőjogi vád” és a „büntetőeljárás” fogalmak autonóm jelentéssel bírnak a strasbourgi gyakorlatban.²² A büntetőeljárás formális megindítása ezért nem szolgálhat a garanciák érvényesülésének kezdőpontjául. Ráadásul a 2013/48/EU irányelv kifejezetten rögzíti, hogy rendelkezései alkalmazandók „a gyanúsítottól vagy vádlottól eltérő olyan személyekre is, akik a rendőrség vagy más bűnüldöző vagy igazságszolgáltatási hatóság általi kihallgatás során gyanúsítottá vagy vádlottá válnak”.²³ Ez a rendelkezés tehát az irányelv hatályát a gyanúsítottakon és vádlottakon kívüli személyekre is kiterjeszti, bár gyakorlati alkalmazása – különösen olyan helyzetekben, amikor az eljárással érintett személy nincs fogva tartva – szinte kizárólag a jogalkalmazó szerv diskrecionális döntésén múlik.²⁴

1.2. Az uniós jog egyéb másodlagos normái

Az (EU) 2016/1919 irányelv az államilag biztosított ügyvédi segítségnyújtás igénybevételéhez való jog hatékony érvényesülését célzó garanciákat rögzíti azon gyanúsítottak és vádlottak vonatkozásában, akik fogva vannak tartva, akik számára az ügyvédi segítség biztosítását az uniós jog vagy a nemzeti jog előírja, vagy akiknek a jelenléte valamely nyomozási vagy bizonyításfelvételi cselekményen kötelező vagy megengedett, ideértve legalább a felismerésre bemutatást, a szembesítést és a bizonyítási kísérletet. Az irányelv hatályával kapcsolatos korlátozások ugyanazok, mint a 2013/48/EU irányelv esetén, és rendelkezései kiterjednek az európai elfogatóparancson alapuló eljárásokra is.²⁵ A jogi segítségnyújtással kapcsolatos követelmények rögzítése során az (EU) 2016/1919 irányelv is követi az EJEB esetjogát, valamivel szélesebb tárgyi és személyi hatályra vonatkoztatva azt.²⁶ Hasonlóan az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontjához, az irányelv kimondja, hogy azokat a gyanúsítottakat és vádlottakat, akik nem rendelkeznek elégséges anyagi forrásokkal az ügyvéd általi segítségnyújtás megfizetéséhez, megilleti a jogi segítségnyújtáshoz való jog, ha az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg. Bár meglehetősen általános megfogalmazásban, de az irányelv és preambuluma meghatározza az igazságszolgáltatási érdek legfőbb eseteit, valamint az irányelv érvényesülése érdekében eljárni köteles jogalkalmazó szervek jogositványait.²⁷

Az (EU) 2016/800 irányelv, amely a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szól, alapvetően megismétli a 2013/48/EU irányelv által a jogi segítségnyújtással kapcsolatban rögzített garanciális rendelkezéseket, ideértve a korlátozásokat és eltéréseket is, bizonyos tekintetben azonban további garanciákat is tartalmaz. Ezek egyike azzal a követelménnyel kapcsolatos, hogy a gyermek *hatékony* jogi segítségben részesüljön. Ennek megfelelően ahol a 2013/48/EU irányelv az ügyvédhez való „indokolatlan késedelem nélküli” hozzáférésről beszél, ott az (EU) 2016/800 irányelv annak biztosítására kötelezi a tagállamokat, hogy „a gyermekek indokolatlan késedelem nélkül ügyvédi támogatást kapjanak” [6. cikk (3) bekezdés]. Az (EU) 2016/800 irányelvben olyan garanciális rendelkezés is található, amely a 2013-as irányelvből hiányzik: „Abban az esetben, amikor a gyermek számára ezen irányelv alapján ügyvédi támogatást

²¹ Az EJEB objektív követelményrendszerével kapcsolatban számos esetjogi utalást tartalmaz az alábbi tanulmány: Кънев, К.: *Правото на лична свобода и сигурност*, София: Сиби, 2016 г., с. 151–155. [Kanev, K.: *The right to liberty and security of person*, Sibi: Sofia, 2016, 151–155. o.]

²² *Uo.*, 135–137. o. A „büntetőjogi vádnak” az EJEB esetjogában használt autonóm fogalmával kapcsolatos részletes elemzést lásd: *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Strasbourg: Right to a fair trial (criminal limb)*, Strasbourg: Council of Europe, 2014, 1–28. bekezdés.

²³ 2013/48/EU irányelv, 2. cikk (3) bekezdés. Ilyen esetekben a preambulom 21. pontja szerint „a kihallgatást azonnal fel kell függeszteni”, és a kihallgatást akkor lehet folytatni, ha az érintett személyt tájékoztatják az irányelv szerinti jogairól, és ezekkel teljes körűen élhet is.

²⁴ Winter, L. B.: *The EU Directive on the Right to Access to a Lawyer: A Critical Assessment*, in: Ruggeri, S. (szerk.): *Human Rights in European Criminal Law*, Heidelberg, etc.: Springer, 2015, 114. o.

²⁵ (EU) 2016/1919 irányelv, 2. cikk

²⁶ Az irányelvek hatályának és az EJEB esetjogának különbségeit lásd alább.

²⁷ Lásd a 4.2 és 4.3 pontot alább.

kell biztosítani, de nincsen jelen ügyvéd, az illetékes hatóságoknak ésszerű időtartamra el kell halasztaniuk a gyermek kihallgatását vagy a [...] más nyomozati vagy bizonyításvételi eljárást annak érdekében, hogy lehetősége legyen az ügyvédnek megérkezni, vagy hogy ha a gyermek saját maga nem gondoskodott ügyvédi képviselőről, akkor gondoskodjanak a gyermek számára egy ügyvédről.”

28

A sérülékeny személyekre vonatkozó Ajánlás nem tartalmaz túl sok specifikus garanciális rendelkezést a tanulmány tárgyi körében, kettő ugyanakkor kifejezetten jelentős. A 2. szakasz 7. pontja előírja a kiszolgáltatottság vélelmzését azon személyek esetében, akiket súlyos lelki, szellemi, fizikai vagy érzékszervi fogyatékoság, elmebetegség vagy kognitív zavar akadályoz abban, hogy megértsék az eljárást és hatékonyan részt vegyenek abban, a 3. szakasz 11. pontja pedig rögzíti, hogy ha a kiszolgáltatott személy nem képes megérteni és követni az eljárást, nem mondhat le érvényesen²⁹ a 2013/48/EU irányelv szerinti, ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogáról.³⁰

1.3. Az Egyezmény és az Egyezségokmány gyakorlata

Az Ütemterv-irányelvek tárgyi és személyi hatálya szélesebbnek tűnik, mint az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának, illetve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: Egyezségokmány) 14. cikk (3) bekezdés d) pontjának hatálya. E rendelkezések az alábbiakat rögzítik:

Egyezmény, 6. cikk (3) bekezdés c) pontja	Egyezségokmány, 14. cikk (3) bekezdés d) pont
„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy [...] c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet.”	„3. Az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább a következő biztosítékokra: [...] d) a tárgyaláson személyesen jelen lehessen, személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessék; amennyiben védője nincsen, tájékoztassák a védő választására vonatkozó jogáról; és minden olyan esetben, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik, hivatalból védőt rendeljenek ki számára, és pedig ingyenesen, amennyiben nem rendelkezik a védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel.”

A két szöveg alapvetően azonos, két különbségtől eltekintve: az Egyezségokmány garantálja a terhelt jogát a tárgyaláson való jelenlétre és arra, hogy tájékoztassák a védő választására vonatkozó jogáról. A jogi segítségnyújtáshoz és a védelemhez való joggal kapcsolatban mindkét szöveg három lényeges elemet sorol fel: a személyes védekezéshez való jogot, a választott védő segítségével való védekezéshez való jogot, valamint az ingyenes védőrendelés jogát. Ezek kiegészülnek a tényleges és hatékony védelemhez való joggal, amely ugyan nem szerepel kifejezetten a két egyezményben, de az általuk létrehozott fórumok esetjogában márt a kezdetektől fogva elismerést nyert.

Az Ütemterv-irányelvek nagymértékben követik az Egyezmény által létrehozott testületek esetjogát, azonban az irányelvek és a két nemzetközi szerződés rendelkezéseinek hatálya közötti különbségek már a szövegezésből egyértelműek. Az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontja és az Egyezségokmány 14. cikk (3) bekezdés d) cikke **vádlott** jogokat rögzít, ezzel szemben az irányelvek rendelkezései mind a vádlottakra, mind a **gyanúsítottakra** vonatkoznak. Igaz, hogy az EJEB gyakorlata a „bűncselekménnyel gyanúsított személy” és a „büntetőjogi vád” fogalmát is jelentősen

²⁸ (EU) 2016/800 irányelv, 6. cikk (7) bekezdés. Lásd a preambulum 27. pontját is.

²⁹ A hivatalos magyar fordítás úgy szól, hogy „nem fosztható meg” ettől a jogától, a helyes értelmezés azonban az, hogy hiába mond le erről a jogáról, a lemondás nem tekinthető joghatályosnak. – *A fordító megjegyzése.*

³⁰ Az Európai Bizottság 2013. november 27-i ajánlása a büntetőeljárás során gyanúsított és vádolt kiszolgáltatott személyekre vonatkozó eljárási biztosítékokról, 2. szakasz 7. pont és 3. szakasz 11. pont.

kiterjesztette. Így pl. a Bíróság a 2009-es *Shabelnik kontra Ukrajna* és a 2010-es *Brusco kontra Franciaország* ügyben kimondta: a 6. cikk (3) bekezdésben foglalt garanciáknak a formális vádemelést megelőzően is érvényesülniük kell azon személyek vonatkozásában, akik olyan hatóság előtt tesznek nyilatkozatot, amely bűncselekmény elkövetésével gyanúsítja őket.³¹ Másfelől azonban a 2010-es *Hovanessian kontra Bulgária* ügyben az EJEB nem állapított meg egyezményesértést, amikor a rendőrség által fogva tartott, az eljárás nyelvét rosszul beszélő külföldi panaszos úgy tett önmagára nézve terhelő nyilatkozatot, hogy nem volt jelen ügyvéd és nem volt nyoma annak, hogy a jogairól tájékoztatták volna. A Bíróság a döntést arra alapította, hogy a nyilatkozatot a bolgár Be. alapján utóbb nem vették figyelembe bizonyítékként, noha azt a panaszos később ügyvéd jelenlétében is megismételte, miután az első nyilatkozata alapján megindult büntetőeljárásban vádlottá nyilvánították. Az EJEB szerint ebben az ügyben „a rendőrségi kihallgatás csak a büntetőeljárás megindításának szükségességében való döntést szolgálta”.³² Kétségtelen ugyanakkor, hogy a *Hovanessian*-ügyben a második önterhelő vallomás az első nyilatkozat következménye volt, ráadásul a panaszos a második nyilatkozatát közvetlenül az első után tette. A hasonló, 2004-es *Missouri kontra Seibert* ügyben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága arra a következtetésre jutott, hogy bár a második vallomás előtt a terhelt megkapta a *Miranda kontra Arizona* ítéletben előírt tájékoztatásokat és figyelmeztetéseket, a vallomás nem vehető bizonyítékként figyelembe, mivel „reálisan nem lehet két elkülönülő, önállóan értékelhető kihallgatásnak tekinteni egy tematikusan és időben szorosan összefüggő kihallgatás két szakaszát pusztán azon az alapon, hogy a *Miranda*-figyelmeztetések formálisan elvásztják őket”.³³

Ha el is fogadjuk, hogy a *Hovanessian*-ítélet eltérést jelent az EJEB azt megelőző és követő gyakorlatától, olyan megközelítést jelent, amelyet a Bíróság egyelőre nem vizsgált felül explicit módon. Másfelől egyértelmű, hogy a panaszost, akit a rendőrség súlyos bűncselekmény elkövetésére utaló információk alapján 24 órára őrizetbe vett, bűncselekmény elkövetésével alaposan **gyanúsítható** személynek kell tekinteni mind az Egyezmény 5. cikk (1) bekezdés c) pontja, mind az Ütemterv-irányelvek értelmében. Garanciális rendelkezéseiknek ezért érvényesülniük kell egy ilyen helyzetben.

A jogi segítséghez és a védelemhez való jog önálló irányelvi státusza szintén lényeges különbség az Egyezményhez képest. Az *Imbrioscia kontra Svájc* ügyben hozott 1993-as ítélettel kezdődő döntéssorozatban az EJEB a következőket rögzítette:

„a 6. cikk – különös tekintettel a (3) bekezdésre – releváns lehet a bírósági szakaszt megelőzően is, amennyiben a tárgyalás tisztességes voltát jelentős mértékben csorbítja e rendelkezés megsértése az eljárás valamely korábbi fázisában”.³⁴

Az EJEB gyakran alkalmazza ezt a megközelítést, általában olyan módon, hogy a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának megsértését nem önállóan, hanem a 6. cikk (1) bekezdéssel együtt olvasva állapítja meg, ami egyben azt is jelenti, hogy a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának megsértését nem állapítja meg, ha úgy találja, hogy bár a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjában foglaltakat nem tartották be a hatóságok, a tárgyalás egészében véve tisztességes volt.³⁵ A *Sarikaya kontra Törökország* (2004) és a *Mamac és*

³¹ EJEB, *Shabelnik kontra Ukrajna*, 16404/03, 2009. február 19., 56–57. §; EJEB, *Brusco kontra Franciaország*, 1466/07, 2010. október 14., 47. §

³² EJEB, *Hovanessian kontra Bulgária*, 31814/03, 2010. december 21., 37 §. A tényállás és a nemzeti jog elemzése az ítéletben messze nem kielégítő.

³³ USA Legfelsőbb Bíróság, *Missouri kontra Seibert*, 542 U.S. 600 (2004), 12. A *Miranda kontra Arizona* ügyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta: a gyanúsított/vádlott önmagára terhelő vallomása bizonyítékként csak akkor vehető figyelembe, ha a vádhatóság bizonyítani tudja, hogy (i) az érintettet tájékoztatták a – szükség esetén kirendelt – védővel való konzultáció lehetőségéről, és (ii) mind a kihallgatás előtt, mind pedig alatta arról, hogy az önmagára terhelő nyilatkozata felhasználható ellene. A vádnak igazolnia kell azt is, hogy (iii) a gyanúsított/vádlott megértette a figyelmeztetést, és (iv) amennyiben lemondott a vonatkozó jogairól, úgy azt önkéntes alapon tette. (USA Legfelsőbb Bíróság, *Miranda kontra Arizona*, 384 U.S. (1966), at 467–491.)

³⁴ EJEB, *Magee kontra Egyesült Királyság*, 28135/95, 2000. június 6., 41. §; EJEB, *Brennan kontra Egyesült Királyság*, 39846/98, 2001. október 16., 45. §; EJEB, *Berlínski kontra Lengyelország*, 27715/95 és 30209/96, 2002. június 20., 75. §; EJEB, *Sarikaya kontra Törökország*, 36115/97, 2004. április 22., 64. §; EJEB, *Vozhigov kontra Oroszország*, 5953/02, 2007. április 26., 42. §; EJEB, *Şaman kontra Törökország*, 35292/05, 2011. április 5., 30. §; EJEB, *Chopenko kontra Ukrajna*, 17735/06, 2015. január 15., 48. §; EJEB, *Simeonovi kontra Bulgária*, 21980/04, 2017. május 12. [GC], 114. §

³⁵ Az *Ibrahim és mások kontra Egyesült Királyság* ügyben hozott 2016-os döntésében a Nagykamara tizpontos, taxatív listát közöl azokról a tényezőkről, amelyeket figyelembe kell venni a bírósági szakaszt megelőző eljárási fázisokban elkövetett jogsértéseknek az eljárás egészének tisztességességére gyakorolt hatásának megítéléséhez (EJEB, *Ibrahim és mások kontra Egyesült Királyság*, 50541/08 et al., 2016. szeptember 13. [GC], 274. §). Ezek között szerepelnek az eljárás olyan elemei, mint

mások kontra Törökország (2004)³⁶ ítéletek tipikus példái ennek az értelmezésnek, amelyet az EJEB a *Salduz kontra Törökország* ügyben hozott nagykamari ítélet előtt alkalmazott. A *Salduz*-döntést követő gyakorlatra jó példa a *Simeonovi kontra Bulgária* (2017) ügyben hozott ítélet.³⁷ Ez a bírósági megközelítés alacsonyabb szintű védelmet jelent, mint amit az Ütemterv-irányelvek biztosítanak. A támogatói azzal érvelnek, hogy nem tulajdonítható a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának – azaz a 6. cikkben foglalt cél elérése egyik eszközének – nagyobb jelentőség, mint a 6. cikk alapvető céljának, a tisztességes tárgyalás garantálásának.³⁸ Nem világos azonban, hogy miért kell a célt és az eszközt szembeállítani, továbbá hogy elvileg és utólag lehetséges-e megállapítani, hogy a tárgyalás valóban tisztességes volt-e, ha az egyik legfontosabb összetevőjét, az ügyvédi segítséghez való jogot nem tartották tiszteletben. Ez az értelmezés olyan ténybeli körülményekhez kapcsolja a tárgyalás tisztességességét, amelyek a terhelt alapvető jogainak megsértésével jöttek létre. E megközelítés szerint például nem állapítható meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelme, ha a terheltet végül felmentik. Ha azonban az ügyvédi segítséghez és a védelemhez való jogot önállóan tekintenénk, a felmentés nem lenne akadály a jogsértés megállapításának.³⁹ Ebben az esetben ezek a jogok nem csak a tárgyalás tisztességességéhez kapcsolódnának, hanem a büntetőeljárás más aspektusaihoz is, például a fogva tartás elleni jogorvoslathoz, a hivatalos személyek általi bántalmazás, valamint a büntetőeljárás alatt a magán- és családi életbe való jogtalan beavatkozás megelőzéséhez. A 2013/48/EU irányelv kifejezetten kimondja, hogy ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog nem csupán az Egyezmény 6. cikkének és a Charta vonatkozó rendelkezéseinek betartását mozdítja elő, hanem az Egyezmény 3., 5. és 8. cikkeinek érvényesülését is.⁴⁰

1.4. A fordulópont: Salduz kontra Törökország

A Nagykamara *Salduz kontra Törökország* (2008) ügyben hozott döntése volt a legmeghatározóbb lépés a védelemhez való jog kiteljesítése és alkalmazási területének kiszélesítése felé. Az Egyezmény szerveinek történetében ez tekinthető a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjához kapcsolódó legfontosabb ügynek. A kérelmező kiskorú személy, akit a rendőrség a Kurd Munkáspárt kormányellenes tüntetésén való részvétel gyanújával tartóztatott le. Másnap hallgatták ki, ügyvéd jelenléte nélkül. A kihallgatás előtt aláírta a gyanúsítást és a hallgatásról való jogról szóló ismertetőt tartalmazó dokumentumot. A kihallgatáson beismerő vallomást tett, elismerte a demonstráción való részvételt, illetve további jogellenes cselekmények elkövetését. Az eljárás későbbi szakaszaiban, így a bíróság előtt is, amikor már volt védője, úgy nyilatkozott, hogy visszavonja a beismerő vallomását. A bíróság azonban ennek ellenére elítélte a korábbi beismerő vallomása, valamint egyéb bizonyítékok alapján. Az EJEB megállapította az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, együtt olvasva a 6. cikk (1) bekezdéssel. Ebben az ügyben állította fel a Bíróság a következő sztenderdet, amelyet több ezt követő ügyben is megerősített:

pl. a bizonyítékok összegyűjtése, felhasználása és megkérdőjelezésének lehetősége, az ügyvédi részvétel azonban nem jelenik meg a listában.

³⁶ EJEB, *Sarikaya kontra Törökország*, 67. §; EJEB, *Mamaç és mások kontra Törökország*, 29486/95, 29487/95 és 29853/96, 2004. április 20., 48. §. A rendőrség mindkét esetben kihallgatta a speciális állambiztonsági bíróság hatáskörébe tartozó, súlyos bűncselekmények gyanújával letartóztatott panaszosokat, akik magukra nézve terhelt nyilatkozatokat tettek, bár mindketten kérték, hogy biztosítsanak a számukra ügyvédet. A török jog ebben az időszakban még nem garantálta az ügyvédhez való hozzáférést közvetlenül a szabadságelvonás kezdete után az ilyen típusú ügyekben. Az EJEB nem állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét egyik ügyben sem.

³⁷ Ezen ügy panaszosa azt állította, hogy egy súlyos üggyel kapcsolatos letartóztatását követően a rendőrség három egymást követő napon védő nélkül hallgatta ki, noha ő kért ügyvédet, amit a kormány nem ismert el. Az EJEB nem tudta eldönteni, ki állít igazat ebben a kérdésben, de arra jutott, hogy a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmére vonatkozó panaszt ügyis annak alapján kell eldönteni, hogy az eljárás egészében véve tisztességes volt-e. Végül a Bíróság úgy foglalt állást, hogy bár a hatóságok több alkalommal megsérthették a nemzeti jognak a terhelt jogokról való tájékoztatását és ügyvédi segítséghez való hozzáférést biztosító szabályait, nem történt egyezmény-sértés, mert az eljárás összességében véve tisztességes maradt.

³⁸ Lásd: Lemmens, P.: The right to a fair trial and its multiple manifestations, in: Brems E. és J. Gerards: *Shaping Rights in the ECHR*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, 311–313. o. A szerző, aki az EJEB egyik bíróját, azonos jelentőségűnek tartja a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjában biztosított jogokat a 6. cikk (3) bekezdés d) pontjában garantált joggal (jog a tanúk kikérdezésében való részvételhez). Az uniós jogban azonban nem tekintik ezeket azonos súlyúnak, hiszen részletes sztenderdek vonatkoznak a védelemhez és a jogi segítséghez való jogra, a tanúk kikérdezésével kapcsolatban azonban nem született másodlagos uniós normaanyag.

³⁹ Lásd: Trechsel, S.: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2006, 248–249. o. Hasonló véleményt fogalmaz meg Serghides bíró is a *Simeonovi kontra Bulgária* ügyben írt különvéleményének 57. §-ában.

⁴⁰ 2013/48/EU irányelv, preambulom, 12. pont

„[A] Bíróság szerint annak érdekében, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog »valós és hatékony« legyen, [...] a 6. cikk (1) bekezdése megköveteli, hogy az ügyvédi segítséghez való hozzájutást a terhelt első rendőri kihallgatástól kezdve biztosítsák, kivéve, ha az eset összes körülménye alapján valamely nyomós indok miatt e jogot korlátozni kell.”⁴¹

Annak a követelménynek a főszabályként való előírása, hogy az ügyvédi segítséghez való jogot a rendőrség már az első kihallgatás kezdetétől biztosítsa a terhelt részére, megteremti e jog számára a független státuszt.⁴² A Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésére Létrehozott Európai Bizottság (CPT) alapelveit követve az EJEB kiemeli, hogy az ügyvédi segítséghez való korai hozzáférés mind a tisztességes eljárás, mind az embertelen bánásmód megelőzése szempontjából fontos.⁴³ A Bíróság rámutat arra is, hogy „[a] védelemhez való jog elvileg helyrehozhatatlanul sérül, amennyiben a rendőrségi kihallgatáson ügyvéd jelenléte nélkül tett beismerő vallomást az elítéléskor figyelembe veszik”.⁴⁴

A *Salduz*-ügyben hozott ítélet döntő szerepet játszott abban, hogy a 2013/48/EU irányelv már biztosítja a jogot arra, hogy a védő jelen legyen és hatékonyan részt vehessen a terhelt kihallgatásán.⁴⁵ A jogi segítséghez való hozzájutás kérdése azonban nem kizárólag a terhelt rendőrségi kihallgatása és az önmagára nézve terhelő vallomás megtételének veszélye kapcsán merül fel. A *Dayanan kontra Törökország* (2009) ügyben az EJEB az alábbiakat mondta ki:

„[A] terheltnek attól a pillanattól kezdve, hogy őrizetbe vették, joga van az ügyvédi segítséghez, ez a jog nem kizárólag a kihallgatása alatt illeti meg [...]. Az eljárás tisztességes volta megköveteli, hogy a terhelt hozzájusson az [ügyvédi] szolgáltatások teljes köréhez, különösen azokhoz, amelyek a jogi segítséggel függenek össze. Az ügyvédnek képesnek kell lennie arra, hogy korlátozás nélkül biztosítsa a terhelt számára a védelem alapvető aspektusait: az eset megvitatását, a védelem megszervezését, a terhelt javára értékelendő bizonyítékok megszerzését, a kihallgatásra való felkészülést, a terhelt támogatását a nehéz helyzetében, illetve a fogva tartás körülményeinek ellenőrzését.”⁴⁶

A szóban forgó ügyben a kérelmező sem a rendőri fogva tartása ideje alatt, sem a tárgyalási szakban nem tett vallomást. Egyéb bizonyítékok alapján ítélték el terroristacsoporthoz való tartozás miatt. A Bíróság ennek ellenére megállapította az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, együtt olvasva a 6. cikk (1) bekezdéssel, mert a terhelt nem jutott ügyvédi segítséghez a letartóztatása során.

Az EJEB esetjogában a *Dayanan*-ügy meghatározó lépést jelentett a jogi segítséghez és a védelemhez való jog egyenjogúsításához vezető úton. Az ebben hozott ítélet azt jelenti ugyanis, hogy a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja sérelmének megállapításához nem szükséges annak bizonyítása, hogy a védő hiánya a rendőrségi fogvatartási szakaszban hátrányosan befolyásolta a terhelt érdekeit, például azáltal, hogy a terhelt így beismerő vallomást tett.⁴⁷ Ebből következően nem szükséges vizsgálni, hogy a védő kezdeti hiánya hatással volt-e az eljárás tisztességes mivoltára a továbbiakban. Így tehát a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja önálló jelentőségre tesz szert. Ebben a vonatkozásban azonban az EJEB-nek a *Dayanan*-ügyet követő esetjoga következetlen. A Bíróság egyrészt alkalmazza a *Dayanan*-

⁴¹ EJEB, *Salduz kontra Törökország*, 36391/02, 2008. november 27. [GC], 55. §. Lásd még: EJEB, *Pishchalnikov kontra Oroszország*, 7025/04, 2009. szeptember 24., 70. §; EJEB, *Laska és Lika kontra Albánia*, 12315/04 és 17605/04, 2010. április 20., 62. §; EJEB, *Leonid Lazarenko kontra Ukrajna*, 22313/04, 2010. október 28., 49. §; EJEB, *Nechiporuk és Yonkalo kontra Ukrajna*, 42310/04, 2011. április 21., 262. §; EJEB, *Nechto kontra Oroszország*, 24893/05, 2012. január 24., 102. §; EJEB, *Todorov kontra Ukrajna*, 16717/05, 2012. január 12., 76. §; EJEB, *Gonta kontra Románia*, 38494/04, 2013. október 1., 63. §; EJEB, *A. T. kontra Luxemburg*, 30460/13, 2014. április 9., 63. §; EJEB, *Turbylev kontra Oroszország*, 4722/09, 2015. október 6., 93. §; EJEB, *Borg kontra Málta*, 37537/13, 2016. január 12., 57. §.

⁴² Lásd: Lemmens, P.: The right to a fair trial and its multiple manifestations, in: Brems E. és J. Gerards: *Shaping Rights in the ECHR*, Cambridge: Cambridge University Press, 312. o.

⁴³ EJEB, *Salduz kontra Törökország*, 54. §

⁴⁴ *Uo.*, 55. §

⁴⁵ Lásd fent az 1.1. pontot.

⁴⁶ EJEB, *Dayanan kontra Törökország*, 7377/03, 2009. október 13., 32. §

⁴⁷ *Vö. Reid, K.: A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, London: Sweet & Maxwell, 2012, 188. o.

sztxenderdet, számos döntésében megismétli azt.⁴⁸ Az *Aras kontra Törökország (No. 2)* ügyben (2014) a Bíróság még tovább ment, és megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét egy olyan esetben is, amikor a kérelmezőt ügyvéd távollétében hallgatták ki, olyan tartalmú vallomást tett, amelyben nem terhelte magát, és amelyet következetesen fenntartott a tárgyalási szakban is, amikor pedig már ügyvéddel járt el.⁴⁹ Másrészt viszont a Bíróság számos döntésében ragaszkodik az ügyvédi segítséghez való jog és a tisztességes eljárás mint egész közötti, szétszakíthatatlannak tekintett kapcsolathoz. A *Dayanan-* és az *Aras*-döntésekben lefektetett alapelvtől való eltávolodás legnyilvánvalóbb példája a Nagykamara döntése a *Simeonovi kontra Bulgária* ügyben.⁵⁰ Ez a nehezen igazolható ítélet a *Salduz*-ügy előtti esetjogot hozza vissza az elvi megközelítés tekintetében. A jogi segítséghez és védelemhez való jogot az „eljárás egészében vett tisztességességének” rendeli alá azzal, hogy tagállami szinten megengedi az ügyvédi segítséghez való hozzáférés jogellenes korlátozását, illetve a jogalkalmazók általi további jogsértések elkövetését abban az esetben, ha a Bíróság azt állapítja meg, hogy az eljárás egyébként egészében véve tisztességes volt. A Bíróság nem írt elő pozitív kötelezettségeket a tagállamok számára ebben a tekintetben, és arra sem volt hajlandó, hogy a Bíróság előtti eljárásban megfordítsa a bizonyítási terhet.⁵¹

2. A személyes védekezéshez való jog

2.1. Az Egyezmény és az Egyezségokmány sztxenderdjei

Az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontja és az Egyezségokmány 14. cikk (3) bekezdés d) pontja is két fő típusát garantálja a büntetőeljárásban érvényesülő védelemnek: a terhelt személyes védekezéshez való jogát, valamint a védő segítségével történő védekezéshez való jogot. Az utóbbi gyakorolható a terhelt által meghatalmazott védő útján, bizonyos feltételek fennállása esetén az illetékes hatóság által kirendelt védő útján, valamint a meghatalmazott és kirendelt védő kombinációja útján is.

Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának 32. számú általános kommentárja kiemeli, hogy a védelem két formája „nem zárja ki egymást”.⁵² Az USA Legfelsőbb Bírósága nagy jelentőséget tulajdonít a személyes védekezéshez való jognak. A *Faretta kontra Kalifornia* (1975) ügyben a Legfelsőbb Bíróság megállapította: „arra a terheltre ráerőltetni az ügyvédi segítséget, aki ezt nem kívánja, ellentétes a terhelt személyes védekezéshez való jogával, amennyiben azzal valóban élni kíván”. A Legfelsőbb Bíróság azt is kimondta, hogy a terheltet az USA alkotmányának hatodik módosítása alapján megillető ügyvédi segítség, illetve a védelem további eszközei „segítséget kell, hogy jelentsenek az ezeket igénylő terheltnek, nem jelenthetnek olyan állami kényszert, amely az ezen lehetőségekkel élni nem kívánó terheltet akadályozza a személyes védekezéshez való jogának gyakorlásában”.⁵³

A korai esetjogban, a *Pakelli kontra Németország* (1983) ügyben az EJEB megállapította: a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja megköveteli, hogy az a terhelt, „[...] aki nem kíván személyesen védekezni, az általa választott védő útján védekezhessen, amennyiben pedig nem engedheti meg magának, hogy védőt hatalmazzon meg, úgy rendeljenek ki a számára ingyenesen ügyvédet, ha az igazságszolgáltatás érdekei ezt megkövetelik”.⁵⁴

⁴⁸ Lásd: EJEb, *Adamkiewicz kontra Lengyelország*, 54729/00, 2003. március 2., 32. §; EJEb, *Hovanessian kontra Bulgária*, 31814/03, 2010. december 21., 34. §; EJEb, *Shamardakov kontra Oroszország*, 13810/04, 2015. április 30., 164. §; EJEb, *Sirghi kontra Románia*, 19181/09, 2016. május 24., 41. §.

⁴⁹ EJEb, *Aras kontra Törökország (No. 2)*, 15065/07, 2014. november 18. Lásd Spano és Lemmens bírók különvéleményét, amely tisztán tükrözi a Bíróság megosztottságát. A két és fél évvel későbbi *Simeonovi kontra Bulgária* (2017) ügyben, a Nagykamara döntésében a különvélemény alapjául szolgáló megközelítés vált dominánssá.

⁵⁰ Lásd fent a 36. sz. lábjegyzetet.

⁵¹ Lásd a 17-ből öt bíró erőteljes különvéleményét.

⁵² Az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága 32. számú általános kommentárja: *14. cikk: a bíróság előtti egyenlőséghez és a tisztességes tárgyaláshoz való jog*, CCPR/C/GC/32, 2007. augusztus 23., 37. §.

⁵³ USA Legfelsőbb Bíróság, *Faretta kontra Kalifornia*, 422 U.S. 806 (1975), at 807.

⁵⁴ EJEb, *Pakelli kontra Németország*, 8398/78, 1983. április 25., 31. §

Az EJEBi arra a következtetésre jutott, hogy „amikor a terhelt védelmét ügyvéd látja el, főszabály szerint a védőjén keresztül kell az eljárási jogait gyakorolnia”.⁵⁵ Egyes elemzők fenntartások nélkül elfogadják, sőt meg is erősítik, hogy a személyes és az ügyvéd útján való védekezés nem egymást kiegészítő, hanem egymást kölcsönösen kizáró jogosítványok, J. Fawcett szerint például amikor a terheltet ügyvéd védi, „nem követelheti a 6. cikk alapján, hogy az eljárás bármelyik szakaszában személyesen jelen lehessen”.⁵⁶ Ennek a megközelítésnek is megvannak azonban a kritikussai, akik közül néhányan egyenesen „félreértésnek” tartják ezt az értelmezést, és hangsúlyozzák, hogy a védő bevonására irányuló kérelem nem tekinthető a személyes védekezés jogáról való lemondásnak, hanem csupán annak a kifejezése, hogy a védelem irányításához jogi szaktudással rendelkező személyre van szükség.⁵⁷ Mások a személyes jelenlét és védekezés jogát a 6. cikk (3) bekezdés d) pontjából vezetik le, amely garantálja a terhelt jogát a tanúk kikérdezésében való részvételre.⁵⁸ Amikor a tárgyalás során a terhelt és a védő között véleménykülönbség merül fel, a nemzeti bíróságnak a terhelt álláspontját kell elfogadnia.⁵⁹

Az EJEGB gyakorlata a személyes védekezéshez való joggal kapcsolatban korlátozóbb, mint az ENSZ Emberi Jogok Bizottságé. Ennek legjobb példája a *Correia de Matos kontra Portugália* ügy, amelyet mindkét szervezet vizsgált. Az ügy annak nyomán indult, hogy a jogi végzettségű, mérlegképes könyvelő panaszostól több bírói fórumon megtagadták a jogot, hogy önmagát védhesse egy bíró megsértésének vádjával szemben. Az elsőfokú bíróság olyan védőt rendelt ki a számára, akiben nem bízott. Az EJEGB nyilvánvaló megalapozatlanságra hivatkozva elutasította a kérelmet, és kimondta: annak eldöntése, hogy az – akár jogi végzettségű – terhelt védekezhet-e személyesen, vagy ezt védő útján kell megtennie, a részes államok mérlegelési körébe esik, mivel ezek vannak a legjobb helyzetben annak eldöntésére, hogy mit követel meg az igazságszolgáltatási érdek.⁶⁰

Az EJEGB döntése után az ügy az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához került, amely – szemben a Bírósággal – a panaszos javára ítélt. Elfogadhatatlannak és a terhelt érdekeivel feltehetően ellentétesnek találta, hogy a hatóságok olyan ügyvédet rendeltek ki, akiben a terhelt nem bízott.⁶¹ A Bizottság megállapította: vannak olyan helyzetek, amelyekben elfogadható a védőnek a terhelt akarata ellenére való kirendelése, azonban a személyes védekezéshez való jog ilyen korlátozása csak objektív és kellően komoly indokkal lehet jogszerű – márpedig a konkrét ügyben a Bizottság ilyen nem talált. Ennek értékelésekor a Bizottság figyelembe vette – egyebek mellett – az ügy viszonylag csekély súlyát és a terhelt képesítését is.⁶²

A két szervezet sztenderdjei között fennálló különbség ellenére a Bizottság sem zárja ki annak lehetőségét, hogy a hatóságok a terhelt akarata ellenére rendeljenek ki védőt. A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére létrejött Nemzetközi Törvényszék ugyanezt a megközelítést alkalmazza. A személyesen védekezni kívánó vádlottak akarata ellenére rendelt ki védőt olyan esetekben, amikor ezt az igazságszolgáltatás érdeke megkövetelte, például a vádlott betegsége esetén, vagy akkor, amikor a vádlott kitarlóan és jelentős mértékben obstruálta az eljárás megfelelő és időszerű lefolytatását.⁶³

⁵⁵ EJEBi, *X. kontra Ausztria*, 7138/75, 1977. július 5.

⁵⁶ Fawcett, J. E. S.: *The Application of the European Convention on Human Rights*, 2. kiadás, Oxford: Clarendon Press, 1987, 190. o. Lásd még: Velu, J. és Ergec, R.: *Convention européenne des droits de l'homme*, 2. kiadás, Bruxelles: Bruylant, 2014, 607. o.; Reid, K.: *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 187. o.

⁵⁷ Garlicki, L. (szerk.): *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Tom I, Warszawa: C. H. Beck, 2010, 428. o.; Spronken, T. et al.: *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, Antwerp/Apeldoorn/Portland: Maklu, 2009, 28. o.

⁵⁸ Reed, R. és Murdoch, J.: *Human Rights Law in Scotland*, 3. kiadás, Haywards Heath: Bloomsbury Professional, 2011, 688. o.

⁵⁹ Trechsel, S.: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2006, 264. o.

⁶⁰ EJEGB, *Correia de Matos kontra Portugália*, 48188/99, 2001. november 15.

⁶¹ ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *Correia de Matos kontra Portugália*, 1123/2002, 2006. március 28., 7.3. §

⁶² *Uo.*, 7.5. §. Egy ugyanezen panaszos által hasonló ügyben az EJEGB-hez benyújtott kérelmet a kamara a Nagykamara elé utalt.

⁶³ A törvényszék esetjogának részletesebb elemzését lásd: Kay, S. G. Higgins: *The Right of Self-Representation – The Lawyers in the Eye of the Storm*, International Criminal Law Bureau, 2010. A tanulmány elérhető itt:

<http://www.internationallawbureau.com/blog/wp-content/uploads/2010/08/Lawyers-Self-Representation-Kay-Higgins.pdf>.

2.2. A tárgyaláson való részvétel joga

A személyes védekezés joga elválaszthatatlanul összekapcsolódik a terhelt azon jogával, hogy az eljárás minden szakaszában részt vehessen. Egyes esetekben ez a jog integráns része a nyilvános tárgyalás követelményének, amely az Egyezmény 6. cikk (1) bekezdésében jelenik meg. Az EJEB általános alapelvként rögzíti, hogy „a maga teljességében értelmezett cikk tárgya és célja annak biztosítása, hogy a »bűncselekménnyel gyanúsított személy« részt vehessen a tárgyaláson”.⁶⁴ Mindazonáltal az egyezményes szervek már a legkorábbi esetjogukban is megengedhetőnek találták a személyes részvétel és védekezés korlátozását olyan esetekben, amikor a terhelt megszegte a tárgyalótermi szabályokat, a részvételre alkalmatlan állapotban jelent meg, vagy erőszakos módon viselkedett az eljárás egyéb résztvevőivel szemben. Ilyenkor a strasbourgi esetjog elfogadja az érintett eltávolítását a tárgyalóteremből, és az eljárás folytatását a terhelt távollétében.⁶⁵

A személyes részvételhez való jog korlátozásának egy másik példája a terhelt távollétében folytatott tárgyalás. Az igazságszolgáltatás érdekében mind az EJEB, mind az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága elfogadja ezt a jogintézményt, amelyet a nemzeti jogrendszerek általában az elévülésre és a bizonyítékok elenyészésének veszélyére tekintettel szabályoznak.⁶⁶ Mindazonáltal az alkalmazásának vannak bizonyos feltételei, amelyeket a 32. számú általános kommentár az alábbiak szerint foglal össze:

„Az eljárásoknak a terhelt távollétében való lefolytatása megengedhető lehet az igazságszolgáltatás megfelelő működésének érdekében bizonyos esetekben, például akkor, amikor az eljárási cselekményről megfelelő időben értesített terhelt nem hajlandó a részvételhez való jogát gyakorolni. Az így lefolytatott tárgyalások csak akkor egyeztethetők össze a 14. cikk (3) bekezdés d) pontjával, ha a hatóságok megteszik a szükséges lépéseket a terhelt időszzerű megidézése érdekében, kellő időben tájékoztatják a tárgyalás helyéről és idejéről, és kérik a megjelenését.”⁶⁷

Az EJEB azt is elvárja, hogy a terhelt távollétében folytatott tárgyalás esetén a hatóságok gondoskodjanak védő kirendeléséről.⁶⁸ Nem fogadható el az ügyvéd jelenlétének megakadályozása arra hivatkozással, hogy a terhelt nem hajlandó a bíróság előtt megjelenni.⁶⁹ A Bíróság esetjogában az a követelmény is megjelenik, hogy a távollétében elítélt személy utóbb kérhesse ügyének újraindítását és a jelenlétében való elbírálását egy olyan eljárásban, amely megfelel a tisztességes tárgyalás követelményeinek. Ennek elmaradása az igazságszolgáltatás megtagadásával lenne egyenértékű.⁷⁰ Nem ez a helyzet – és nem csorbul az Egyezmény 6. cikke – abban az esetben, ha a terhelt végig részt vesz a bírósági szakot megelőző eljárási szakaszokban, és a vádak ismeretében tagadja meg a tárgyaláson való részvételt, majd ezt követően nem biztosítanak a számára lehetőséget a távollétében kiszabott büntetéssel kapcsolatos perújításra. A Bíróság álláspontja szerint egy ilyen esetben „maga a terhelt idézte elő azt a helyzetet, hogy a hatóságok nem tudták tájékoztatni, és nem tudott részt venni az ellene folyó eljárás bírósági szakaszában”.⁷¹

⁶⁴ EJEB, *Colozza kontra Olaszország*, 9024/80, 1985. február 12., 27. §. Lásd még: EJEB, *Hermi kontra Olaszország*, 18114/02 [GC], 2006. október 18., 59. §; és újabban: EJEB, *Arps kontra Horvátország*, 23444/12, 2016. október 25., 28. §.

⁶⁵ Lásd pl.: EJEB, *X. kontra Egyesült Királyság*, 8386/78, 1980. október 9.

⁶⁶ EJEB, *Colozza kontra Olaszország*, 29. §.

⁶⁷ Az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága 32. számú általános kommentárja, 36. §.

⁶⁸ EJEB, *Sejdovic kontra Olaszország*, 56581/00 [GC], 2006. március 1., 93. §.

⁶⁹ EJEB, *Van Geyseghem kontra Belgium*, 26103/95 [GC], 1999. január 21., 34. §.

⁷⁰ *Uo.*, 82. §. Lásd még: EJEB, *Somogyi kontra Olaszország*, 67972/01, 2004. május 18., 66. §; EJEB, *Dembukov kontra Bulgária*, 68020/01, 2008. február 28., 45. §; EJEB, *Stoyanov kontra Bulgária*, 39206/07, 2012. január 31., 35. §; EJEB, *Stoyanov-Kobuladze kontra Bulgária*, 25714/05, 2014. március 25., 36. §; EJEB, *Coniac kontra Románia*, 56581/00, 2015. október 6., 49. §; EJEB, *Gyuleva kontra Bulgária*, 38840/08, 2016. június 9., 37. §.

⁷¹ EJEB, *Dembukov kontra Bulgária*, 57. §.

2.3. A jogorvoslati eljárásokban való részvétel joga

Az államok azon pozitív kötelezettsége, hogy biztosítsák a terhelt személyes jelenléthez és védekezéshez való jogát, különböző mértékben érvényesül a bírósági szak egyes fázisaiban. A legnyomatékosabban az elsőfokú eljárásban van jelen, ahol mind ténybeli, mind jogi kérdések értékelésére sor kerül. Azt azonban többször hangsúlyozta az EJEB, hogy „a fellebbezési tárgyaláson a terhelt személyes jelenlétének nincs ugyanolyan kiemelkedő jelentősége [...], mint az elsőfokú eljárásban”.⁷² Annak megítélésakor, hogy egy adott ügyben milyen mértékben szükséges a terhelt személyes részvétele a jogorvoslati szakban, a Bíróság a következő szempontokat értékeli: az eljárás típusa, az első fokon lefolytatott vizsgálat kiterjedtsége, a másodfokú felülbírálat köre (tehát az, hogy az elsőfokú eljárás egésze felülvizsgálható-e másodfokon),⁷³ hogy mi az eljárás tétje a panaszos számára, a súlyosítás lehetőségének fennállása (*reformatio in peius*), és az ügyész részvétele a másodfokú eljárásban.⁷⁴ A *Monnell és Morris kontra Egyesült Királyság* ügyben (1987) az EJEB az eljárás típusának és a kérelmezői siker esélyének vizsgálatával támasztotta alá azt a következtetését, hogy nem sérült a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja. A Bíróság megállapította, hogy „az adott esetben az igazságszolgáltatás érdekének és a tisztességesség követelményének érvényesülését biztosította az is, hogy a kérelmező írásban kifejtette az ügygel kapcsolatos álláspontját”.⁷⁵

A fent felsorolt tényezők önmagukban és összességükben való értékelésével állapítható meg, hogy sérült-e a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja. A *Kremzow kontra Ausztria* ügyben (1993) például az EJEB pusztán azon az alapon megállapította az egyezményesértést, hogy a kérelmező számára nem biztosították a lehetőséget, hogy önmagát képviselje a Legfelsőbb Bíróság előtti jogorvoslati eljárásban, amely a büntetés súlyosságát érintette, noha az eljárás olyan egyéb kérdésekre nézve is folyt, amelyek vonatkozásában a kérelmezői részvétel nem volt szükséges.⁷⁶ A *Belziuk kontra Lengyelország* ügyben (1998), ahol a kérelmező nem képviselhetette magát a fellebbviteli bíróság előtt, a Bíróság három okra hivatkozva állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának megsértését: a fellebbviteli bíróság jogkérdésben és a tényállás tekintetében is vizsgálódik, a cselekmény többéves szabadságvesztéssel büntethető, és a vádhatóság részt vesz a fellebbviteli tárgyaláson.⁷⁷ A *Meftah és mások kontra Franciaország* (2002) ügyben viszont az EJEB nem állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának megsértését. Az ügyben a kérelmezők nem gyakorolhatták a személyes védekezéshez való jogukat a Semmitőszék előtt, miután az ügyüket két bíróság már felülvizsgálta, és ezekben az eljárásokban a tisztességes eljárás szabályait megtartották. A Semmitőszék kizárólag jogkérdésben folytathat felülvizsgálatot, a kérelmezőket pedig a semmitőszéki eljárásra szakosodott ügyvédek képviselték. A Bíróság álláspontja szerint a Semmitőszék előtti eljárás különleges természete igazolhatja, hogy a szóbeli nyilatkozat tételének jogát kizárólag az ilyen eljárásokra specializálódott jogászok gyakorolhatják.⁷⁸ Amennyiben a nemzeti büntetőeljárási rendszer alapján egy ügyben kötelező a védelem, a terhelt azonban nem engedheti meg magának, hogy ügyvédet hatalmazzon meg, az igazságszolgáltatás érdeke azt kívánja, hogy számára ingyenesen biztosítsanak védőt.⁷⁹

⁷² EJEB, *Kamasinski kontra Ausztria*, 9783/82, 1989. december 19., 106. §; EJEB, *Belziuk kontra Lengyelország*, 23103/93, 1998. március 25., 37. §; EJEB, *Samokhvalov kontra Oroszország*, 3891/03, 2009. február 12., 43. §; EJEB, *Sibgatullin kontra Oroszország*, 32165/02, 2009. április 23., 34. §; EJEB, *Kononov kontra Oroszország*, 41938/04, 2011. január 27., 32. §; EJEB, *Abdulgadirov kontra Azerbajdzsán*, 24510/06, 2013. június 20., 34. §; *Faig Mammadov kontra Azerbajdzsán*, 60802/09, 2017. január 26., 27. §

⁷³ Amennyiben a nemzeti szabályozás alapján a fellebbviteli bíróság hatásköre a jogi és ténybeli kérdések felülvizsgálatára is kiterjed, a terhelt személyes részvétele az eljárásban szükséges. A kisebb súlyú cselekmények alapján folyó ügyek, „amelyek nem tartalmaznak olyan jogi vagy tényállásbeli kérdést, amelyet az ügy iratai alapján ne lehetne elbírálni”, kivételt képeznek a Bíróság esetjogában kialakult követelmény alól. Lásd: EJEB, *Fejde kontra Svédország*, 12631/87, 1991. október 29., 33. §.

⁷⁴ A releváns tényezőknek a strasbourgi szervek esetjoga alapján készült széles körű összefoglalója megtalálható itt: Trechsel, S.: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2006, 257–261. o.

⁷⁵ EJEB, *Monnell és Morris kontra Egyesült Királyság*, 9562/81 és 9818/82, 1987. március 2., 68. §

⁷⁶ EJEB, *Kremzow kontra Ausztria*, 12350/86, 1993. szeptember 21., 65–69. §

⁷⁷ EJEB, *Belziuk kontra Lengyelország*, 23103/93, 1998. március 25., 38–39. §

⁷⁸ EJEB, *Meftah és mások kontra Franciaország*, 32911/96, 35237/97 és 34595/97 [GC], 2002. július 26., 47. §

⁷⁹ *Vö.* Van Dijk, P., F. van Hoof, A. van Rijn, L. Zwaak (szerk.): *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4. kiadás, Antwerpen/Oxford: Intersentia, 2006, 638. o.

2.4. A védelem érveinek korlátozása

A *Brandstetter kontra Ausztria* (1991) ügyben az EJEB kimondta, hogy a személyes védelemhez való jog nem jelenti azt, hogy annak gyakorlása során bármilyen érv használható, így a védekezés céljából tett kijelentés nem lehet a másik felet vagy az eljárás egyéb résztvevőjét sértő, rágalmazó jellegű. Az alapügyben a kérelmezőt azért ítélték el, mert a személyes védekezéshez való joga gyakorlása körében becsületsértést követett el. A Bíróság álláspontja szerint a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja nem sérült:

„Szétfeszítené a védelemhez való jog kereteit, ha a terhelttel szemben nem lehetne eljárni abban az esetben, ha a fenti jog gyakorlása során hamisan vádol egy tanút vagy az eljárás egyéb résztvevőjét.”⁸⁰

A védekezés joga gyakorlásának korlátozása természetesen nem szűkíthető le a személyes védekezésre, ugyanúgy vonatkozik arra az esetre, amikor a terheltnek képviselője van. Ugyanakkor a jogellenes módon való védekezés szankciójának arányosnak kell lennie.⁸¹ Egy ezzel ellenkező értelmezés csorbítaná a terhelt védelemhez való jogát, illetve alapvető jogait (például a szólásszabadságát).

3. A választott védő által nyújtott jogi segítséghez és védelemhez való jog

3.1. A jog jelentése és a megengedhető korlátozások

A terhelt által választott védő által nyújtott jogi segítséghez és védelemhez való jog magában foglalja annak a lehetőségét, hogy a terhelt saját vagy hozzátartozói költségén meghatalmazzon egy személyt, aki őt az eljárásban képviseli, illetve védelmében eljár. Az európai országokban a védő legtöbbször ügyvéd, bár más személyek is betölthetik a védői szerepet. A hangsúly azért van a **jogi** segítségben, mert megfelelő jogi szakértelemnek kell a terhelt rendelkezésére állnia ahhoz, hogy a védő hatékonyan tudjon részt venni az eljárásban.⁸² Éppen ezért igazolható annak a tilalma, hogy a terheltet egy általa választott, megfelelő jogi képzettség nélküli személy képviselje az eljárásban.⁸³

Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának döntései közül számosat találhatunk, amelyben az első-⁸⁴ és másodfokú⁸⁵ eljárásban is olyan terheltnek számára rendeltek ki védőt, akiknek az anyagi körülményei lehetővé tették volna, hogy maguk hatalmazzanak meg ügyvédet. Az ilyen ügyekben a Bizottság rendre az Egyezségokmány 14. cikk (3) bekezdés d) pontjának sérelmét állapítja meg. A *Domukovsky és mások kontra Grúzia* (1998) ügyben a Bizottság még azt is kimondta, hogy egy olyan ügyben, amelyben halálbüntetés is kiszabható, a terhelt nem köteles elfogadni a számára kirendelt védőt.⁸⁶ Bár a Bizottság nem ragaszkodik következetesen ehhez a gyakorlathoz, ez az ügy rámutat arra, hogy milyen fontosságot tulajdonít a terhelt által választott védőhöz való jognak. A fentihez hasonló megközelítések indíthatták Stefan Trechselt arra, hogy a terhelt által választott védőhöz való jogot „gyakorlatilag abszolút jognak” tekintse, és az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontjában foglalt három lehetőség közül a legjobbnak ítélje.⁸⁷ Összehasonlítva a Bizottságéval, a strasbourgi szervek

⁸⁰ EJEB, *Brandstetter kontra Ausztria*, 11170/84, 12876/87 és 13468/87, 1991. augusztus 28., 52. §

⁸¹ *Uo.*, 53. §

⁸² Lásd Harris, D. J., M. O'Boyle, E. P. Bates, C. M. Buckley et al.: *Law of the European Convention on Human Rights*, 3. kiadás, Oxford: Oxford University Press, 2014, 478. o.

⁸³ EJEB, *Mayzit kontra Oroszország*, 63378/00, 2005. január 20., 68. §. Ebben az ügyben a kérelmező vádlottként azt kívánta, hogy jogi végzettséggel nem bíró édesanyja és nővére legyenek a védői. A nemzeti bíróság elutasította ez irányú kérelmét, az EJEB pedig nem állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét.

⁸⁴ Lásd például: ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *López Burgos kontra Uruguay*, 52/1979, 1981. július 29.; ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *Juan Larrañaga kontra Fülöp-szigetek*, 1421/2005, 2006. július 24.; ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *Ismailov kontra Üzbegisztán*, 1769/2008, 2011. március 25.

⁸⁵ ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *Pinto kontra Trinidad és Tobago*, 232/1987, 1989. július 18.

⁸⁶ ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *Domukovsky és mások kontra Grúzia*, 23/1995, 1998. április 6., 18.9. §

⁸⁷ Trechsel, S.: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2006, 266. o.

esetjoga ebben a vonatkozásban is korlátozóbbnak tűnik. Már a korai döntéseikben előrevetítették, hogy a terhelt joga a védő megválasztásához az igazságszolgáltatás érdekében jelentősen korlátozható lesz. Az *Engel és mások kontra Hollandia* (1976) ügyben az EJEK kimondta, hogy a fegyveres erők által lefolytatott fegyelmi eljárásban – amely az Egyezmény szempontjából büntetőeljárásnak minősülhet – a terhelt részére biztosított jogi képviselő megfelel a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjában foglalt követelményeknek, még abban az esetben is, ha az a jogkérdésekre korlátozódik, míg a tényállás tisztázása a kérelmezőkre hárul, mondván, hogy az „nagyon egyszerű”.⁸⁸ Ezt a korlátozó megközelítést megérdemelt kritika fogadta.⁸⁹ Egy másik ügyben az EJEK nem találta a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjába ütközőnek a védők számának háromra való korlátozását a terrorista Vörös Hadsereg Frakció ismert vezetői elleni eljárásban. A védők számának korlátozását, ezzel több védő eljárásból való kizárásának jogszerűségét az EJEK azzal indokolta, hogy az eljárásban a szembenálló felek között egyensúlynak kell fennállnia, illetve, hogy a kizárt ügyvédek közül többet az elkövetett cselekményben való bűnrészességgel vádoltak. Miután az EJEK az eljárás egészének tisztességes voltát is vizsgálta, azt állapította meg, hogy az a korlátozások ellenére nem volt tisztességtelen.⁹⁰

Az EJEK már a korai esetjogában elutasította annak a lehetőségét, hogy a védő a megbízója „bábjaként” járjon el az eljárásban. Az *X kontra Svájc* (1981) ügyben kimondta, hogy az Egyezmény nem biztosít jogot a terheltnek arra, hogy olyan védői magatartás tanúsítását várja el a védőjétől, amelyet az elfogadhatatlannak tart – különösen annak a fényében, hogy a bírósági eljárásban a terheltnek lehetősége volt személyesen is eljárni.⁹¹

A *Croissant kontra Németország* (1992) ügy kulcsfontosságú az EJEK-nek a védő kiválasztásához való jog korlátozására vonatkozó gyakorlatában. Az ügyben a kérelmező egy ügyvéd volt, akit 1976-ban azzal vádoltak meg, hogy támogatja a Vörös Hadsereg Frakciót. Az ügy a Stuttgarter Regionális Bíróság előtt folyt, de a kérelmező eredetileg két olyan védőt választott, akik nem Stuttgartban praktizáltak. A bíróság a későbbiekben ezt a két ügyvédet rendelte ki védőnek, illetve egy harmadik ügyvédet is kirendelt, aki Stuttgartban praktizált. A kérelmező a kezdetektől ellenezte a harmadik ügyvéd kirendelését, arra való hivatkozással, hogy közte és az ügyvéd között politikai nézetkülönbség áll fenn, és kérte, hogy helyette másik ügyvédet rendeljenek ki. A harmadik kirendelt védő szintén kérte, hogy mentesítsék védői kötelezettsége alól. A bíróság mindkét kérelmet elutasította, arra hivatkozva, hogy a harmadik ügyvéd képzettsége, és az a tény, hogy az irodája Stuttgartban, a perbíróság székhelyén található, alkalmassá teszi arra, hogy a terhelt védelmét hatékonyan lássa el és az eljárás eredményesen folyjon le. A fellebbviteli bíróságok osztották ezt az álláspontot. Nem merült fel bizonyíték arra nézve, hogy akár a terhelt, akár az általa választott védők megpróbálták volna manipulálni az eljárást. A kérelmezőt bűnösnek találták, és két év hat hónap börtönbüntetésre ítélték, valamint a három – köztük az akarata ellenére – kirendelt védő költségeinek megfizetésére kötelezték. Az EJEK nem állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét sem a védő terhelt akarata ellenére való kirendelése, sem a védő költségeinek megfizetésére való kötelezés tekintetében. A Bíróság álláspontja szerint a nemzeti bíróság harmadik ügyvéd kirendelésére vonatkozó érvei relevánsak és elégségesek voltak.⁹² Az EJEK azt is megállapította, hogy a terheltnek a kirendelt védő teljes költségének megfizetésére való kötelezése nem befolyásolta az eljárásnak az Egyezmény 6. cikke szerinti tisztességes mivoltát.⁹³

A Bíróságnak a *Croissant*-ügyben kifejtett megközelítése a saját választáson alapuló ügyvéd általi védelemhez való jog két aspektusát definiálja: az ügyfél ügyvédbe vetett **szubjektív** bizalmát és hitét abban, hogy a választott ügyvéd képes arra, hogy megfelelő védelmet biztosítson számára, valamint az igazságszolgáltatás **objektív** érdekét, amely magában foglalja az eljárás gyorsaságát és megfelelő szervezését, valamint azt, hogy a kirendelő hatóság az ügy komplexitásának fényében megfelelő

⁸⁸ EJEK, *Engel és mások kontra Hollandia*, 5100/71, 1976. június 8., 91. §

⁸⁹ Velu, J. és R. Ergéc: *Convention européenne des droits de l'homme*, 2. kiadás, Bruxelles: Bruylant, 2014, 606. o. A szerzők véleménye szerint „[e]z olyan, mintha azt mondanánk, hogy a terhelt minden olyan alkalommal elveszíti a jogát arra, hogy ügyvéd képviselje, amikor a hatóságok úgy ítélik meg, hogy képes ön maga védelmét ellátni”. Hasonló kritikát fogalmaz meg: Trechsel, S.: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2006, 267. o.

⁹⁰ EJEK, *Enslin, Baader és Raspe kontra Németország*, 7572/76, 7586/76 és 7587/76, 1978. július 8.

⁹¹ EJEK, *X. kontra Svájc*, 9127/80, 1981. október 6.

⁹² EJEK, *Croissant kontra Németország*, 13611/88, 1992. szeptember 25., 30. §

⁹³ *Uo.*, 36. §

módon értékeli-e a kirendelt ügyvéd alkalmasságát. A *Croissant*-ügyben a Bíróság az első aspektust nagyrészt figyelmen kívül hagyva éppen a kérdéses jog lényegi elemét gyengítette meg: az ügyvéd ügyfél általi **megválasztását**. Sőt, a kérelmező maga is képzett ügyvéd volt, ebből következően feltehetően képes arra, hogy megalapozott döntést hozzon mind saját eljárásbeli szükségleteit, mind a maga által választott ügyvéd alkalmasságát illetően. Amennyiben, mint a *Croissant*-ügyben, lehetséges, hogy az igazságszolgáltatásnak a védőt kirendelő szerv által ilyen ellentmondást nem tűrő módon értelmezett érdeke elsőbbséget élvezzen a terhelt azon jogával szemben, hogy a védőjét maga válassza meg – különösen egy olyan ügyben, ahol a lehetséges szankció miatt a tét a terhelt számára nagy –, fel kell tenni azt a kérdést, hogy egyáltalán mi ennek a jognak az értelme egy hétköznapi terhelt esetében.

3.2. A jogi segítségnyújtáshoz való jog korlátozhatósága a szabadságelvonást követően

A *Salduz*-ítéletben az EJEB hangsúlyozta, hogy a szabadságelvonás kezdetét követően is korlátozható a védőhöz való hozzáférés, ha ezt az ügy sajátos körülményeinek fényében „nyomós indokok” teszik szükségessé.⁹⁴ Ezt a lehetőséget a 2013/48/EU irányelv is tartalmazza, mégpedig két esetben: ha sürgősen meg kell akadályozni valamely személy életét, szabadságát vagy testi épségét fenyegető, súlyosan hátrányos következmények bekövetkeztét; vagy ha a nyomozó hatóságok azonnali intézkedése elengedhetetlen ahhoz, hogy megakadályozzák a büntetőeljárás érdemi veszélyeztetését.⁹⁵

Az EJEB is több döntésben fejtette ki a védőhöz való hozzáférés korlátozhatóságával kapcsolatos álláspontját. Ezek közül a legfontosabb a Nagykamara 2016-os ítélete az *Ibrahim és mások kontra Egyesült Királyság* ügyben, amelynek tárgya négy személy védő távollétében való kihallgatása volt. Hármukat azzal a gyanúval tartóztatták le, hogy a 2005. július 7-i londoni robbantásos merénylet után két héttel pokolgépeket helyeztek el a londoni metróban és a város további két pontján. Hármukat úgynevezett „közbiztonsági kihallgatásnak” vetették alá, és a letartóztatásukat követő 4-8 órán át nem biztosították számukra a védőhöz való hozzáférés jogát. A kihallgatásuk alatt mindhárman tagadták, hogy köztük lett volna a bombák elhelyezéséhez. Később a tárgyalás során beismerték, hogy részt vettek a cselekményben, és elítélték őket. A negyedik panaszos eredetileg nem volt gyanúsított, és nem is tartóztatták le, hanem tanúként hallgatták ki. A kihallgatás alatt önmagára nézve terhelő nyilatkozatokat tett, amelyek alapján utóbb elítélték. Az első három panaszossal kapcsolatban az EJEB nem találta megállapíthatónak a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának megsértését. A Bíróság elfogadta, hogy a „közbiztonsági kihallgatások” specifikus célt szolgáltak: a más személyek életét és testi épségét fenyegető súlyos sérelem megelőzését a tervezett támadásokkal és az azokban részt vevő további személyekkel kapcsolatos információk megszerzésével. A Bíróság annak is jelentőséget tulajdonított, hogy a nemzeti jogszabályok egyértelmű előírásokat tartalmaztak az ilyen jellegű intézkedésekkel kapcsolatban.⁹⁶ A negyedik panaszos tekintetében a Bíróság megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, mégpedig azon az alapon, hogy amikor elkezdett önmagára nézve terhelő kijelentéseket tenni, a hatóságok nem szakították meg a tanúkénti meghallgatását, nem figyelmeztették a lehetséges következményekre, és nem biztosították számára a védőhöz való hozzáférést. A kihallgatás megszakítás nélküli folytatásának nem volt alapja a nemzeti jogban, és ezt a kezdeti jogsértést nem orvosolták a bírósági szakban sem, így az eljárás összességében nem volt tisztességes.⁹⁷

Ezt követően, a 2017-es *Artur Parkhomenko kontra Ukrajna* ítéletben a Bíróság egy olyan esetben is elfogadhatónak találta a jogi segítséghez való jog korlátozását, amely messze túlmegegy az irányelvben engedélyezett esetkörön. A rablás gyanújával letartóztatott kérelmező eleinte több alkalommal is lemondott a védőhöz való jogáról a nyomozati szakban. Így védő nélkül hallgatták ki, és önmagára nézve terhelő nyilatkozatokat tett. Egy ponton azonban mégis kérte védő kirendelését, de a kérelmét

⁹⁴ Lásd fent az 1.4. pontot.

⁹⁵ 2013/48/EU irányelv, 3. cikk (6) bekezdés b) pont

⁹⁶ EJEB, *Ibrahim és mások kontra Egyesült Királyság*, 276–277. §

⁹⁷ *Uo.*, 301–311. §

elutasították, és ismét kihallgatták – ez alkalommal is tett önmagára terhelő kijelentéseket, amelyeket utóbb az elítélésekor figyelembe vettek. Az EJEB rögzítette: „miután a kérelmező védő kirendelése iránti kérelmet terjesztett elő, a korábbi joglemondó nyilatkozatai nem voltak érvényesnek tekinthetők”.⁹⁸ A Bíróság azt is megállapította, hogy „[a]z ügy irataiból nem tűnik ki, hogy lett volna bármilyen nyomós oka a jogkorlátozásnak”.⁹⁹ Mindezek ellenére az EJEB nem találta megállapíthatónak a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, mivel – megítélése szerint – az eljárás összességében véve tisztességes volt: a védő távollétében felvett nyilatkozatokat a kérelmező a korábbi hasonló vallomásai után tette; bár a nyilatkozatokat figyelembe vették az elítélésekor, nem volt döntő szerepük a bűnösség megállapításában; és a tisztességes tárgyalással szemben támasztott egyéb egyezményes követelményeknek az eljárás megfelelt.¹⁰⁰

3.3. A fogva tartás jelentősége

Mind a 2013/48/EU irányelvben, mind az EJEB esetjogában nagyban függ a jogi segítségnyújtás szükségességének megítélése attól, hogy a terheltet fogva tartják-e. Ezt az összefüggést az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága is elismeri a *Miranda kontra Arizona* döntésében és az azt követő esetjogában is.¹⁰¹

A 2013/48/EU irányelv preambuluma 27. pontja szerint nem szükséges, hogy a tagállamok tevőlegesen eljárjanak annak biztosítása érdekében, hogy a szabadságelvonás alatt nem álló gyanúsítottat vagy vádlottat ügyvéd segítse, ha a gyanúsított vagy a vádlott nem gondoskodott saját maga ügyvédi segítségről. A 28. pont azonban kimondja, hogy ha a gyanúsított vagy a vádlott szabadságát elvonják, a tagállamoknak meg kell tenniük a szükséges intézkedéseket, hogy a terhelt ténylegesen gyakorolni tudja az ügyvédhez való jogát. Ilyen intézkedés lehet védő kirendelése, vagy olyan ügyvédi jegyzék összeállítása, amelyből a terhelt választhat magának védőt.¹⁰² Ugyanebbe a körbe tartoznak a hatóságok azon kötelezettségei, amelyeket a 2013/48/EU irányelv 3. cikke határoz meg: a terhelt tájékoztatása az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, a jog indokolatlan késedelem nélküli biztosítása, és a védő hatékony részvételének lehetővé tétele a kihallgatáson és egyes nyomozati cselekményeken.

Az EJEB esetjoga szintén kiemelt jelentőséget tulajdonít a szabadságelvonás tényének annak megítélésekor, hogy beálltak-e a hatóságoknak a jogi segítséghez való jog biztosításával kapcsolatos kötelezettségei. Példa erre az *Aleksandr Zaichenko kontra Oroszország* ügyben hozott 2010-es ítélet. A panaszos sofőrként dolgozott egy gazdasági társaságnál, amelynek igazgatója azt gyanította, hogy az alkalmazottak benzint lopnak a céges gépkocsikból. Az igazgató a rendőrséghez fordult. Ezt követően a rendőrök megállították a munkából hazafelé tartó kérelmezőt, és két teli benzinkannát találtak az autójában. Az utcai ellenőrzés során a kérelmező önmagára terhelő nyilatkozatokat tett, amelyeket a rendőrök rögzítettek az intézkedésről felvett jegyzőkönyvben. A panaszost végül hat hónap felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. A tárgyalás során tagadta, hogy az üzemanyag a cég járműveiből származott, és benyújtott egy számlát a benzinvásárlásról, ezt azonban a bíróság nem fogadta el bizonyítékként. A kérelmező azt sérelmezte, hogy az utcai ellenőrzés során, amikor a magára nézve terhelő nyilatkozatot tette, védő távollétében kérdezték ki. Az EJEB azonban úgy találta, hogy nem sérült a kérelmező 6. cikk (3) bekezdés c) pontjában biztosított joga. E következtetés levonásakor a Bíróság a *Salduz*-üggyel hasonlította össze a kérelmező helyzetét, és abban látta a döntő különbséget, hogy Aleksandr Zaichenko nem állt szabadságelvonás hatálya alatt:

„Bár jelen ügyben a kérelmező nem távozhatott szabadon, a Bíróság úgy találja, hogy a felek által előadott és a Bíróság által megállapított tényállás szerint a kérelmező cselekvési szabadságát a

⁹⁸ EJEB, *Artur Parkhomenko kontra Ukrajna*, 40464/05, 2017. február 16., 81. §

⁹⁹ *Uo.*, 82. §

¹⁰⁰ *Uo.*, 83–91. §

¹⁰¹ Lásd: Van de Laar, T. A. H. M. és R. L. de Graaf: *Salduz and Miranda: Is the US Supreme Court Pointing the Way*, *European Human Rights Law Review*, 3. szám, 2011, 312. o.

¹⁰² 2013/48/EU irányelv, preambuluma, 27. és 28. pont

hatóságok nem korlátozták olyan mértékben, hogy az az eljárásnak már ezen a pontján működésbe hozza a jogi segítségnyújtás biztosítására irányuló hatósági kötelezettséget.”¹⁰³

Arra azonban a Bíróság nem ad magyarázatot, hogy az igazságszolgáltatás milyen nyomós érdeke miatt fosztották meg a panaszost egyéb jogaitól, azaz konkrétan: mi akadályozta meg a rendőröket abban, hogy kioktassák a kérelmezőt a jogairól, illetve hogy bevigyék a rendőrségre, és – a joggyakorlását biztosító megfelelő garanciákat érvényesítve – ott vegyék fel a vallomását.¹⁰⁴

3.4. A védőhöz való jogról való lemondás

A 2013/48/EU irányelv 9. cikke lehetővé teszi a lemondást az ügyvédi segítséghez való jogról, kivéve a kötelező védelem eseteit. A lemondás feltétele, hogy a terhelt egyszerű és közérthető nyelven – akár írásban, akár szóban – egyértelmű és kellő tájékoztatást kapjon az érintett jog tartalmáról és az arról való lemondás lehetséges következményeiről, és hogy a jogról való lemondás önkéntes és egyértelmű legyen. A lemondást megfelelően és a jogszabályokban foglaltak szerint rögzíteni kell.¹⁰⁵ A terhelt a lemondást a későbbiekben a büntetőeljárás során bármikor visszavonhatja.¹⁰⁶

Az EJEB esetjoga szintén rögzíti, hogy az Egyezmény 6. cikke nem zárja ki a benne foglalt eljárási jogokról való kifejezett vagy hallgatólagos lemondást, amennyiben az kellően egyértelmű, és olyan garanciákkal övezett, amelyek megfelelnek a lemondással érintett jog jelentőségének.¹⁰⁷ A 6. cikk garanciális rendelkezései közül a Bíróság kiemelt jelentőséget tulajdonít a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjában foglaltaknak, tekintettel arra, hogy kulcsfontosságúak a tisztességes tárgyalást biztosító további garanciák érvényesüléséhez. Ezt az EJEB először a 2009-es *Pishchalnikov kontra Oroszország* ítéletben tette nyilvánvalóvá:

„A Bíróság szerint az ügyvédhez való jog – amely alapvető fontosságú a tisztességes tárgyalás részjogositványai között, mivel biztosítja az Egyezmény 6. cikkében foglalt többi garancia hatékony érvényesülését – kiváló példája azon jogoknak, amelyekkel kapcsolatban elengedhetetlen a »megfelelő tájékoztatás és megértés utáni joglemondás« sztenderdje által biztosított védelem megkövetelése. [...] Azonban a Bíróság hangsúlyozza, hogy további garanciákra van szükség olyankor, amikor a terhelt ügyvédet kér, mivel ha a terheltnek nincs védője, kisebb eséllyel kap tájékoztatást a jogairól, és kisebb eséllyel fogják tiszteletben tartani azokat.”¹⁰⁸

A „további garanciák” megkövetelése körében az EJEB különös figyelemmel vizsgálja, hogy a terhelt milyen körülmények között mondott le arról a jogáról, hogy az általa választott védő járjon el az érdekében.¹⁰⁹ A Bíróság ezért nagy körültekintéssel veszi figyelembe a terhelt döntését befolyásoló objektív és szubjektív tényezőket. A *Pishchalnikov*-ügyben a Bíróság arra jutott, hogy amikor a terhelt kijelentette, ügyvéd segítségét szeretné igénybe venni, a védőhöz való jogáról való hallgatólagos lemondását nem lehetett volna pusztán azon az alapon tételezni, hogy azt követően is válaszolt a neki feltett kérdésekre a kihallgatáson, hogy tájékoztatták a jogairól. Emellett amikor a terhelt közölte, hogy csak ügyvéd jelenlétében kíván részt venni az eljárási cselekményeken, csak azt követően lehetett volna a kikérdezését foganatosítani, hogy számára védőt biztosítottak – kivéve, ha ő maga

¹⁰³ EJEB, *Aleksandr Zaichenko kontra Oroszország*, 39660/02, 2010. február 18., 48. §

¹⁰⁴ Ebben a tekintetben lásd Spielmann bíró meggyőző részleges különvéleményét.

¹⁰⁵ 2013/48/EU irányelv, 9. cikk (1) bekezdés és 9. cikk (2) bekezdés

¹⁰⁶ *Uo.*, 9. cikk (3) bekezdés

¹⁰⁷ EJEB, *Sejdovic kontra Oroszország*, 86. §; EJEB, *Pishchalnikov kontra Oroszország*, 77. §; EJEB, *Makarenko kontra Oroszország*, 5962/03, 2009. december 22., 135. §; EJEB, *Kononov kontra Oroszország*, 41938/04, 2011. január 27., 33. §; EJEB, *Şaman kontra Törökország*, 35292/05, 2011. április 5., 32. §; EJEB, *Damir Sibgatullin kontra Oroszország*, 1413/05, 2012. április 24., 48. §

¹⁰⁸ EJEB, *Pishchalnikov kontra Oroszország*, 78. §. Friszebb esetjog: EJEB, *Şaman kontra Törökország*, 33. §; EJEB, *Dvorski kontra Horvátország*, 25703/11 [GC], 2015. október 20., 101. §; EJEB, *Saranchov kontra Ukrajna*, 2308/06, 2016. június 9., 44. §; EJEB, *Sitnevskiy és Chaykovskiy kontra Ukrajna*, 48016/06 és 7817/07, 2016. november 10., 63. §

¹⁰⁹ A *Pishchalnikov*-ügyben mondottakat figyelmen kívül hagyva – és meggyőző érvek nélkül – az EJEB-bel kapcsolatos kommentárjában Ch. Grabenwarter azt állítja, hogy az ügyvédhez való jogról való lemondás feltételei megegyeznek a tárgyaláson való részvételhez fűződő jogról való lemondás feltételeivel (Grabenwarter, Ch.: *European Convention on Human Rights – Commentary*, München/Oxford/Baden-Baden/Basel: C. H. Beck, Hart, Nomos and Helbing, 2014, 160. o.).

kezdeményezett kommunikációt a hatóságokkal.¹¹⁰ A *Dvorski kontra Horvátország* ügyben (2015) a Nagykamara megállapította: bár a terhelt aláírta annak az ügyvédnek a meghatalmazását, akit a nyomozó javasolt neki, és vallomást is tett a jelenlétében, nem lehet úgy tekinteni, hogy visszautasította az általa és a családja által választott másik ügyvéd szolgálatait, mivel ez utóbbi ügyvédet a rendőrség megakadályozta abban, hogy belépjen a panaszos fogva tartásának helyszínéül szolgáló rendőrségi épületbe, és a panaszossal találkozzon.¹¹¹ Egy másik ügyben, ahol a kérelmező aláírt egy nyilatkozatot, amely szerint ügyvédi segítséget kér, majd ezt követően aláírt számos másikat arról, hogy nem tart igényt védőre, a Bíróság arra jutott, hogy nem mondott le joghatályosan a védőhöz való jogáról, mivel a lemondás nem volt kellően egyértelmű.¹¹²

Az EJEB esetjogában olyan ügyek is vannak, amelyekben a Bíróság elfogadta érvényesnek a lemondást a védőhöz való jogról. Ilyen például a *Galstyan kontra Örményország* eset (2007). Ebben az ügyben a panaszost egy kormányellenes tüntetésen tanúsított magatartásáért szabálysértési eljárásban háromnapos elzárásra ítélték a közrend megsértése miatt. Személyesen írásban mondott le a védőhöz való jogáról. A rendőrségi jegyzőkönyvben az szerepelt, hogy „nem kíván ügyvédet igénybe venni”, és később, a tárgyalás kezdetén is megerősítette ezt a nyilatkozatot. Csak azt követően kért ügyvédet, hogy a bíróság kiszabta a szankciót. Az EJEB nem állapított meg jogsértést, tekintettel a bármiféle kényszerítést igazoló bizonyítékok hiányára, a két kifejezett lemondó nyilatkozatra, a cselekmény viszonylag csekély súlyára, és arra a tényre, hogy a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja lehetővé teszi a személyes védekezést.¹¹³

A Bíróság érvelésének helytállósága a 2010-es *Yoldaş kontra Törökország* ügyben már sokkal kétségesebb. Az EJEB nem állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét egy olyan ügyben, ahol a kérelmezőt egy életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető cselekmény (terrorszervezet tevékenységében való részvétel) miatt tartóztatták le. Tájékoztatták a jogairól, majd aláírt egy formanyomtatványt, amelyből másolatot is kapott. Ezt követően a panaszos lemondott az ügyvédhez való jogáról a nyomozó és az ügyész előtt is, azonban utóbb a bíróságon azt állította, hogy e jogától megfosztották. Az EJEB kis többséggel arra a következtetésre jutott, hogy a terhelt önként és szabad elhatározásából mondott le az ügyvédhez való jogáról.¹¹⁴ Erőteljes különvéleményében három bíró úgy érvelt, hogy figyelembe véve a vád súlyosságát, valamint azt a tényt, hogy a kérelmezőt letartóztatták, és nem volt ügyvéd, aki elmagyarázhatta volna neki a lemondás következményeit, a jogról való lemondást nem lehet úgy tekinteni, mint ami önkéntesen és szabad elhatározásból történt. A bírák azt is kifejtették: elfogadhatatlan, hogy a bírósági szakot megelőző eljárási fázisokban nem biztosították a panaszos számára ügyvédet.¹¹⁵

4. Ingyenes jogi segítségnyújtás

4.1. Az ingyenes jogi segítségnyújtáshoz való jog tartalma

Leszámítva azt a lényeges körülményt, hogy a „gyanúsított” fogalma kifejezetten megjelenik az (EU) 2016/1919 irányelvben, az irányelv 4. cikk (1) bekezdése, az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontja és az Egyezségokmány 14. cikk (3) bekezdés d) pontja azonos módon fogalmazza meg a jogi segítségnyújtáshoz való jog tartalmát: azokat a terhelteket, akik nem rendelkeznek kellő anyagi forrásokkal az ügyvéd általi segítségnyújtás megfizetéséhez, megilleti a költségmentességhez való jog (a két nemzetközi egyezményben: a védő ingyenes kirendeléséhez való jog), ha az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg.

¹¹⁰ EJEB, *Pishchalnikov kontra Oroszország*, 79. §. Ebben a kérdésben az EJEB gyakorlata követi az USA Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatát (vö. Van de Laar, T. A. H. M. és R. L. de Graaf: Salduz and Miranda: Is the US Supreme Court Pointing the Way, *European Human Rights Law Review*, 3. szám, 2011, 316. o.).

¹¹¹ EJEB, *Dvorski kontra Horvátország*, 102. §

¹¹² EJEB, *Saranchov kontra Ukrajna*, 46. §

¹¹³ EJEB, *Galstyan kontra Örményország*, 26986/03, 2007. november 15., 91. §

¹¹⁴ EJEB, *Yoldaş kontra Törökország*, 27503/04, 2010. február 23., 52. §

¹¹⁵ Uo. Tulkens, Zagrebelsky és Popović bírók részleges különvéleménye.

Ez a szövegezés nem problémamentes. A bizottsági előkészítő tárgyalások során a francia és olasz küldöttek diszkriminatívnak tartották azokkal szemben, akik anyagi okokból nem tudnak védőt meghatalmazni, mondván, hogy ők csak akkor jutnak ügyvédi segítséghez, ha ezt az igazságszolgáltatás érdeke megköveteli, míg a tehetősebb terheltek bármilyen ügyben igénybe vehetik a szakértő jogi szolgáltatást.¹¹⁶

A másik nehézséget a két feltétel közötti bonyolult kapcsolat jelenti. A szigorú nyelvtani értelmezés szerint a terhelte akkor jogosult az ingyenes ügyvédi segítségre, ha mindkét kritérium érvényesül. Nincs azonban napjainkban olyan európai szabályozás, amely az „igazságszolgáltatás érdekeinek” ne biztosítana elsőbbséget a terhelte anyagi helyzetével szemben. Ha az igazságszolgáltatás érdekei azt követelik meg, hogy a terhelte legyen védője, akkor az anyagi helyzete irreleváns – még akkor is, ha a terhelte megengedhetné magának a védő meghatalmazását, de nem kívánja ügyvéd segítségét igénybe venni.¹¹⁷ Az ENSZ alapelvek és iránymutatások a jogi segítséghez való hozzáférésről a büntető igazságszolgáltatási rendszerekben című dokumentum (továbbiakban: ENSZ Alapelvek) kimondja, hogy a jogi segítséget a terhelte anyagi lehetőségeitől függetlenül biztosítani kell, ha az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg. Az ENSZ Alapelvek szerint ilyen igazságszolgáltatási érdekek minősül az ügy sürgőssége és bonyolultsága, valamint a kiszabható büntetés súlyossága.¹¹⁸ Mind az EJEB esetjoga, mind az (EU) 2016/1919 irányelv tartalmaz olyan körülményeket, amelyek fennállása esetén a jogi segítséget a terhelte anyagi helyzetére való tekintet nélkül biztosítani kell.¹¹⁹ A tagállamok nemzeti jogszabályai további ilyen eseteket sorolnak fel. Nyilvánvaló tehát, hogy az anyagi helyzetre vonatkozó feltétel csak ezen esetkörökön kívül alkalmazható.

Az (EU) 2016/1919 irányelv a hatály tekintetében nagyrészt megismétli a 2013/48/EU irányelv rendelkezéseit. Utal azokra a személyekre, akik eredetileg nem voltak gyanúsítottak vagy vádlottak, de a rendőrség vagy más bűnüldöző hatóság általi kihallgatás során gyanúsítottá vagy vádlottá válnak; azokra a kisebb súlyú cselekményekre, amelyek nem vonnak maguk után szabadságelvonást lehetővé tevő szankciót; valamint az európai elfogatóparancs alapján folyó eljárásokra is.¹²⁰ Ahogy a 2013/48/EU irányelv, úgy az (EU) 2016/1919 irányelv is alkalmazandó a fogva tartásról szóló határozatok meghozatalakor és a fogva tartás ideje alatt, az eljárás bármely szakaszában, az eljárás befejeződéséig.¹²¹ Ez utóbbi követelménnyel összhangban az EJEB esetjoga is rögzíti, hogy a részes államoknak az eljárás minden szakaszában garantálniuk kell a terhelte számára a hatékony védelem tényleges lehetőségét, adott esetben az ingyenes jogi segítség biztosításával.¹²²

Az (EU) 2016/1919 irányelv, az Egyezmény és az Egyezségokmány „ingyenes” jogi segítségre utal. Az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés e) pontja és az Egyezségokmány 14. cikk (3) bekezdés f) pontja a terhelte számára ugyancsak ingyenesen (illetve „díjmentesen”) garantálja a tolmács igénybevételének lehetőségét, ha nem beszél a bírósági eljárás nyelvét. Az EJEB azonban e két rendelkezést eltérően értelmezi. Míg a tolmács biztosításának kötelezettsége az esetjogban feltétel nélküli,¹²³ addig a Bíróság szerint az Egyezmény nem zárja ki, hogy a részes államok megköveteljék a jogi segítségnyújtás díjának részleges vagy teljes, illetve egyidejű vagy utólagos megfizetését, amennyiben a terhelte anyagi helyzete olyan mértékben javul, hogy ezt meg tudja tenni, feltéve, hogy a költségek nem eltúlzottak.¹²⁴ Ezt a lehetőséget az indokolja, hogy a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja az ingyenes jogi segítség biztosítását a terhelte anyagi helyzetétől teszi függővé, míg a 6. cikk (3) bekezdés e) pontja nem tartalmaz ilyen rendelkezést.¹²⁵ Az (EU) 2016/1919 irányelv szintén lehetővé

¹¹⁶ Fawcett, J. E. S.: *The Application of the European Convention on Human Rights*, 2. kiadás, Oxford: Clarendon Press, 1987, 190. o.

¹¹⁷ Garlicki, L. (szerk.): *Konwencja o Ochronie Praw Czlowieka i Podstawowych Wolności*, Tom I, Warszawa: C. H. Beck, 2010, 437. o.

¹¹⁸ ENSZ Alapelvek, 3. alapelv, 21. §. Ezzel összhangban az 1. iránymutatás kimondja: azoknak a személyeknek, akiknek a jövedelme meghaladja a nemzeti jogban meghatározott küszöböt, akkor kell jogi segítséget biztosítani, ha ez az igazságszolgáltatás érdekeit szolgálja, és ha az adott személy más módon nem tud ilyen segítséget igénybe venni.

¹¹⁹ Lásd a 4.3. pontot alább.

¹²⁰ Lásd fent az 1.1. pontot.

¹²¹ (EU) 2016/1919 irányelv, 2. cikk (4) bekezdés

¹²² EJEB, *Wersel kontra Lengyelország*, 30358/04, 2011. szeptember 13., 50. §

¹²³ Lásd pl.: EJEB, *Işyar kontra Bulgária*, 391/03, 2008. november 20., 48–49. §.

¹²⁴ EJEB, *Croissant kontra Németország*, 13611/88, 1992. szeptember 25., 36–37. §; EJEB, *Morris kontra Egyesült Királyság*, 38784/97, 2002. február 16., 89. §

¹²⁵ Trechsel, S.: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2006, 278. o.

teszi, hogy a tagállamok illetékes hatóságai kötelezessék a terheltet a jogi segítségnyújtási költségek egy részének megfizetésére anyagi forrásaik függvényében.¹²⁶

Esetjogában az EJEB azt a kérdést is vizsgálta, hogy miként értékelhető a jogi segítségnyújtás tartalmilag az eljárás lehetséges kimenetele szempontjából. A Bíróság szerint a nemzeti hatóságoknak nem azt kell vizsgálniuk, hogy a segítségnyújtás megtagadása sértette-e a terhelt érdekeit, hanem azt, hogy a számára biztosított ügyvéd tevékenysége jelentett-e bármilyen segítséget neki.¹²⁷

4.2. A rászorultság vizsgálata

A szükséges anyagi eszközök hiányának kérdése mindent összevetve nem jelenik meg nagy súllyal az egyezményes szervek 6. cikk (3) bekezdés c) cikkével kapcsolatos esetjogában,¹²⁸ ami szintén igazolja, hogy ez a feltétel alárendelt szerepet játszik az „igazságszolgáltatás érdekeihez” képest. Az EJEB szerint a rendelkezésre álló anyagi eszközök elégtelen voltát a panaszosnak kell bizonyítania,¹²⁹ azonban az EJEBi és az EJEB által használt bizonyítási küszöb valójában igen alacsony. Egyik szerv sem követel „kétséget kizáró bizonyítást” ebben a kérdésben. Elegendőnek tartják, ha a panaszos „valamilyen mértékben alátámasztja” az állítást, sőt még azt is, ha nincs az állítás „ellenkezőjére utaló körülmény”.¹³⁰

Az (EU) 2016/1919 irányelv széles körű vizsgálatot tesz lehetővé a nemzeti szinten, amikor úgy rendelkezik, hogy az anyagi helyzet értékelésénél figyelembe kell venni minden vonatkozó és objektív tényezőt, így például az érintett személy jövedelmét, vagyonát és családi helyzetét, az ügyvéd általi segítségnyújtás költségeit, és az adott tagállambeli életszínvonalat.¹³¹ Az ilyen vizsgálatok azonban természetüknél fogva idő- és munkaigényesek, és amennyiben el kell ezeket végezni a jogi segítségnyújtás engedélyezése előtt, az sürgős esetekben a hatékony védelem és jogi segítség nyújtásának rovására mehet, és más egyezményesértésekhez is vezethet, például jogellenes fogva tartáshoz. Ezért egyes tagállamok szabályozása a jogi segítségnyújtás szükségességét kizárólag az igazságszolgáltatás érdekeihez kapcsolja, a terhelt anyagi helyzetének vizsgálatát pedig a bűnösségére és a kirendelt védő díját is magában foglaló perköltségre vonatkozó ügydöntő határozat meghozatalát követő végrehajtási szakra hagyja.¹³² Úgy tűnik, az EJEB elfogadja, hogy ezt a fajta vizsgálatot a végrehajtási szakban is el lehet végezni, függetlenül attól, hogy a védőt milyen alapon rendelték ki.¹³³ Ebben az esetben nem a terhelt kirendelési, hanem a végrehajtás kori vagyoni helyzete határozza meg, hogy elégséges anyagi eszközök állnak-e rendelkezésére egy ügyvéd meghatalmazásához.

4.3. Az igazságszolgáltatás érdekei

Az igazságszolgáltatás érdekei által megkövetelt jogi segítségnyújtás egy meghatározott cselekménnyel gyanúsított vagy vádolt meghatározott személyt illet meg. Az igazságszolgáltatás érdeke mindenképpen a tisztességes tárgyalás, amelynek a felek jogainak és érdekeinek védelme elválaszthatatlan része. Ezért nem fogadható el a terhelt és az igazságszolgáltatás érdekeinek szembeállítás, noha az EJEB gyakorlatában erre a megközelítésre is akad példa.¹³⁴ Mind az (EU) 2016/1919 irányelv, mind az EJEB esetjoga meghatároz olyan specifikus eseteket, amelyekben az

¹²⁶ (EU) 2016/1919 irányelv, preambulum, 8. pont

¹²⁷ EJEB, *Artico kontra Olaszország*, 6694/74, 1980. május 13., 35. §; EJEB, *Alimena kontra Olaszország*, 11910/85, 1991. február 19., 20. §

¹²⁸ Grabenwarter, Ch.: *European Convention on Human Rights – Commentary*, München/Oxford/Baden-Baden/Basel: C. H. Beck, Hart, Nomos and Helbing, 2014, 160. o.

¹²⁹ Lásd pl.: EJEB, *Ognyan Asenov kontra Bulgária*, 38157/04, 2011. február 17., 47. §.

¹³⁰ EJEB, *Pakelli kontra Németország*, 8398/78, 1983. április 25., 34. §. Lásd még: EJEB, *Twalib kontra Görögország*, 24294/94, 1998. június 9., 51. §; EJEB, *Tsonyo Tsonov kontra Bulgária (No. 2)*, 2376/03, 2010. január 14., 39. §.

¹³¹ (EU) 2016/1919, 4. cikk (3) bekezdés. Az irányelv azt nem rögzíti, hogy a tagállamok az eljárás mely pontján végezhetik el ezt a vizsgálatot.

¹³² Lásd pl.: EJEB, *Pakelli kontra Németország*, 8398/78, 1983. április 25., 34. §.

¹³³ EJEB, *Ognyan Asenov kontra Bulgária*, 38157/04, 2011. február 17., 45–48. §

¹³⁴ A kérdés részletesebb elemzését lásd itt: Trechsel, S.: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford/New York: Oxford University Press, 2006, 272. o.

igazságszolgáltatás érdekei megkövetelik az ingyenes jogi segítség biztosítását. Rá kell mutatni azonban, hogy ezek száma kisebb, mint az egyes tagállamok nemzeti jogában. Az EJEB vonatkozásában ez érthető: a Bíróság csak olyan ügyekben járhat el, amelyeket a panaszosok elé visznek. Az azonban, hogy az (EU) 2016/1919 irányelv e tekintetben nem megy túl a Bíróság esetjogán,¹³⁵ komoly hiányosság és kihagyott lehetőség az ingyenes büntetőjogi segítség követelményrendszerének átfogóbb szabályozására. Ezért lényeges újfent hangsúlyozni, hogy az irányelv minimumkövetelményeket fogalmaz meg, és átültetése nem mentesíti a tagállamokat azon kötelezettségük alól, hogy garantálják az ingyenes jogi segítséghez való hozzáférés egyezményes jogát a terheltek számára.¹³⁶

A cselekmény és a kiszabható büntetés súlyossága az ingyenes jogi segítség egyik leggyakrabban elemzett feltétele az EJEB gyakorlatában.¹³⁷ Jelenleg például egyértelmű a Bíróság esetjogában az a követelmény, hogy az ingyenes jogi segítség megilleti a terhelteket a szabadságvesztéssel büntethető cselekmények miatt folyó eljárások minden szakaszában. Egyes kommentárok szerint¹³⁸ ezt az alapelvet a *Quaranta kontra Svájc* ügyben hozott 1991-es ítélet fektette le. Az ügy panaszosa egy fiatal, érzelmileg instabil olasz állampolgár volt, akit a svájci jog szerint háromévi szabadságvesztéssel büntethető kábítószer-használattal és -kereskedelemmel vádoltak. Több alkalommal kérte a bíróságtól védő kirendelését, de kérelmeit elutasították. Végül önmagát képviselte az eljárásban, és hat hónap börtönbüntetésre ítélték. Az EJEB megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, mégpedig nem a ténylegesen kiszabott, hanem a kiszabható büntetésre hivatkozva. A Bíróság szerint „ingyenes jogi segítséget kellett volna biztosítani pusztán azon oknál fogva, hogy ilyen magas volt a tét”.¹³⁹ Az ítéletből nem egyértelmű, hogy az igazságszolgáltatás érdekei akkor is megkövetelték volna-e a védő kirendelését, ha a kérelmező enyhébb, de még mindig szabadságelvonást magában foglaló büntetéssel nézett volna szembe. Korábbi esetjogában az EJEBi ügy foglalt állást, hogy nem áll fenn a védő kirendelésének követelménye olyan esetekben, ahol a kiszabható szabadságvesztés nem haladja meg a kilenc hónapot.¹⁴⁰ Ráadásul a *Quaranta*-ügyben a Bíróság egyéb körülményeket is figyelembe vett: az ügy bonyolultságát és a kérelmező személyes körülményeit.¹⁴¹

Annak az elvnek a széles körű alkalmazása, hogy a szabadságelvonással járó szankcióval fenyegető eljárásokban az igazságszolgáltatás érdeke megkívánja az ingyenes jogi segítségnyújtást, a *Benham kontra Egyesült Királyság* ügyben hozott 1996-os nagykamarai ítélettel kezdődött. Ebben az ügyben megtagadták az ingyenes jogi segítséget a panaszostól, akinek azért kellett 30 napra börtönbe vonulnia, mert nem fizetett meg egy kis összegű helyi adót. Az EJEB megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, és leszögezte: „ahol szabadságelvonás a tét, ott az igazságszolgáltatás érdeke megköveteli a jogi képviseletet”.¹⁴² A Bíróság ezt a tételmondatot számos későbbi ítéletében megismételte.¹⁴³ Az (EU) 2016/1919 irányelv nem követeli meg kifejezetten az ingyenes jogi segítség biztosítását olyan esetekben, amikor a cselekményt a jogszabály szabadságelvonással fenyegeti. Ezzel szemben az ENSZ Alapelvek megkövetelik a tagállamoktól a védői segítséghez való hozzáférés biztosítását mindazon bírósági eljárásokban, amelyekben a bíróság szabadságvesztést vagy halálbüntetést szabhat ki.¹⁴⁴

Az ügy bonyolultsága esetében szintén az igazságszolgáltatás érdeke követeli meg, hogy a terhelteket ingyenesen kapjon jogi segítséget. Az *Artico kontra Olaszország* ügyben hozott egyik korai, 1980-as

¹³⁵ Amint azt alább részletesen kifejtjük, az irányelv nem bontja ki teljesen a Bíróság újabb esetjogából következő követelményrendszert.

¹³⁶ (EU) 2016/1919 irányelv, preambulum, 2., 23. és 30. pont

¹³⁷ Karen Reid szerint ez kiemelkedő jelentőségű elv a Bíróság esetjogában, míg a többi csupán kiegészítő jellegű. Lásd: Reid, K.: *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, London: Sweet & Maxwell, 2012, 193. o.

¹³⁸ Lásd pl.: *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Strasbourg: Right to a fair trial (criminal limb)*, Strasbourg: Council of Europe, 2014, 291. bekezdés.

¹³⁹ EJEB, *Quaranta kontra Svájc*, 12744/87, 1991. május 24., 33. §

¹⁴⁰ Rövid összefoglalását lásd itt: Reid, K.: *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, London: Sweet & Maxwell, 2012, 195. o.

¹⁴¹ *Uo.*, 34–35. §

¹⁴² EJEB, *Benham kontra Egyesült Királyság*, 19380/92 [GC], 1996. június 10., 61. §

¹⁴³ Lásd pl.: EJEB, *Hooper kontra Egyesült Királyság*, 42317/98, 2004. november 16., 20. §; EJEB, *Beet és mások kontra Egyesült Királyság*, 47676/99 et al., 2005. március 1., 38. §; EJEB, *Lloyd és mások kontra Egyesült Királyság*, 29798/96 et al., 2005. március 1., 134. §; EJEB, *Prežec kontra Horvátország*, 48185/07, 2009. október 15., 29. §; EJEB, *Zdravko Stanev kontra Bulgária*, 32238/04, 2012. november 6., 38. §; EJEB, *Mikhaylova kontra Oroszország*, 46998/08, 2014. november 19., 82. §.

¹⁴⁴ ENSZ Alapelvek, 5. iránymutatás, 45. §

ítéletében a Bíróság úgy találta, hogy a Legfelsőbb Bíróság előtt az elévülés tárgyában folyó eljárás kellőképpen komplex ahhoz, hogy önmagában megalapozza a védői eljárás szükségességét, és ezért a hatóságoknak új ügyvédet kellett volna kirendelni a panaszos kirendelt védője helyett, amikor az nem tudott a panaszos érdekében megfelelően eljárni.¹⁴⁵ Ezt a követelményt a Bíróság gyakran más kritériumokkal együtt alkalmazza, és az érvelésből nehéz megítélni, hogy mi a súlya más sztenderdekhez képest a joggyakorlatban. Ugyanakkor a *Barsom és Varli kontra Svédország* ügyben (2008) az EJEB nyilvánvalóan megalapozatlannak találta a két étteremtulajdonossal szemben adótartozás miatt lefolytatott közigazgatási eljárással kapcsolatos panaszt azon az alapon, hogy bár az eljárás a Bíróság által alkalmazott autonóm definíció alapján valóban büntetőjoginak minősül, ténybelileg egyszerű, és a kérelmezőket nem fenyegette szabadságelvonás. Ráadásul a svéd közigazgatási bíróságokat törvény kötelezi arra, hogy segítsenek a feleknek felkészülni a tárgyalásra és az ügy természete által megkövetelt mértékben kiiktassák őket a releváns körülményekről.¹⁴⁶ Az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága hasonló megközelítést alkalmazott az *O. F. kontra Norvégia* (1984) ügyben. Itt a kérelmező azzal kapcsolatban élt panasszal, hogy nem kapott ingyenes jogi segítséget egy olyan ügyben, amely két, csekély súlyú bírság miatt indult eljárás egyesítésével volt kapcsolatos. A vádak egyszerűségére és a csekély súlyú büntetésekre tekintettel a Bizottság a panaszt elfogadhatatlannak nyilvánította.¹⁴⁷

Amit a Bíróság a „terhelt személyi körülményeinek” nevez, jelentős tényező az ingyenes jogi segítségre való jogosultság megítélésénél. Ez a kritérium azokra vonatkozik, akik életkoruknál, foglalkozásuknál, fogyatékoságuknál, állampolgárságuknál, sérülékeny kisebbséghez tartozásuknál fogva, vagy egyéb okból nem tudnak személyesen védekezni. Egyes kommentárok ezt a kérdést is az ügy bonyolultságának témaköre alatt tárgyalják.¹⁴⁸ Kétségtelen, hogy egyes terhelték számára a személyes tulajdonságaik miatt szubjektíve bonyolultabbnak tűnhetnek egyes ügyek, mint egy objektív külső szemlélő számára, a Bíróság esetjoga azonban kellő alapot nyújt ahhoz, hogy a terhelt személyes körülményeit elkülönült kritériumként vizsgáljuk.¹⁴⁹ Ha ugyanis ezt a kérdést összekeverjük az ügy komplexitásának problémájával, nem tudjuk megfelelően értékelni a terhelt személyes körülményeinek súlyát, noha e körülmények önmagukban – az ügy bonyolultságán túlmenően is – meggátolhatják az érintettet az eljárásban való hatékony részvételben. A 2012-es *Zdravko Stanev kontra Bulgária* ítélet tipikus példa erre. Ebben ugyanis a panaszos személyes körülményei önálló szerepet játszottak annak eldöntésekor, hogy megillette volna-e az ingyenes jogi segítség az eljárásban. A kérelmezőre azért szabtak ki szankciót, mert hamis okiratot használt egy bírósági eljárásban, és ezzel csorbitotta a bíró jó hírnevét. A büntetőjogi felelősségét azonban nem állapították meg, csupán 500 leva bírságot szabtak ki rá, és jelentős összeget kellett fizetnie a büntetőeljárásban megítélt polgári jogi igény kielégítésére is. Az eljárásban elutasították a védő kirendelésére vonatkozó kérését, noha nem engedhette meg magának, hogy ügyvédet fogadjon. Az EJEB a következő alapon állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét:

„[N]oha nem vitás, hogy a kérelmező felsőfokú végzettséggel rendelkezik, arra nézve nincsen adat, hogy jogi képzésben részesült volna, és bár az ügy nem tartozott a legbonyolultabbak közé, olyan kérdéseket érintett, mint a bizonyítékok elfogadhatósága, eljárási szabályok és a szándékosság értelmezése. [...] Ezért egy megfelelő szakértelemmel rendelkező jogász kétségtelenül meggyőzőbben tudta volna kifejteni a védelem álláspontját, és hatékonyabban támadni az ügyészség érvelését. A tény, hogy iskolázott személyként a kérelmező valószínűleg képes volt követni az eljárást, nem változtat azon, hogy ügyvédi segítség nélkül bizonyosan nem tudott hatékonyan védekezni.”¹⁵⁰

Az esetjog friss és fontos fejleményét jelenti a 2014-es *Mikhaylova kontra Oroszország* ügy, amelyben az EJEB különös jelentőséget tulajdonított annak a körülménynek, hogy a panaszos ellen folytatott büntetőeljárás kihatással volt az egyezményes jogaira: a 11. cikk által garantált gyülekezési jogára és

¹⁴⁵ EJEB, *Artico kontra Olaszország*, 6694/74, 1980. május 13., 34. §

¹⁴⁶ EJEB, *Barsom és Varli kontra Svédország*, 40766/06 és 40831/06, 2008. január 4.

¹⁴⁷ ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *O. F. kontra Norvégia*, 158/1983, 1984. október 26., 3.4. §

¹⁴⁸ Van Dijk, P., F. van Hoof, A. van Rijn, L. Zwaak (szerk.): *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4. kiadás, Antwerpen/Oxford: Intersentia, 2006, 643. o.

¹⁴⁹ Lásd: *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Strasbourg: Right to a fair trial (criminal limb)*, Strasbourg: Council of Europe, 2014, 292. bekezdés.

¹⁵⁰ EJEB, *Zdravko Stanev kontra Bulgária*, 32238/04, 2012. november 6., 40. §

a 10. cikkben biztosított véleménynyilvánítási szabadságára. A Bíróság szerint ez önmagában kellően magasra emeli az eljárás tétjét ahhoz, hogy megalapozza az ingyenes jogi segítség biztosításának kötelezettségét a tagállami hatóságok részéről. A Bíróság kimondta: elvárható, hogy a védő kirendelésének szükségessége, illetve kötelezettsége szempontjából releváns jogi és ténybeli körülmények értékelése a hazai eljárásban megtörténjen, különösen olyan esetekben, amikor a büntetőeljárás kimenetele korlátozhatja a terhelt egyezményes szabadságainak érvényesülését.¹⁵¹

Mind az (EU) 2016/1919 irányelv, mind az EJEB esetjoga megengedi az úgynevezett „megalapozottsági” vizsgálatot az ingyenes jogi segítség biztosításáról való döntés során. Ez a teszt a kérdéses ügy érdemének és az eljárás sikere esélyének vizsgálatát jelenti. A megalapozottság vizsgálatának alkalmazhatósága büntetőeljárásokban szűkebb, mint a polgári vagy közigazgatási eljárások esetében. Az irányelv 4. cikke szerint amennyiben egy tagállam a megalapozottságot vizsgálja, annak megállapításához, hogy az igazságszolgáltatás érdekei megkövetelik-e az ingyenes jogi segítség engedélyezését, figyelembe kell vennie a bűncselekmény súlyát, az ügy összetettségét és a lehetséges szankció súlyosságát. Két esetben áll fent megdönthetetlen vélelem a megalapozottságot illetően: ha a gyanúsítottat vagy a vádlottat azzal a céllal állítják az illetékes bíróság vagy bíró elé, hogy a fogva tartásáról döntsenek, és a fogva tartás ideje alatt.¹⁵² Mindkét esetkör igazolja, hogy az irányelv a jogi segítséghez és a védelemhez való jogot önállóan érvényesíthetőnek tekinti. Ugyanakkor az irányelv lehetővé teszi a kisebb súlyú cselekmények miatt indult eljárások terheltjeinek kizárását a jogi segítségnyújtásból, mondván: amennyiben ez egyébként összhangban van a tisztességes eljáráshoz való joggal, bizonyos kisebb súlyú jogsértések esetén úgy lehet tekinteni, hogy a megalapozottság nem áll fenn.¹⁵³

Az EJEB megengedi a megalapozottság vizsgálatát a fellebbezési eljárásokban. E tekintetben az egyik vezető ítélet a *Monnell és Morris kontra Egyesült Királyság* (1987). A két kérelmezőt többéves szabadságvesztésre ítélték betörés és kábítószer-kereskedelem miatt. A védelmüket ellátó ügyvédek azt tanácsolták nekik, hogy ne fellebbezzenek, mivel a fellebbezés sikerének esélye gyakorlatilag nulla, és mivel a jogorvoslati eljárás megindításával azt kockáztatják, hogy amennyiben a fellebbezést érdemi alapon utasítják el, úgy a tényleges börtönbüntetésük hosszabb lesz, mint ha tudomásul veszik az elsőfokú ítéletet. A panaszosok ennek ellenére fellebbeztek, és kérték védő kirendelését a másodfokú eljárásra. A kérelmüket a bíróság elutasította. Az EJEB nem állapított meg egyezményesértést a következő alapon: „[a]z igazságszolgáltatás érdekei nem alapozzák meg automatikusan a jogi segítségnyújtást olyankor, amikor egy elítélt személy a 6. cikk követelményeinek megfelelő tisztességes tárgyalást követően kiszabott ítélete ellen akar úgy fellebbezni, hogy a fellebbezés sikerének nincs objektív esélye”.¹⁵⁴ Az adott ügy körülményei alapján a Bíróság érvelése megkérdőjelezhető, azonban az EJEBi számos ügyben használta ezt a megközelítést befogadhatatlannak minősített panaszok elutasítására.¹⁵⁵ Másfelől a Bíróság több alkalommal vetette alá önálló vizsgálatnak a jogorvoslati eljárásokban alkalmazott megalapozottsági tesztet, és jutott arra a következtetésre, hogy egyezményesértés történt, mivel a hatóságok nem vették figyelembe az igazságszolgáltatás érdekeit.¹⁵⁶

Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának 32. számú általános kommentárja és esetjoga szintén elfogadja a megalapozottsági vizsgálatot, mint az ingyenes jogi segítségről való döntés eszközét. A 32. számú általános kommentárban a Bizottság rögzíti, hogy a „jogorvoslati szakban a siker objektív esélyét” figyelembe kell venni annak eldöntésénél, hogy a hatóságok rendeljenek-e ki ügyvédet az igazságszolgáltatás érdeke alapján.¹⁵⁷ Az egyéni panaszokkal kapcsolatos esetjogában az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága súlyos büntetőjogi szankciókkal sújtott panaszosok esetén is elfogadhatónak találta a jogi segítség megtagadását a fellebbezés sikerének objektív hiányára való hivatkozással. Ez azonban

¹⁵¹ EJEB, *Mikhaylova kontra Oroszország*, 46998/08, 2014. november 19., 99–101. §

¹⁵² (EU) 2016/1919 irányelv, 4. cikk (4) bekezdés

¹⁵³ *Uo.*, preambulum, 13. pont

¹⁵⁴ EJEB, *Monnell és Morris kontra Egyesült Királyság*, 9562/81 és 9818/82, 1987. március 2., 67. §

¹⁵⁵ Lásd: EJEBi, *Witter kontra Egyesült Királyság*, 13098/87, 1988. május 6.; EJEBi, *Higgins kontra Egyesült Királyság*, 17120/90, 1990. december 3.; EJEBi, *Östergren kontra Svédország*, 13572/88, 1991. március 1.; EJEBi, *Osthoff kontra Luxemburg*, 26070/94, 1998. január 14.

¹⁵⁶ Az Egyesült Királysággal szembeni hasonló ügyek elemzését lásd itt: Emmerson, B., A. Ashworth et al.: *Human Rights and Criminal Justice*, 3. kiadás, London: Sweet & Maxwell, 2012, 431–432. o.; Reed, R. és J. Murdoch: *Human Rights Law in Scotland*, 3. kiadás, Haywards Heath: Bloomsbury Professional, 2011, 694–696. o.

¹⁵⁷ Az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága 32. számú általános kommentárja, 38. §

nem vonatkozik azokra az esetekre, amikor halálbüntetés is kiszabható, mert ezekben az ügyekben a jogorvoslati kérelem sikerének esélyétől függetlenül az eljárás minden fázisában biztosítani kell a védő részvételét – ha szükséges, ingyenes kirendelés útján.¹⁵⁸

4.4. Az ingyenes jogi segítség jogáról való lemondás és védő kirendelése a terhelt akarata ellenére

Az ingyenes jogi segítségre jogosultak – függetlenül a perbeli jogképességüktől – lemondhatnak erről a jogukról bizonyos, a tisztességes tárgyaláshoz kapcsolódó feltételek fennállása esetén. A 2009-es *Raykov kontra Bulgária* döntésben az EJEB hangsúlyozza, hogy – hasonlóan a terhelt által választott ügyvédhez való joghoz – „az Egyezmény 6. cikkének sem a betűje, sem a szelleme nem tiltja, hogy egy személy kifejezetten vagy hallgatólagosan lemondjon a bíróság által kirendelt védőhöz való jogáról”.¹⁵⁹ A Bíróság azonban hozzáteszi, hogy egy ilyen lemondás csak akkor joghatályos, ha egyértelmű és nem ütközik jelentős közérdekbe.¹⁶⁰ Minden európai jogrendszer szabályoz olyan eseteket, amelyekben az igazságszolgáltatás érdeke megköveteli a védő részvételét akkor is, ha arról a terhelt lemondott, például amikor a vád súlyos, vagy a terhelt sérülékeny csoporthoz tartozik (kiskorú, külföldi, mentális vagy fizikai fogyatékossgal él, nem érti az eljárás nyelvét, stb.).¹⁶¹ A 2006-os *Padalov kontra Bulgária* döntésben a Bíróság a panaszost fenyegető büntetés súlyosságára tekintettel megállapította: az eljárás tisztességességéhez az igazságszolgáltatás érdekeinek fényében elengedhetetlen lett volna, hogy a panaszos számára ingyenes jogi segítséget biztosítsanak a hatóságok.¹⁶²

A korai esetjogban a Bíróság azon az állásponton volt, hogy amikor a hatóságok védőt rendelnek ki, a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja nem követeli meg, hogy az a terhelt által választott ügyvéd legyen, és azt sem, hogy a kirendelés során a terhelttel konzultáljanak.¹⁶³ Ez a merev megközelítés a későbbiekben oldódni látszott. A *Croissant*-ítéletben és más döntésekben a Bíróság rögzítette:

„A védő kirendelése során a nemzeti bíróságoknak kétségtelenül tekintettel kell lenniük a terhelt igényeire [...]. Azonban figyelmen kívül hagyhatják ezen igényeket, ha releváns és elégséges indokok szólnak amellett, hogy ez az igazságszolgáltatás érdekében áll”.¹⁶⁴

Amint az a *Croissant*-ítéletből kitűnik, a Bíróság értelmezése nem megy túl messzire abban a tekintetben, hogy mi szükséges ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás érdeke felülírja a terhelt igényeit.¹⁶⁵ A Bíróság egyetlen esetjoga azt mutatja, hogy ebben a kérdésben a sztenderdek további tisztázása elengedhetetlen.

¹⁵⁸ Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának releváns esetjogát lásd itt: Joseph, S., M. Castan: *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials and Commentary*, 3. kiadás, Oxford: Oxford University Press, 2013, 495–496. o.

¹⁵⁹ EJEB, *Raykov kontra Bulgária*, 35185/03, 2009. október 22., 63. §. Lásd még: EJEB, *Padalov kontra Bulgária*, 54784/00, 2006. augusztus 10., 47. §.

¹⁶⁰ EJEB, *Raykov kontra Bulgária*, 35185/03, 2009. október 22., 63. §.

¹⁶¹ Vö. Grabenwarter, Ch.: *European Convention on Human Rights – Commentary*, München/Oxford/Baden-Baden/Basel: C. H. Beck, Hart, Nomos and Helbing, 2014, 160. o.

¹⁶² EJEB, *Padalov kontra Bulgária*, 54784/00, 2006. augusztus 10., 55. §.

¹⁶³ Lásd pl.: EJEBi, *X. kontra Németország*, 6946/75, 1976. július 6.

¹⁶⁴ EJEB, *Croissant kontra Németország*, 29. §; EJEB, *Lagerblom kontra Svédország*, 26891/95, 2003. január 14., 54. §; EJEB, *Mayzit kontra Oroszország*, 66. §; EJEB, *Vozhigov kontra Oroszország*, 5953/02, 2007. április 26., 41. §; EJEB, *X. kontra Finnország*, 5953/02, 2007. április 26., 183. §; EJEB, *Breukhoven kontra Csehország*, 44438/06, 2011. július 21., 60. §; EJEB, *Karpyuk és mások kontra Ukrajna*, 30582/04 és 32152/04, 2015. október 6., 144. §.

¹⁶⁵ Lásd fent a 3.1. pontot.

5. A tényleges és hatékony védelemhez való jog

5.1. A tényleges és hatékony védelemhez való jog tartalma

Az ügyvédhez való hozzáférés önmagában még nem biztosítja a terhelt hatékony védelmét még akkor sem, ha az a szabadságelvonást, illetve a gyanúsítás közlését követően haladéktalanul megtörténik. Ahhoz ugyanis arra is szükség van, hogy az ügyvéd számára biztosítsák az eljárásban való hatékony részvétel lehetőségét. Az egyezményes szervek már a legkorábbi esetjogukban meghatároztak egyes minimumgaranciákat, amelyek elengedhetetlenek a hatékony jogi segítségnyújtáshoz. Az *Artico kontra Olaszország* ügyben az EJEI és az EJEB ezt a követelményt az Egyezmény azon általános céljából vezette le, hogy ne elméleti és illuzórikus, hanem „tényleges és hatékony” jogvédelmet biztosítson.¹⁶⁶ E garanciáknak a strasbourgi intézmények esetjogából leszűrhető listája korántsem kimerítő. Azon túlmenően, hogy a hatóságoknak megfelelően kell reagálni az olyan nyilvánvaló jogsértésekre, mint amikor a kirendelt védő nem jelenik meg a tárgyalásokon, vagy összejátszik a nyomozó hatósággal a terhelt ellen, az egyezményes szervek a következő elvárásokat fogalmazták meg: megfelelő idő, eszközök és konzultációs lehetőség biztosítása a védekezés kifejtéséhez; az ügyfél és az ügyvéd közötti kommunikáció bizalmassága; és az ügyvéd cselekvési szabadságának biztosítása, ideértve a jogszerűtlen szankcióktól való védelmét is.¹⁶⁷

A 2013/48/EU irányelv 3. cikke és 4. cikk (4) bekezdése alapvetően az Egyezmény szerveinek esetjogával összhangban követeli meg, hogy a tagállamok biztosítsanak bizonyos jogokat a terheltnek és a védőiknek.¹⁶⁸ E rendelkezéseket többen bírálták azért, mert az aktív védői részvételt nem deklarálják mindenkit megillető jogként, nem fogalmazzák meg követelményeket ebben a tekintetben, és túl tág teret hagynak a nemzeti szabályozásnak e jog tartalmának meghatározásában.¹⁶⁹ Ez a kritika annyiban jogos, hogy az irányelv minimalista módon közelíti meg a kérdést, annyiban azonban nem igazságos, hogy nem ismeri el az irányelv progresszív elemeit. Amíg például az EJEB gyakorlata nem tisztázza, hogy a védővel való kapcsolatfelvétel joga az első kihallgatáson magában foglalja-e a védő azon jogát, hogy a kihallgatáson jelen legyen és azon aktívan részt vegyen,¹⁷⁰ addig az irányelv 3. cikk (6) bekezdése biztosítja a védő ezen jogát, még ha ezt a nemzeti jogra utalva teszi is.¹⁷¹

5.2. Az állam felelősségének korlátai

A strasbourgi szervek esetjoga elismeri, hogy az állam maga, illetve az állami szervek nem tehetők felelőssé minden olyan esetben, amikor a kirendelt védő által nyújtott védelem nem kellően gyakorlati és hatékony. A *Kamasinski kontra Ausztria* ügyben (1989) a Bíróság kimondta:

„Az ügyvédségnek az államtól való függetlenségéből az következik, hogy a védelem ellátása elsősorban az ügyvédre és a terheltre tartozik, függetlenül attól, hogy meghatalmazott vagy kirendelt védőről van szó. A Bíróság egyetért a Bizottsággal abban, hogy az illetékes nemzeti hatóságokat a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja csak azokban az esetekben kötelezi beavatkozásra,

¹⁶⁶ EJEB, *Artico kontra Olaszország*, 6694/74, 1980. május 13., 33. §. Lásd az EJEB korábbi gyakorlatát itt: *Goddi kontra Olaszország*, 8966/80, 1984. április 9., 27. §.

¹⁶⁷ További részletekért lásd az 5.3. pontot alább.

¹⁶⁸ Lásd fent az 1.1. pontot.

¹⁶⁹ Lásd: Peers, S., T. Hervey, J. Kenner, A. Ward: *The EU Charter of Fundamental Rights: A Commentary*, Oxford és Portland: Hart Publishing, 2014, 1339. o.

¹⁷⁰ Vö. EJEB, *Dougan kontra Egyesült Királyság*, 44738/98, 1999. december 14.; lásd még: Billing, F.: *The Right to Silence in Transnational Criminal Proceedings: Comparative Law Perspectives*, Springer, Svájc, 2016, 68. o.

¹⁷¹ Hasonlóképpen a CPT is megköveteli, hogy az ügyvédhez való hozzáférés magába foglalja „[a]z ügyvéd jogát a rendőrség által foganatosított bármely kihallgatáson való jelenlétéhez, és ahhoz, hogy az ügyvéd a kihallgatásba beavatkozzon” (CPT, 27. általános jelentés [CPT/Inf(2011) 28], 24. §).

amikor nyilvánvaló számukra, hogy a kirendelt védő nem nyújt hatékony védelmet, vagy ezt a tényt megfelelően a tudomásukra hozzák.¹⁷²

Ezt követő esetjogában a Bíróság az alábbi esetekben megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, elfogadva, hogy az állam felelőssége megállapítható a kirendelt védőnek a hatékony védelem biztosításával kapcsolatos mulasztásaiért:

- a Legfelsőbb Bíróság nem biztosította a terhelt számára a hatékony védelmet, amikor a kirendelt védő nem jelent meg a tárgyaláson, különös tekintettel arra, hogy az ügyész jelen volt, és a cselekmény átminősítését indítványozta;¹⁷³
- a nemzeti bíróság nem vizsgálta a védői mulasztást és nem rendelt ki záros határidőn belül másik védőt, majd amikor ezt végül mégis megtette, nem napolta el a tárgyalást, hogy az új védő tanulmányozhassa az aktát;¹⁷⁴
- a nemzeti bíróság nem biztosította, hogy a kirendelt védők megfelelően ellássák a feladatukat, amikor észlelte, hogy egyetlen tárgyaláson sem jelennek meg;¹⁷⁵
- a nyomozók észlelték és kihasználták, hogy a kirendelt védő semmiféle tevékenységet nem végez;¹⁷⁶
- a nemzeti bíróság kirendelt két védőt a terheltnek, de nem tájékoztatta őt a telefonszámukról, hogy felvehesse velük a kapcsolatot, ők pedig nem keresték a védekezési stratégia megbeszélése céljából.¹⁷⁷

A Bíróság álláspontja szerint a kirendelt védő mulasztásai esetén az sem mentesíti az állami hatóságokat a hatékony védelem biztosításával kapcsolatos felelősségük alól, ha a terhelt maga is hozzájárult a védelem hatékonyságának hiányához.¹⁷⁸

Korai esetjogában az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága azon az állásponton volt, hogy eltérő mérce alkalmazandó a hatékony védelem hiányával kapcsolatos állami felelősségre a kirendelt és a meghatalmazott védők esetén. A Bizottság elfogadhatatlannak minősítette egy húszéves szabadságvesztésre ítélt terhelt panaszát egy olyan ügyben, ahol a meghatalmazott védő súlyos mulasztásokat követett el az elsőfokú eljárásban, a másodfokú bíróság előtt pedig meg sem jelent. A Bizottság úgy vélte, hogy mivel a panaszos maga hatalmazta meg a védőt, a védelem hatékonyságának hiánya nem róható az állam terhére.¹⁷⁹ Később azonban a Bizottság megváltoztatta az álláspontját, és megállapította az állam felelősségét a meghatalmazott védő mulasztásaival kapcsolatban is, ha a releváns tényeket megfelelően az eljáró hatóságok tudomására hozták.¹⁸⁰

5.3. A tényleges és hatékony védelem feltételei

5.3.1. A védekezéshez szükséges idő és eszközök és a terhelttel való kapcsolatfelvétel

A védő és a terhelt kapcsolattartásának korlátozása, különösen a fogva tartás ideje alatt, katasztrofális következményekkel járhat a védelem hatékonyságának szempontjából. Ugyanez igaz arra, ha nem biztosítják a védekezéshez szükséges időt és eszközöket. Annak eldöntésekor, hogy az ilyen jellegű korlátozások igazolhatók-e, az EJEB figyelembe veszi az ügy bonyolultságát, a vádak súlyosságát és mindazon egyéb körülményeket, amelyek befolyásolhatják a védelem hatékonyságát. A 2005-ös *Öcalan kontra Törökország* ügyben a Bíróság megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának

¹⁷² EJEB, *Kamasinski kontra Ausztria*, 9783/82, 1989. december 19., 65. §. A Bíróság ezt számos további döntésben megerősítette, legutóbb a *Faig Mammadov kontra Azerbajdzsán* ügyben (60802/09, 2017. január 26., 32. §).

¹⁷³ EJEB, *Sabirov kontra Oroszország*, 13465/04, 2010. február 11., 46. §

¹⁷⁴ EJEB, *Daud kontra Portugália*, 22600/93, 1998. április 21., 42. §

¹⁷⁵ EJEB, *Kemal Kahraman és Ali Kahraman kontra Törökország*, 42104/02, 2007. április 26., 36. §

¹⁷⁶ EJEB, *Pavlenko kontra Oroszország*, 42371/02, 2010. április 1., 112–114. §

¹⁷⁷ EJEB, *Prežec kontra Horvátország*, 48185/07, 2009. október 15., 31. §

¹⁷⁸ EJEB, *Sannino kontra Olaszország*, 30961/03, 2006. április 27., 51. §

¹⁷⁹ ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *H. C. kontra Jamaica*, 383/1989, 1992. július 28., 6.3. §

¹⁸⁰ ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *Taylor kontra Jamaica*, 705/1996, 1998. április 2., 6.2. §. A kirendelt védőkkel kapcsolatos hasonló döntést lásd: ENSZ Emberi Jogok Bizottsága, *Barrington Campbell kontra Jamaica*, 618/1995, 1998. november 3., 7.3. §.

sérelmét amiatt, hogy a hatóságok korlátozták a kérelmező és ügyvédje közötti beszélők számát és hosszát. Mivel a nyomozati szakban biztonsági okokból egy távoli szigeten volt fogva tartva, a beszélőket a komp menetrendjének függvényében lehetett csak megtartani. Az ügyvédek ezért hetente kétszer egy órában tudtak a panaszossal konzultálni, ami az ügy bonyolultságára tekintettel nem volt elégséges, ezért csorbitotta a védelem hatékonyságát.¹⁸¹ A *Bogumil kontra Portugália* ügyben (2008) a Bíróság szintén megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, mivel a kábítószer-kereskedelemmel vádolt kérelmező védőjét a tárgyalás napján rendelték ki, és mindössze öt órája volt arra, hogy tanulmányozza az ügy aktáját. A Bíróság szerint ez az idő nem lehetett elégséges, ezért a nemzeti bíróságnak új tárgyalási napot kellett volna tűznie, még ha ezt a védő nem is kérte.¹⁸²

A védővel való kapcsolat tartama és minősége, továbbá a védekezés kifejtéséhez szükséges egyéb eszközök rendelkezésre állása különös jelentőséget kap, ha a kapcsolattartást videokonferencia útján biztosítják. Ezzel a kérdéssel a Nagykamara a 2010-es *Sakhnovskiy kontra Oroszország* ügyben foglalkozott. A kérelmező Novoszibirszkben tartózkodott, amikor ügyét a Legfelsőbb Bíróság Moszkvában tárgyalta. Új védőt rendeltek ki neki, akivel 15 percet konzultálhatott a tárgyalást megelőzően, videokonferencia keretében. A Bíróság úgy találta, hogy az ügy bonyolultságának és jelentőségének fényében ez az időtartam túl rövid volt. A Bíróság azt is megállapította, hogy az állami hatóságok által felállított és működtetett videokonferencia-rendszer, amelyet nem lehetett lehallgatás-biztosnak vélelmezni, nem biztosít megfelelő garanciát a terhelt és a védő közötti kommunikáció bizalmasságára. A Bíróság ezért megállapította az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét.¹⁸³

5.3.2. A kommunikáció bizalmassága

A terhelt és a védő közötti kommunikáció bizalmasságának tiszteletben tartása a hatékony védelem legfontosabb feltétele. A 2013/48/EU irányelv külön rendelkezést szentel ennek a témának. Rögzíti, hogy e kommunikáció magában foglalja a találkozót, a levelezést, a telefonbeszélgetéseket, valamint a nemzeti jog alapján engedélyezett egyéb kommunikációs formákat.¹⁸⁴ Az ügyvéd és fogva tartott védelem közötti kommunikáció bizalmasságával több „puha” nemzetközi norma is foglalkozik. A fogvatartottakkal való bánásmódról szóló ENSZ minimum standard szabályok (azaz a Mandela Szabályok) 61. szabálya megköveteli, hogy a fogvatartott a nemzeti joggal összhangban megfelelő lehetőséget, időt és körülményeket kapjon arra, hogy meghatalmazott vagy kirendelt védővel találkozhatson, és kérelem és ellenőrzés nélkül, a bizalmasság teljes körű biztosítása mellett konzultálhasson bármilyen jogi kérdésben. A büntetés-végrehajtási állomány látótávolságon belül lehet, de nem hallhatja a konzultációt.¹⁸⁵ Az ügyvédek szerepére vonatkozó Havannai Nyilatkozat hasonló követelményeket fogalmaz meg.¹⁸⁶

Az EJEB-nek is jelentős esetjoga alakult ki az ügyvéd-ügyfél kommunikáció bizalmasságával kapcsolatban. Főszabály szerint e jog megsértése a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét eredményezi. A Bíróság gyakorlatának egyik értelmezése szerint a terheltnek igazolnia kell, hogy a kommunikáció bizalmasságának korlátozása egyúttal a védelemhez való jogát is csorbitotta, de annak bizonyítása alól mentesül, hogy a korlátozás sértette az eljárás tisztességességét.¹⁸⁷ Valójában azonban az EJEB gyakorlata ellentmondásos ebben a kérdésben: egy a terhelt és a védő közötti

¹⁸¹ EJEB, *Öcalan kontra Törökország*, 46221/99 [GC], 2005. május 12., 135. §

¹⁸² EJEB, *Bogumil kontra Portugália*, 35228/03, 2008. október 7., 49. §

¹⁸³ EJEB, *Sakhnovskiy kontra Oroszország*, 21272/03 [GC], 2010. november 2., 103–104. §. Hasonló okokból megállapított egyezményértéért lásd: EJEB, *Gorbunov és Gorbachev kontra Oroszország*, 43183/06 és 27412/07, 2016. március 1. A 2006-os *Marcello Viola kontra Olaszország* ügyben azonban a Bíróság nem állapított meg egyezményértést, amikor a videokonferencia útján megtartott tárgyaláshoz kapcsolódóan a panaszosnak elégséges ideje volt a védőjével beszélni egy lehallgatás ellen biztosított telefonvonalon (EJEB, *Marcello Viola kontra Olaszország*, 45106/04, 2006. október 5., 75–77. §).

¹⁸⁴ 2013/48/EU irányelv, 4. cikk

¹⁸⁵ ENSZ Közgyűlés, *A fogvatartottakkal való bánásmódról szóló ENSZ minimum standard szabályok (Mandela Szabályok)*, A/C.3/70/L.3, 2015. szeptember 29., 61.1. szabály

¹⁸⁶ *Az ügyvédek szerepére vonatkozó alapelvek*, elfogadta a nyolcadik ENSZ Kongresszus a Büntetőeljárásról és az Elkövetőkkel való Bánásmódról, Havanna, 1990. augusztus 27. – szeptember 7., 8. alapelv

¹⁸⁷ Vö. Van Dijk, P., F. van Hoof, A. van Rijn, L. Zwaak (szerk.): *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4. kiadás, Antwerpen/Oxford: Intersentia, 2006, 639. o. A szerzők a *Brennan kontra Egyesült Királyság* ítélet (39846/98, 2001. október 16.) 58. §-ára utalnak, ahol a Bíróság ezt az álláspontot fejteti ki.

kommunikáció bizalmasságának jogellenes korlátozásával kapcsolatos ügyben a Bíróság megállapította, hogy a korlátozás csak akkor jelenti egyben a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét is, ha a kérelmező be tudja mutatni, az miként hatott ki a tárgyalás tisztességességére.¹⁸⁸ Ha nincs közvetlen összefüggés a kapcsolattartás bizalmasságának jogellenes korlátozása és az ügyvédnek az adott büntetőügyre vonatkozó tevékenysége között, akkor a Bíróság az ügyet a 8. cikk alapján fogja vizsgálni, a kapcsolattartást a magánélet tiszteletben tartásának kötelezettsége felől megközelítve.¹⁸⁹

Az *S. kontra Svájc* döntésben (1991) az EJEB hangsúlyozza:

„A Bíróság szerint a tisztességes eljárás alapvető feltétele egy demokratikus társadalomban és egyértelműen következik a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjából a terhelt azon jogának biztosítása, hogy a védőjével való kommunikációját harmadik személyek ne hallhassák. Ha az ügyvéd nem konzultálhat az ügyfelével és nem kaphat tőle bizalmas instrukciókat ellenőrzés nélkül, akkor az általa nyújtott segítség nagyrészt elveszíti a hasznosságát, márpedig az Egyezmény célja, hogy tényleges és hatékony jogvédelmet biztosítson.”¹⁹⁰

A Bíróság ezt követő döntésekben más ügyekkel kapcsolatban is megerősítette ezt az értelmezést,¹⁹¹ és számos különböző kontextusban megállapította az egyezményesértést az ügyvéd-ügyfél kommunikáció bizalmasságának megsértése miatt. Ugyanakkor mindkét esetkörben – tehát akkor is, ha a 6. és ha a 8. cikk alatt vizsgálja a kérdést – megengedhetőnek tekinti a bizalmasság korlátozását bizonyos esetekben. A kommunikáció bizalmassága nem védi például az ügyvéd részességét valamely, a büntetőjog által üldözött cselekményben, akkor sem, ha az ügyvéd nincs tudatában annak, hogy ilyen cselekményben vesz részt.¹⁹²

A *Brennan kontra Egyesült Királyság* ügyben (2001) a Bíróság megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét. A panasz lényege szerint a terrorcselekményben való részvétellel gyanúsított panaszos és védője közötti konzultáción részt vett egy rendőr is azzal a céllal, hogy megakadályozza információk kiszivárogtatását még szabadlábban lévő gyanúsítottaknak. Az EJEB szerint azonban a nyomozóknak nem volt arra nézve semmilyen adatuk, hogy az ügyvéd ilyen jellegű bűnpártolásra készülne.¹⁹³

A 2002-es *Lanz kontra Ausztria* ítéletben a Bíróság megállapította: a nyomozási bíró által kirendelt védő és a panaszos közötti kommunikáció két hónapig tartó ellenőrzése nem volt arányban az intézkedés céljával, amely a tanúk befolyásolásának és a bizonyítékok elrejtésének megakadályozása volt. Ezen veszélyek kellő alapot jelentettek a panaszos előzetes letartóztatásához, de „[a]z ügyvéddel való kapcsolattartás korlátozása egy olyan személy esetében, aki eleve előzetes letartóztatásban van, olyan többletkorlátozásnak minősül, amely további érveket igényel”.¹⁹⁴ Egy másik ügyben azonban a Bíróság úgy találta, hogy a fogva tartott bandatag panaszos és védője közötti kapcsolattartás korlátozása megalapozott volt abból a célból, hogy a többi bandatag letartóztatásának előkészítése során megőrizze az információk titkosságát.¹⁹⁵

¹⁸⁸ EJEB, *Moroz kontra Ukrajna*, 5187/07, 2017. március 2., 73. §

¹⁸⁹ Lásd pl.: EJEB, *Niemietz kontra Németország*, 13710/88, 1992. december 16. A Bíróság nem mindig alkalmazza ezt a különbségtételt a gyakorlatában, és néha a 8. cikk sérelmét állapítja meg olyankor is, amikor a beavatkozás célja a terhelt megakadályozása az eljárási jogainak gyakorlásában, vagy olyan dokumentumok lefoglalása az ügyvédtől, amelyek potenciálisan terhelőek a védencével kapcsolatban egy konkrét büntetőeljárásban (lásd pl.: EJEB, *Schönenberger és Durmaz kontra Svájc*, 11368/85, 1988. június 20., 23–30. §; EJEB, *André és társa kontra Franciaország*, 18603/03, 2008. július 24., 46. §).

¹⁹⁰ EJEB, *S. kontra Svájc*, 12629/87 és 13965/88, 1991. november 28., 48. §

¹⁹¹ EJEB, *Ocalan kontra Törökország*, 133. §; EJEB, *Lanz kontra Ausztria*, 24430/94, 2002. január 31., 50. §; EJEB, *Marcello Viola kontra Olaszország*, 61. §; EJEB, *Rybacki kontra Lengyelország*, 52479/99, 2009. január 13., 56. §; EJEB, *Sakhnovskiy kontra Oroszország*, 97. §; EJEB, *Yefimenko kontra Oroszország*, 152/04, 2013. február 12., 125. §; EJEB, *Insanov kontra Azerbajdzsán*, 16133/08, 2013. március 14., 165. §; EJEB, *Khodorkovskiy és Lebedev kontra Oroszország*, 11082/06 és 13772/05, 2013. július 25., 627. §; EJEB, *Urazov kontra Oroszország*, 42147/05, 2016. június 14., 85. §

¹⁹² A strasbourgi szervek esetjogának elemzését e körben lásd: Emmerson, B., A. Ashword et al.: *Human Rights and Criminal Justice*, 3. kiadás, London: Sweet & Maxwell, 2012, 429. o.

¹⁹³ EJEB, *Brennan kontra Egyesült Királyság*, 39846/98, 2001. október 16., 59. §

¹⁹⁴ EJEB, *Lanz kontra Ausztria*, 24430/94, 2002. január 31., 52. §

¹⁹⁵ *Uo.*, 52. §. Ilyen pl. a *Kempers kontra Ausztria* ügy, ahol az EJEB elfogadhatatlannak nyilvánította a panaszt. A *Brennan*-ügy fényében azonban nem egyértelmű, hogy az ilyen nyomozói magatartás milyen mértékig engedhető meg.

Az EJEB több esetben állapította meg a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét amiatt, hogy a kérelmezőket a tárgyaláson biztonsági őrök által körülvevett fémketrecben helyezték el. A Bíróság álláspontja szerint így a biztonsági őrök meghallhatták, hogy miről beszélnek a terhelték és védőik, ami még akkor is elfogadhatatlan, ha nem szándékosan teszik.¹⁹⁶ Az egyezményesítés megállapításának oka ilyen esetekben a védővel való kommunikáció kihallgatásának lehetősége, nem pedig a terhelték fémketrecben való elhelyezése volt, amit a Bíróság bizonyos esetekben – megkérdőjelezhető érveléssel – elfogadhatónak tart.¹⁹⁷

Az EJEB a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja elkülönült megsértését állapítja meg az ügyvédek irodáinak átkutatása és ügyvédi iratok lefoglalása esetén. Példa erre a 2013-as *Khodorkovskiy és Lebedev kontra Oroszország* ítélet. Az ennek alapjául szolgáló ügyben a hatóságok átkutatták az egyik panaszos ügyvédjének irodáját és lefoglaltak egy másik panaszos büntetőügyére vonatkozó ügyvédi iratokat, azonban az ügyvéd maga nem volt gyanúsított az ügyben, és a hatóságok nem tartották be azokat a garanciális szabályokat, amelyeket ilyen esetekre az orosz törvény előír.¹⁹⁸

5.3.3. Az ügyvéd cselekvési szabadsága és a megalapozatlan szankciók elleni védelme

A hatékony védelem elve megköveteli, hogy az ügyvéd az eljárásban kellő cselekvési szabadsággal rendelkezzen, valamint hogy az eljárás során ügyfele is és ő is védelmet élvezzen az olyan megalapozatlan jogkövetkezményekkel szemben, amelyek hátrányosan befolyásolják a terhelt védelmét.

A *Poitrimol kontra Franciaország* (1993) ügyben a terhelt megszökött ügyének a Semmitőszék előtti tárgyalását megelőzően. Ennek jogkövetkezményeként kérelmét a Semmitőszék nem fogadta be, aminek következményeként ügyvédje a bíróság előtt nem adhatta elő a védekezését. Az EJEB megállapította a 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét azon az alapon, hogy a szankció nem volt arányos, aláásta a védelemhez való jogot, és nem felelt meg a demokratikus társadalomban irányadó jogbiztonság követelményének.¹⁹⁹

A *Panovits kontra Ciprus* (2008) ügyben az EJEB a 6. cikk (1) bekezdésének sérelmét állapította meg. Az ügyben a kérelmező ügyvédjére öt nap elzárást szabtak ki a bíróság megsértése miatt. (Egy másik strasbourgi eljárásban, amelyben a kérelmező maga az ügyvéd volt, a Bíróság azt állapította meg, hogy a fenti szankció nem volt megalapozott.) Az ügyben az ügyvéd saját nevében előterjesztett kérelemmel fordult a nemzeti bírósághoz, amelyben azt kérte, hogy a bíróság járuljon hozzá, hogy a védelem ellátásáról lemondjon, mert a bírósággal való kapcsolata jelentősen megromlott. A bíróság a kérelmet elutasította. Az EJEB álláspontja szerint a bíróság megsértése miatti eljárást az érdemi üggyől elkülönítve kezelték ugyan, annak a ténynek azonban, hogy a bírók úgy érezték, a kérelmező ügyvédje megsértette őket, kedvezőtlen hatása volt a terhelt védelmére. Azt is megállapította a Bíróság, hogy az ügyvéd védelem ellátásáról való lemondása iránti kérelmének visszautasítása aránytalan reakció volt, amely szintén kedvezőtlenül befolyásolta a terhelt védelemhez való jogát. A Bíróság álláspontja összességében az volt, hogy „a kérelmező ügyvédjével szemben alkalmazott szankció alkalmas volt arra, hogy az ügyvédet védői minőségében megillető jogok gyakorlására és az őt terhelő kötelezettségek teljesítésére »eltántorító hatással« legyen”.²⁰⁰

¹⁹⁶ EJEB, *Insanov kontra Azerbajdzsán*, 16133/08, 2013. március 14., 168. §; EJEB, *Khodorkovskiy és Lebedev kontra Oroszország*, 11082/06 és 13772/05, 2013. július 25., 646. §; EJEB, *Urazov kontra Oroszország*, 42147/05, 2016. június 14., 87. §

¹⁹⁷ Lásd: EJEB, *Titarenko kontra Ukrajna*, 31720/02, 2012. szeptember 20., 90–93. §.

¹⁹⁸ EJEB, *Khodorkovskiy és Lebedev kontra Oroszország*, 11082/06 és 13772/05, 2013. július 25., 632–634. §

¹⁹⁹ EJEB, *Poitrimol kontra Franciaország*, 14032/88, 1993. november 23., 38. §

²⁰⁰ EJEB, *Panovits kontra Ciprus*, 4268/04, 2008. december 11., 99. §. A Bíróság nem adott magyarázatot arra, hogy miért a 6. cikk (1) bekezdése és nem a 6. cikk (3) bekezdés c) pontja vonatkozásában vizsgálta a kérdést.

6. Konklúzió

A terheltet a büntetőeljárásban megillető jogi segítséghez és védelemhez való jog tartalmát meghatározó nemzetközi sztenderdek jelentős fejlődésen mentek keresztül az elmúlt évtizedben. Ez két tényezőnek köszönhető: az egyik az EJEB esetjogának a *Salduz kontra Törökország* ügyben hozott 2008-as nagykamarai ítéleten alapuló előremutató fejlődése, valamint a Stockholm Program alá tartozó, úgynevezett Ütemterv-irányelvek 2009 utáni elfogadása. A tény, hogy az eljárásban való ügyvédi részvétel immár nemcsak a vád formális közlésétől kezdve kötelező, hanem attól pillanattól, amikor egy személy az ügyben gyanúsítottá válik, valószínűleg az európai országok büntetőeljárás kódexjeinek mélyreható reformját fogja előidézni. Ennek a követelménynek nem kizárólag az eljárás tisztességességére lesz hatása, hanem a terheltnek magánélethez és kommunikációhoz való jogára, valamint olyan, számos tagállamban még mindig gyakran előforduló jelenségekre is, mint a terhelttel való embertelen bánásmód vagy az önkényes fogva tartás.

Jelenleg úgy tűnik, hogy a sztenderdek jövőbeni fejlődése szempontjából a kulcskérdés a jogi segítséghez és védelemhez való jognak a tisztességes eljáráshoz való joggal való egyenjogúsítása lesz. Míg az Ütemterv-irányelvek önálló, független státuszt adnak ennek a jognak, és ezzel lezárják a vitát, addig az EJEB esetjoga a *Simeonovi*-döntéssel fenntartja annak alárendelt helyzetét. Az EU-tagállamoknak azonban nincs választásuk: annak érdekében, hogy megfeleljenek az irányelvek követelményeinek, kötelesek a fenti jogot önálló státuszba helyezni a nemzeti szabályozásukban és joggyakorlatukban.

Ettől a központi kérdéstől eltekintve vannak más területek, ahol a nemzetközi sztenderdek összhangba hozása és tisztázása szükséges. Ilyen terület a személyes védekezéshez való jog; az ügyvéd megválasztásának korlátozása, beleértve a terhelt akarata ellenére történő védőkirendelést; a jogi segítséghez való jog szabadságelvonást követő korlátozása; az „igazságszolgáltatási érdek” hatókörének kiterjesztése az ingyenes jogi segítségnyújtással összefüggésben; és végül a tényleges és hatékony védelem feltételeinek kidolgozása. A jogi segítséghez és védelemhez való jog sztenderdjeinek valóságos és hatékony kiterjesztése egyes formálisan még meg nem vádolt/gyanúsított, de a hatóság látókörébe került személyekre komoly kihívás elé állítja az EJEB esetjogát. Mindezekben a területeken valószínűleg további olyan kezdeményezések születnek, amelyek jogi kötőerővel rendelkező, illetve „puha” sztenderdek kialakítását célozzák, továbbá a globális és regionális nemzetközi fórumok esetjogának fejlődése várható a területen.

Válogatott strasbourgi esetek rövid összefoglalója

1. Brennan kontra Egyesült Királyság (39846/98, 2001. október 16.)

A tények:

A terheltet 1990. október 21-én vették őrizetbe a terrorizmus megelőzéséről szóló 1989. évi törvény alapján. Összesen 35 órán keresztül hallgatták ki az őrizetbe vétele és október 25. között. Az első 24 órára felfüggesztették a védőhöz való hozzáférés jogát a különleges eljárás kereteit meghatározó jogszabálynak megfelelően. Ez az időszak október 22. reggelig tartott, a terhelt ugyanakkor csak október 23-án tudott konzultálni a védőjével, aki akkor tudott megjelenni a fogva tartás helyszínén. Az első kihallgatás, melyen már a védő is részt vett, 40 percig tartott, közben a terhelt nem tett panaszt bántalmazásra. A védő és terhelt közötti első konzultáción látó- és hallótávolságon belül, közvetlen közelben volt egy rendőr. A fogva tartás során hat alkalommal vizsgálta orvos a terheltet, felé sem jelzett bántalmazással kapcsolatos panaszt, és az orvos sem talált arra utaló jeleket a terhelt testén. A rendőrség állítása szerint a terhelt október 22. délután beismerő vallomást tett az IRA (Irish Republican Army) által elkövetett emberölésben való bűnrészességre nézve. Ezt követően további nyilatkozatokat írt alá, mellyel a szervezethez köthető további bűncselekményekben való felelősségét ismerte el. A terhelt állítása szerint a beismerő vallomást és a nyilatkozatokat bántalmazással és azzal való fenyegetéssel kényszerítették ki. A védő jelenléte nélkül tartott kihallgatásokról nem készült sem hang-, sem képfelvétel.

1993. október 14-én elítélték a terheltet 18 súlyos bűncselekményben, köztük emberölésben, fegyverek és robbanószerek tiltott birtoklásában IRA-tagként való részvételéért. Bár a terhelt az ítélet alapját képező terhelő bizonyítékok, nevezetesen a beismerő vallomás és nyilatkozatok kizárását kérte, mondván, hogy azokat bántalmazással szerezte be a nyomozó hatóság, a kihallgatásokon jelen lévő rendőrök és a terheltet fogva tartása során megvizsgáló orvosok egybehangzóan állították, hogy nem került sor bántalmazásra, illetve annak nyomai nem mutatkoztak a terhelt testén. Ebből adódóan a bíróság nem zárta ki a fenti bizonyítékokat. Másfelől elutasította azt a védői indítványt, mely egy szakértői vélemény bizonyítékok közé történő felvételét célozta. Az igazságügyi orvosszakértő véleménye szerint a terhelt 72-es intelligenciahányadossal rendelkezett, a mentális leépülés szélén állt, és olvasási készségei egy 10 éves gyermekének feleltek meg, amelynek folytán különösen sérülékenynek volt tekintendő, és ennek megfelelő támogatásban kellett volna részesíteni a rendőri kihallgatásokon. A bíróság azt az érvet is elutasította, hogy a beismerő vallomás nem fogadható el, mert nem volt jelen védő a kihallgatáson, hiszen arra már a védőhöz való jog felfüggesztésének 24 órás periódusát követően került sor, a védőt pedig időben tájékoztatták a jogkorlátozás időtartamáról. A jog korlátozása (a jog felfüggesztése 24 órára és a rendőri jelenlét az első védővel való konzultáció során) pedig indokolt volt, hiszen ezzel a rendőrség információk esetleges nem kívánt kiszivárogtatását, a szabadlábon lévő bűnrészesek és két konkrét gyanúsított informálását kívánták megakadályozni. A bíró tehát eljárási hibára tekintettel sem zárta ki a beismerő vallomást és a nyilatkozatokat a bizonyítékok közül. Hazai szinten a terhelt fellebbezési kérelmének sem adtak helyt.

Az EJEB döntése:

A 24 órás jogkorlátozás kapcsán az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) leszögezte, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény, EJEE) tisztességes eljárásról szóló 6. cikke alkalmazandó a tárgyalást megelőző eljárási szakaszban is, vagyis releváns lesz azokban az esetekben, amikor a per tisztességességét komolyan veszélyeztetni valamely nyomozati szakban vétett súlyos eljárási hiba. Az Egyezmény nem említi kifejezetten a rendőri kihallgatásokat, mint amelyek keretében a védőhöz való hozzáférés jogát érvényesíteni kell, és ezt a jogot ésszerű és

meggyőző indokokkal lehet korlátozni. A korlátozás esetében mindig az a központi kérdés, hogy az eljárás egészét tekintve megfosztották-e ezáltal a terheltet a tisztességes eljáráshoz fűződő jogától.

Az imént említett elvi álláspont alapján figyelembe vette az EJEB a konkrét ügyben fennálló következő körülményeket: (a) a szabadlábon lévő gyanúsítottak irányába történő információáramlás megelőzése ésszerű indoknak tekinthető a 24 órás jogkorlátozásra, (b) az, hogy a védő nem érkezett meg időben, nem róható fel a hatóságoknak, (c) a hatóság időben értesítette a védőt a jogkorlátozás végének időpontjáról, (d) a terhelt nem tett beismerő vallomást a jogkorlátozás 24 órája alatt, azt követően tett. Mindezen tények fényében az EJEB úgy ítélte meg, hogy a 24 órás jogkorlátozással nem sérült a terhelt EJEE 6. cikk (1) bekezdése szerinti, illetve a (3) bekezdés c) pontja szerinti joga.

A kihallgatás kép- vagy hangfelvételen való rögzítésének elmaradása tekintetében arra hivatkozott az EJEB előtt panaszosként fellépő terhelt, hogy az Egyesült Királyságban elterjedt gyakorlattá vált a rendőri kihallgatások ilyen módon való rögzítése. Állítása szerint az ő esetében ennek hiánya hozzájárult ahhoz, hogy a kihallgatáson nyomásgyakorlásra kerülhetett sor, mellyel kikényszerítették a beismerő vallomását. Érvéle szerint az így szerzett bizonyítékot ki kellett volna zárnia a hazai bíróságnak az eljárás tisztességességének megőrzése érdekében. Az EJEB nem kívánt állást foglalni érdemben a bizonyítékok kizárásának kérdésében. Tartotta magát ahhoz a megközelítéséhez, hogy nem értékeli érdemben a bizonyítékokat, minthogy a hazai bíróságok vannak a legjobb pozícióban ehhez. Ez alól a főszabály alól kivételt képeznek azok az esetek, amikor a hazai bíróság önkényesen jár el a bizonyítékok értékelése során, vagy azok megbízhatóságának a hazai szinten való megítélése nyilvánvalóan nem megfelelő. A jelen esetben azonban nem támasztott olyan panaszt a terhelt, hogy a bíróság önkényesen járt volna el. Az EJEB elismerte, hogy a videofelvétel készítése garanciát nyújt a kihallgatáson esetlegesen előforduló jogellenes cselekmények megelőzésére, azonban az nem elengedhetetlen feltétele a tisztességes eljárásnak. A hazai bíróság figyelembe vette a terhelt által felsorakoztatott bizonyítékokat, a pszichológus szakértő véleményét, meghallgatta a kihallgatáson jelen lévő és azt figyelemmel kísérő rendőröket, a terheltet megvizsgáló orvosokat, ami megfelelő mód volt arra, hogy feltárják az esetleges rendőri bántalmazást. Ebből a szempontból sem állapította meg tehát az EJEB az egyezményesértést.

Végül az ügyvéddel való konzultáción való rendőri jelenlétről kellett döntenie az EJEB-nek. A védő és ügyfél közötti konzultáció bizalmosságának követelménye (nevezetesen, hogy azon harmadik személy nem lehet jelen) az EJEE 6. cikk (3) bekezdés c) pontja alapján a tisztességes eljáráshoz kötődő alapvető követelmény. Ha nem lenne lehetősége a terheltnek és védőjének arra, hogy négy szemközt kommunikáljanak, lényegesen veszítene a védő által nyújtott segítség a potenciális hasznából, holott az Egyezmény azt írja elő, hogy a védői segítség valódi és hatékony legyen. Ugyanakkor adott esetben szükséges lehet a konzultáció bizalmosságához fűződő jog korlátozása is, ha az nem akadná alá az eljárás egészének tisztességességét. A konkrét ügyben azonban nem álltak rendelkezésre olyan bizonyítékok, melyek valószínűsítették volna a konkrét védő bűnpártolási szándékát, illetve az sem volt világos, hogy miként tudta volna dekódolni a jelen lévő rendőr a védő és a terhelt között zajló beszélgetést, ha jogellenes információátadásra törekedtek volna. Kiemelt jelentőséget tulajdonított az EJEB annak a körülménynek, hogy a konzultáció, melyen a rendőr jelen volt, az első volt a terhelt őrizetbe vételét követően, hiszen az különösen fontos a védelem felépítése szempontjából. Az EJEB arra a következtetésre jutott, hogy a rendőri jelenlét óhatatlanul visszatartotta a terheltet attól, hogy nyíltan beszéljen a védőjével. Az EJEB megállapította ezen a ponton az EJEE 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, együtt olvasva a 6. cikk (1) bekezdésével, mely döntése szempontjából irrelevánsnak ítélte azt, hogy bizonyítható-e, hogy a rendőri jelenlét eredményeképpen a terhelt nem tudott egyeztetni valamely kérdéstről a védőjével.

2. Croissant kontra Németország (13611/88, 1992. szeptember 25.)

A tények:

A terhelt, Klaus Croissant ügyvédi tevékenysége révén került a német nyomozó hatóságok látókörébe: a Vörös Hadsereg Frakció (a Baader–Meinhof-csoport) tagjainak nyújtott tanácsot és jogi képviseletet. Az ellene folytatott büntetőeljárás tárgyalásai a Stuttgarti Regionális Bíróságon zajlottak. Az eljárás kezdetén két meghatalmazott, egy mannheimi és egy frankfurti védő járt el a képviseletében, akik az eljárás későbbi szakaszában, 1976-tól kirendelt védőként folytatták e tevékenységüket a terhelt bírósághoz intézett kérésére. 1978-ban a bíróság elnöke kirendelt egy harmadik védőt is a terhelt számára. A döntést az indokolta, hogy szemben a másik két védővel, az új védő irodája Stuttgartban volt, a bíróság székhelyén. A terhelt nem értett egyet, kérte, hogy ne rendeljenek ki harmadik védőt a számára, különös tekintettel arra, hogy a kérdéses védő a Szociáldemokrata Párt (SZDP) tagja, és a köztük lévő ideológiai nézetkülönbség miatt nem tudna bízni benne. Másfelől javaslatot tett a harmadik védő személyére, arra az esetre, ha a bíróság ragaszkodna ahhoz, hogy legyen egy olyan képviselője is, aki stuttgarti irodában dolgozik. A bíróság által kirendelt, terhelt által el nem fogadott ügyvéd maga is kérte a bíróságot, hogy mentse fel a kirendelés alól. A Stuttgarti Regionális Bíróság azonban mind a terhelt, mind a védő kérelmét elutasította. Döntését azzal indokolta, hogy tekintettel az eljárás helyére, hosszára és összetettségére, a saját maga által kirendelt ügyvédet találta a legalkalmasabb védőnek. Másfelől hangsúlyozta a bíróság, hogy a terhelt védelmében dolgozik két olyan ügyvéd is, akikben viszont a terhelt megbízik. A bíróság álláspontja szerint önmagában a tény, hogy a kirendelt védő az SZDP tagja, nem zárja ki az ügyben való kirendelés lehetőségét, és kitért rá, hogy ezzel szemben a terhelt által javasolt potenciális harmadik ügyvéd ellátta a terhelt alkalmazottainak jogi képviseletét több korábbi eljárásban, így esetében nem lehet kizárni az érdekellentétet.

A Stuttgarti Fellebbviteli Bíróság helybenhagyta az elsőfokú döntést, hangsúlyozva, hogy a harmadik védő stuttgarti irodája objektív igazolást nyújtott a kirendelésre az eljárás hossza és az ügy komplexitása okán. A büntetőeljárás során tehát három védő járt el a terhelt képviseletében.

1979-ben bűnsegédként ítélték el a terheltet a Baader–Meinhof-csoport támogatásáért. 2 év 6 hónap szabadságvesztés-büntetést szabtak ki rá, eltiltották az ügyvédi hivatás gyakorlásától 4 évre, és kötelezték az eljárási költségek megfizetésére. A terhelt kimerített minden rendelkezésre álló hazai jogorvoslati lehetőséget azzal a panaszával, hogy a kirendelt védők munkadíjának megfizetésére nem kötelezhetik, és különösen nem a harmadik, általa el nem fogadott védő díjának kiegyenlítésére. A hazai jogorvoslati fórumok előtt eredménytelen volt a kísérlete. Ugyanakkor a befizetésre nézve kedvezményt kapott, a befizetési határidőt több alkalommal meghosszabbították a kérésére.

Az EJEB döntése:

Klaus Croissant azzal a panasszal fordult az EJEB-hez, hogy a tisztességes eljáráshoz fűződő jogát sértették mind azzal, hogy (1) kötelezték a védők díjának megfizetésére annak ellenére, hogy azok kirendelt védőként jártak el, illetve (2) a saját védő választásához való joga megsértésével a harmadik védő kirendelése által.

Az EJEB egyetértett elvben azzal, hogy ha a hatóság több védőt rendel ki, figyelemmel kell lennie a terhelt álláspontjára a szükséges védők számát illetően, különösen akkor, ha a kirendeléshez nem társul személyes költségmentesség, és így neki kell fizetnie a védők munkadíját. Emellett a terhelt kifejezett ellenkezése ellenére történő kirendelés összeegyeztethetetlen a tisztességes eljárás követelményével, ha a döntés háttérében nem áll kielégítő indoklás. Ugyanakkor az EJEB megítélése szerint a tárgyalás megszakítás nélküli lebonyolítása az igazságszolgáltatási érdekei közé sorolható, és a konkrét ügyben mind a harmadik védő irodájának stuttgarti elhelyezkedése, mind – az ügy összetettségére tekintettel – a kompetenciája indokolta a regionális bíróság kirendeléséről hozott döntését. Az ügyfél és az ügyvéd közötti bizalom nem tekinthető az eljárás tisztességessége abszolút feltételének; ha az igazságszolgáltatás érdekei azt szükségessé teszik, az ehhez fűződő jog

korlátozható. A regionális bíróság fent ismertetett indokait a strasbourgi bírák többsége elfogadhatónak ítélte meg, és az EJEB nem állapított meg egyezményesértést.

A költségek viselése szempontjából leszögezte az EJEB, hogy az ingyenes jogi segítséghez való jog nem abszolút, és csak akkor köteles az állam biztosítani, ha a terheltnek nem állnak rendelkezésére a jogi képviselő igénybevételéhez szükséges források. Kimondta továbbá, hogy a kirendelt védők számáról pedig az igazságszolgáltatás érdekei mentén kell döntést hozniuk a hatóságoknak, és a kirendelés szükségessége szempontjából nincs jelentősége a terhelt pénzügyi helyzetének. A német jog szerint felmentés esetén az állam viseli a kirendelt védő munkadíját, ha azonban elítélik a terheltet, a költségek viselése általános és normális következménye a bűnösség megállapításának. Csak a költségekről hozott döntés végrehajtása során játszik szerepet a terhelt anyagi helyzete. Ez a szabályozási rendszer általában véve és a konkrét ügy esetében sem vezetett az EJEB 6. cikke által garantált tisztességes eljárásához való jog sérelméhez.

A többségi véleménnyel szemben különvéleményt megfogalmazó bíró nagyobb hangsúlyt helyezett volna a szubjektív szempontokra. Álláspontja szerint a terheltnek biztosítani kellett volna azt a jogot, hogy visszautasítsa annak a védőnek a segítségét, akiben nem bíz. Kitért arra, hogy a német hatóságok nem tettek intézkedéseket annak érdekében, hogy olyan védőt találjanak, aki az ügyfél bizalmát is élvez. Mindezek után az ítélethez különvéleményt csatoló bíró szerint nem volt jogos a harmadik kirendelt védő költségeinek megfizetésére kötelezni a terheltet.

3. Dayanan kontra Törökország (7377/03, 2009. október 13.)

A tények:

A terheltet 2001. január 30-án vették őrizetbe egy Hezbollah ellen fogantatott rendőrségi művelet keretében. Az őrizetbe vételét követően aláírt egy formanyomtatványt, ami tartalmazta az „őrizetbe vett személyek jogairól” szóló tájékoztatást, majd tájékoztatták a gyanúsítás tárgyáról. A hallgatás és a védőhöz való hozzáférés jogáról csak a rendőri őrizet végeztével tájékoztatták. A védőhöz való jogát abból az okból korlátozták, hogy az Állambiztonsági Bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekménnyel gyanúsították. A rendőrségi kihallgatások során nem tett vallomást.

A terheltet 2001. február 3-án előzetes letartóztatásba helyezte a Siirti Bíróság a Hezbollahban mint illegális fegyveres szervezetben való tagság bűncselekményének vádjával. A 2001. április 10-i, első tárgyaláson, mely a Diyarbakir Állambiztonsági Bíróságon zajlott, már védő segítségével tagadott minden ellene felhozott vádat.

Öt tanú vallomása szerint a terhelt a szervezet egyik vezető tagja volt. A tanúvallomásokon kívül a szervezet felépítéséről szóló dokumentumok is bizonyították a vád megalapozottságát.

A védője mellett érvelt, hogy bűnsegédként merülhet fel az ügyfele büntetőjogi felelőssége, nem pedig a szervezethez való tartozás okán. Ugyanakkor ezt alátámasztó tanúk meghallgatására nem tett indítványt. A további négy tárgyaláson fenntartotta ebbéli érvelését, és kérelmezte, hogy részesítsék amnesztiában a terheltet. A terhelt a 2001. december 4-i, utolsó tárgyalásig fenntartotta nyilatkozatát, miszerint ártatlan.

Az Állambiztonsági Bíróság a terheltet bűnösnek ítélte, és 12 év 6 hónap szabadságvesztés-büntetést szabott ki rá. A védő felülvizsgálati eljárást kezdeményezett. Az eljárás során keletkezett ügyészi álláspontot nem küldték meg sem a terheltnek, sem védőjének. A felülvizsgálati kérelmet 2002. május 29-én utasították el.

Az EJEB döntése:

Az ügyben megerősítette az EJEB a *Salduz kontra Törökország* ügyben megfogalmazott álláspontját, miszerint a tisztességes eljárás egyik alapvető eleme a terhelt ahhoz fűződő joga, hogy védő

segíthesse elő a hatékony védekezését. Az Egyezmény 6. cikke értelmében a gyanúsítottat megilleti a védőhöz való hozzáférés joga attól a pillanattól kezdve, hogy rendőri őrizetbe vették, vagy előzetes letartóztatásba került. Ez a jog nem kizárólag a kihallgatása alatt illeti meg. Az eljárás tisztességes volta megköveteli, hogy a terhelt hozzájusson az ügyvédi szolgáltatások teljes köréhez. Az ügyvédnek képesnek kell lennie arra, hogy korlátozás nélkül biztosítsa a terhelt számára a védelem alapvető elemeit: az eset megvitatását, a védelem megszervezését, a terhelt javára értékelendő bizonyítékok beszerzését, a kihallgatásra való felkészülést, a terhelt támogatását nehéz helyzetében, illetve a fogva tartás körülményeinek ellenőrzését.

A védőhöz való jog korlátozásának egyezményesértő jellege független attól, hogy a terhelt nem tesz beismerő vallomást. Az EJEB megállapította az Egyezmény 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának megsértését, együtt olvasva a 6. cikk (1) bekezdésével. Továbbá egyezményesértőnek minősítette azt is, hogy a terhelt és védője nem férhetett hozzá az írásbeli ügyészi véleményhez a felülvizsgálati eljárásban. Értelmezése szerint ezáltal sérült a fegyveregyenlőség elve.

4. Panovits kontra Ciprus (4268/04, 2008. december 11.)

A tények:

A 17 éves terheltet és édesapját egy emberölés és rablás tárgyában folytatott nyomozás keretében idézték be kihallgatásra 2000. április 19-én. A fiatalkorú gyanúsított jelenlétében tájékoztatták édesapját a gyanú tárgyáról a rendőrkapitány irodájában, figyelmeztetve őt a bűncselekmény súlyosságára, és arra, hogy bizonyítékokat találtak, melyek a fia érintettségére utalnak.

A terhelt EJEB előtt előadott kérelme szerint már ekkor állította, hogy ártatlan, mire egy rendőr közölte, hogy a barátja már beismerte, hogy vele együtt ölték meg az áldozatot. Ekkor belépett egy másik rendőr a rendőrkapitány irodájába, és tájékoztatta, hogy letartóztatási parancsa van ellene emberölés gyanúja miatt, őrizetbe veszi, majd egy másik helyiségbe kísérte a terheltet. Ott egyszerre öt-hat rendőr hallgatta ki, és próbálta rávenni arra, hogy tegyen beismerő vallomást. 30-40 percig kérdezték ki, ő azonban azzal tudott csak reagálni, hogy nem emlékszik semmire, mivel előző este nagyon sok alkoholt fogyasztott. Egy ponton az egyik rendőr egy fegyvert helyezett az asztalra azzal a felszólítással, hogy sietni kellene, mert más dolga is van, nem ér rá egész nap. Emellett hangsúlyozta, hogy ha a terhelt szabadulni akar innen, vallomást kell tennie. Egy másik rendőr azt javasolta, hogy tegyen írásbeli vallomást, és majd emlékeztetik a részletekre, amelyeket nem tud felidézni. Ekkor beleegyezett az írásbeli vallomástételbe.

A kormány verziója szerint csak négy rendőr volt jelen a kihallgatás helyszínénél szolgáló irodában. A terhelt azt állította, hogy nem akart senkit megölni, majd részletesen elmesélte a történeteket. A rendőri beszámolók szerint megállították a vallomástételben, és elmagyarázták a jogait, mielőtt folytatta volna. Végül beismerte bűnösségét.

Az EJEB előtt a panaszos és a kormány egyetértettek abban, hogy az édesapa a rendőrkapitány irodájában maradt, sokkos állapotban volt, és kérte a rendőrkapitányt, hogy ne alkalmazzanak erőszakot a fiával szemben. A rendőrkapitány azzal válaszolt, hogy nem alkalmaznak ilyen eszközöket. Ezután belépett egy rendőr, és tájékoztatta őket, hogy beismerő vallomást tett a terhelt. A rendőrkapitány megkérte az apát, hogy menjen be a fiához a kihallgató helyiségbe, hogy hallja, mit ismert be a fia. Az apa azonban inkább kint várakozott.

A terhelt és bűnrészességgel gyanúsított társa ellen vádat emeltek emberölés és rablás miatt. A terhelt azt állította a tárgyaláson, hogy nem önkéntesen tett beismerő vallomást, azt pszichológiai nyomás, fenyegetés és más félelemkeltő eszközök hatására tette. Másfelől arra hivatkozott, hogy a kihallgatás időpontjában alkohol hatása alatt állt, és ezért nem emlékezhetett az eset részleteire. Harmadrészt hangsúlyozta, hogy az őrizetbe vételét követően nem biztosították számára a védőhöz való hozzáférés jogát, nem vehette igénybe védő segítségét a kihallgatását megelőzően.

Az ügyben eljáró ciprusi bíróság meghallgatta a rendőrkapitányt, aki azt állította, hogy miután átvitték a fiút a másik helyiségbe kihallgatni, ő felhívta az édesapja figyelmét arra, hogy súlyos az ügy, és érdemes lenne ügyvédet fogadniuk. A bíróság az egyéb elé terjesztett bizonyítékokat is megvizsgálva ismertette azt a következtetését a 2001. február 7-i tárgyaláson, hogy a terhelt önként tett vallomást, nem vetették alá jogszerűtlen nyomásgyakorlásnak. Ezen túlmenően elutasította a terhelt azon érvét, miszerint alkohol hatása alatt volt a kihallgatás idején, ezért nem emlékezhetett a részletekre. Mindezek alapján felvette a vallomást a bizonyítékok közé.

A védőhöz való jog érvényesülése kapcsán arra jutott a bíróság, hogy a védelem nem mutatott be olyan hazai jogszabályt, ami kötelezővé tette volna a védővel való konzultáció jogának érvényesítését a terhelt vallomásának rögzítését megelőzően. Sem a terhelt, sem édesapja nem fordult azzal a kéréssel a rendőrökhöz, hogy védőt szeretnének, a rendőrség így értelemszerűen nem is tagadott meg erre irányuló kérést. Továbbá a rendőrkapitány felhívta az apa figyelmét, hogy érdemes lenne védőt fogadniuk. A bíróság így arra a következtetésre jutott, hogy összességében nem állapítható meg jogsértés a rendőrség oldalán e tekintetben.

A tárgyalási jegyzőkönyvek felhevült szóváltásról tanúskodnak az ott a terhelt képviseletében eljáró védő és a bíróság között. A 2001. február 14-i tárgyaláson a védő egy rendőr meghallgatása előtt jelezte, hogy az ügyészség nem bocsátott a rendelkezésére minden, az ügy aktájában szereplő, a meghallgatás megfelelő előkészítéséhez szükséges iratot. A bíróság reakciójában egyértelműen kifejezte, hogy tisztességesnek tartja az ügyészség eljárását az ügyben, és megjegyezte, hogy a védő nem hagy ki egyetlen alkalmat sem, hogy támadja a vádat képviselő ügyészséget. A bíróság meglátása szerint mivel addig nem kérte a konkrét iratokat a védelem, és így nem utasított el ezzel kapcsolatban semmilyen kérelmet az ügyészség, utóbbi nem járt el jogsértő módon. Így a bíróság nem adott helyt annak az indítványnak, hogy függesszék fel a tárgyalást, míg a védő átnézi a kérdéses iratokat. Ezt követően a védő öt perc szünetet kért, hogy átgondolhassa a bírói döntés fényében a rendőrnek felteendő kérdéseit, minthogy nem kapott hozzáférést a teljes iratanyaghoz. A bíróság helyt adott a kérésnek, de hangsúlyozta, hogy ez már a második alkalom, hogy a védő kérésére szünetet rendelnek el, az előző tárgyaláson ez már egyszer megtörtént.

A szünet után a védő elkezdte feltenni a kérdéseit a terhelt kihallgatásán jelen lévő rendőrnek. Amikor éppen a terheltet írásbeli vallomásra ösztönző rendőr attitűdjéről kérdezte, a bíróság megszakította a kikérdezést, és jelezte, hogy szükségtelennek tartja ezt a kérdést. Ekkor a védő kérte a bíróságot, hogy engedélyezze, hogy ne ő képviselje tovább a terheltet, minthogy nyilvánvaló, hogy a bíróság úgy véli, nem látja el megfelelően a feladatát. Kérését a bíróság elutasította. Ezután a védő tovább érvelt azzal, hogy nem engedi a bíróság, hogy lényeges kérdésekről kérdezze a tanút, így a védői szerepe kiüresedett. Másfelől megjegyezte, hogy látta, hogy a tanú meghallgatása közben a bírák (a védő megfogalmazása szerint) „szerelmesleveleket” küldözgettek egymásnak, oda sem figyeltek a kérdéseire, és az arra adott, a tanútól érkező válaszokra. A bíróság hangsúlyozta, hogy a bírák közötti üzenetváltás nem befolyásolja a meghallgatást, ugyanakkor a védő viselkedése elfogadhatatlan, és elmarasztalták a bíróság megsértésében. Miután a védő felháborodva jelezte, hogy 40 éve praktizál, de még nem érte ilyen vád a tárgyalóteremben, a bíróság öt nap elzárásra ítélte, melyet haladéktalanul végre is hajtottak.

2001. február 21-én a védelem kérte, hogy az ügyet egy másik bírói tanács tárgyalja, minthogy az azt addig tárgyaló tanács nem pártatlan. A védő emellett kérte a bíróságot, hogy egy ügyvéd kollégája járhasson el a kérdésben. Utóbbi kérésnek helyt adott a bíróság, azonban az ügyet tárgyaló bírói tanács leváltására irányuló indítványt elutasította.

2001. május 10-én a bíróság bűnösnek találta a terheltet az emberölés és rablás elkövetésében. Ítéletét azzal az indoklással hozta meg, hogy a terhelt első kihallgatásra vonatkozó aggályai nem megalapozottak, és bűnösségét egyéb bizonyítékok is alátámasztják. Ilyen egyéb bizonyíték volt egy barátja vallomása, miszerint a terhelt és az áldozat között konfliktus alakult ki, illetve más tanúvallomások, melyek igazolták, hogy a terhelt alkoholt fogyasztott egy bárban, ott beszélgetett az áldozattal, majd elhagyta a bár közvetlenül az áldozat után, és abba az irányba indult el, amerre az áldozat távozott. A terheltet összesen 20 év szabadságvesztés-büntetésre ítélték.

A terhelt 2001. május 29-én a Legfelsőbb Bírósághoz fordult. Jogorvoslati kérelmében arra hivatkozott, hogy vallomását nem önként tette, a vallomástételt övező körülmények pedig sértették a védőhöz való jogát. A terhelt azzal érvelt, hogy a rendőrkapitány őt személy szerint nem oktatta ki a védőhöz való jogáról, illetve arról, hogy nem köteles vallomást tenni. Másfelől előterjesztette a jogorvoslati kérelmét alátámasztó egyéb indokait, melyek a bíróság a védője irányában tanúsított ellenséges attitűdjével voltak kapcsolatosak. Az ügyészség a büntetés súlyosbitásáért fellebbezett. 2003. július 3-án a Legfelsőbb Bíróság elutasította mindkét kérelmet.

Az EJEB döntése:

Elviekben leszögezte az EJEB, hogy bár az EJEE 6. cikkének elsődleges célja az illetékes bíróságok előtt zajló büntetőeljárások tisztességességének biztosítása, ebből nem következik, hogy a 6. cikk ne vonatkozna a tárgyalást megelőző eljárási szakra, ha egy kezdeti eljárás hiba jó eséllyel aláássa az eljárás tisztességes voltát. Az EJEB megerősítette korábbi álláspontját, miszerint a hallgatáshoz való jog és az önvádra kötelezés tilalma lényegi elemei a 6. cikk szerinti tisztességes eljárásnak. Az önvádra kötelezés tilalma magában hordozza azt a garanciát, hogy az ügyészség nem támaszkodhat olyan bizonyítékra, melyet kényszerrel vagy a terhelt akarátának hajlításával szereztek be.

A védőhöz való jog kapcsán hangsúlyozta az EJEB, hogy a 6. cikk szerinti tisztességes eljárás részét képezi az is, hogy a terhelt már a rendőri kihallgatások kezdeti szakaszában igénybe vehesse védő segítségét.

Másfelől kellő figyelmet kellett volna fordítani arra, hogy a terhelt fiatalos volt, és ebből fakadóan sérülékenyebb. Ennek különös jelentősége van a gyanúsított kihallgatás során. A hatóságoknak törekedniük kell arra, hogy csökkentsék a fiatalos félelemérzetét, és biztosítaniuk kell, hogy megértse a nyomozás tárgyát és természetét, a kiszabható büntetés súlyát, és ennek fényében a hallgatáshoz való joga jelentőségét. Mielőtt vélelmezné a hatóság, hogy a terhelt lemondott a 6. cikk által garantált valamely alapvető jogáról, igazolható módon mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a terhelt megértse a lemondás következményeit. Ez különösen hangsúlyos a hatóság és a terheltek közötti egyenlőtlen erőviszonyban kiszolgáltatottabb fiatalos esetében.

Az ügyben a kormány nem vitatta, hogy nem tájékoztatták a terheltet a védőhöz való jogáról, és a törvényes képviselője sem volt jelen a kihallgatásán. A terhelt életkora alapján arra a következtetésre jutott az EJEB, hogy ilyen körülmények között nem feltételezhető, hogy a terhelt tisztában volt a védőhöz való jogával, illetve a védő nélküli kihallgatása lehetséges következményeivel. Bár az EJEB figyelembe vette a kormány védekezését, miszerint ha a terhelt kérte volna, nem tagadták volna meg a védő iránti kérését, azonban a hatóság passzív hozzáállását nem tartotta elégségesnek a védőhöz való jogról szóló kiterjedt tájékoztatásra vonatkozó kötelezettség teljesítése szempontjából. A megfelelő tájékoztatás elmulasztása sértette a terhelt védelemhez való jogát.

Bár az EJEB előtt a panaszos sem vitatta a kormány állítását, miszerint tájékoztatták a hallgatáshoz való jogáról a törvény előírásai szerint, az EJEB arra jutott, hogy nem valószínűsíthető, hogy a puszta, hazai jogban előírt, rövid tájékoztatás alapján a panaszos megértette volna a szóban forgó jog természetét és jelentőségét.

Bár az eljárás bíróság előtt zajló szakaszában már eljáró ügyvéd a terhelt képviselőjében, az EJEB értékelése szerint ez nem orvosolhatta az eljárás korábbi szakaszában történt egyezményesértést, hiszen a bíróság önkéntesen tettnek tartotta és elfogadta a vallomást bizonyítékként, és bár nem ez volt az egyetlen terhelő bizonyíték, de kiemelt jelentősége volt a terhelt bűnösségének megállapításában. Mindezek alapján megvalósult az EJEE 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelme, együtt olvasva a 6. cikk (1) bekezdésével.

Az esetleges kényszer hatása alatt tett beismerő vallomás bizonyítékként való elfogadása tárgyában az EJEB megjegyezte, hogy nem feladata a nemzeti bíróságok ténybeli vagy jogi tévedésének vizsgálata, hacsak az nem jár az EJEE rendelkezéseinek sérelmével. A 6. cikk nem ír elő a bizonyítékok elfogadhatóságára vonatkozó követelményeket, az elsősorban a hazai jog szabályozásának tárgya. Az EJEB nem rendelkezik hatáskörrel arra nézve, hogy eldöntse, hogy például a hazai jogot sértő módon szerzett bizonyítékok elfogadhatóak-e, és a terhelt bűnös-e vagy ártatlan. Ugyanakkor az eljárás

tisztességességének vizsgálata során figyelembe veszi, hogy a terhelt számára biztosították-e a lehetőséget, hogy bíróság előtt kétségbe vonja a bizonyíték felhasználhatóságát, és érdemi érveket terjesszen elő a kizárása érdekében. E tekintetben nyilvánvalóan lesz jelentősége annak, hogy a bizonyíték beszerzésének körülményei a bizonyíték megbízhatóságának hiányára utalnak-e, a hallgatáshoz való jog és az önvádra kötelezés tilalmának megszegésével szerzett bizonyítékok felhasználása pedig vezethet a 6. cikk sérelméhez. Az EJEB ezen a ponton megismételte, hogy a kihallgatáson nem volt jelen sem a fiatalokú terhelt törvényes képviselője, sem védő, és a terheltet nem tájékoztatták megfelelően a hallgatáshoz való jogáról. Az egyezményesértő körülmények között beszerzett vallomás felhasználása a 6. cikk sérelmének megállapításához vezetett.

A bíróságnak a védővel szemben tanúsított magatartása kapcsán hangsúlyozta az EJEB, hogy a büntetőeljárások esetén a terhelt, illetve általában véve a köz bíróságokba vetett bizalma és annak elősegítése alapvető jelentőségű egy demokratikus társadalomban. Bár az EJEB nem vitatta, hogy a ciprusi bíróság törekedett a pártatlan eljárásra, értékelése szerint nem tett meg mindent annak érdekében, hogy a terheltben se keltse a pártatlanság hiányának a benyomását. Meglátása szerint a bírák viselkedése aláaknázza a terhelt abbéli hitét, hogy pártatlanul ítéelkeznek az ügyében. Bár a védő megnyilvánulásai lehettek tiszteletlenek a bírósággal szemben, azokkal annak a véleményének adott hangot, hogy a bíróság nem fordít kellő figyelmet a tanú védő általi kikérdezésére. Az ennek eredményeként a védőre kiszabott szankció pedig visszatartó erővel bírhatott a védőre. Ezt a feltételezést támasztja alá a tény, hogy a más bírói tanács kijelölésének tárgyában zajló eljárásban kérték, hogy más ügyvéd láthassa el a képviseletet. Mindezek alapján az EJEB e tekintetben is megállapította az EJEE 6. cikk (1) bekezdésének sérelmét.

5. Salduz kontra Törökország (36391/02, 2008. november 27.)

A tények:

A 17 éves terheltet 2001. május 29-én vette őrizetbe a rendőrség terrorelhárító egysége a PKK (Kurd Munkáspárt) támogatására szervezett jogellenes demonstráción való részvétel és ennek megfelelő üzenetet hordozó plakát elhelyezésének gyanúja alapján. Egy nappal később kihallgatták, a kihallgatásán nem volt jelen védő. Aláírt egy formanyomtatványt, amin szerepelt a gyanúról és a hallgatáshoz való jogáról szóló tájékoztatás. A vallomásában elismerte, hogy tagja a Népi Demokrata Párt (HADEP) ifjúsági tagozatának, és hogy részt vett a HADEP által szervezett tüntetésen, amelyen egy PKK-vezető szabadon bocsátását követelték. Elismerte a plakátnak egy hídon történő elhelyezését is. A rendőrség írásmintát vett tőle, melynek alapján 2001. június 1-jén szakértői vélemény született, amely szerint nem lehetett teljes bizonyossággal megállapítani, hogy a plakáton szereplő írás a terhelté volt-e vagy sem. Az ügyész előtt azt állította a terhelt, hogy nem tagja semmilyen politikai pártnak, csak közreműködött a HADEP bizonyos tevékenységeiben. Tagadta, hogy ő készítette volna a kérdéses plakátot, és azt is, hogy részt vett volna a május 29-i tüntetésen – állítása szerint azért volt a közelben, mert egy barátját látogatta meg. A nyomozási bíró előtt kijelentette, hogy a vallomást kényszer hatása alatt írta alá, a rendőrség bántalmazta és inzultálta. Ezek után őrizetben tartották a terheltet, ugyanakkor inentől kezdve biztosították a védőhöz való hozzáférést számára.

2001. augusztus 28-án került sor az első tárgyalásra, amelyen már nemcsak a terhelt, hanem védője is jelen volt. Az eljárás kilenc vádlott ellen folyt. A terhelt (az EJEB előtti ügy panaszosa) fenntartotta az állítását, miszerint kényszer hatására tett vallomást az első kihallgatáson. A bíróság felmentett öt vádlottat, négyet (köztük Salduzt, a többi terhelt által tett terhelő vallomásra is tekintettel) elítélt a PKK támogatásáért. Salduzra négy év hat hónap szabadságvesztés-büntetést szabtak ki, melyet az elkövetéskori fiatal korára tekintettel csökkentettek két év és hat hónapra. A másodfokú eljárásban a terhelt védője hivatkozott a tisztességes eljárás követelményének sérelmére, azonban a fellebbezést elutasította a fellebbviteli bíróság.

Az EJEB döntése:

A Nagykamara felülírta a 2007. április 26-án hozott, „elsőfokú” strasbourgi döntést, mely szerint nem sérült az EJEE 6. cikk (3) bekezdésének c) pontja, minthogy a tárgyaláson jelen volt védő a terhelt képviseletében, és az ítéletet nem kizárólag a beismerő vallomásra alapozták, így az eljárás egészének tisztességessége nem sérült az eljárás kezdeti szakaszában fennálló védőhiány miatt.

A Nagykamara indoklása szerint bár az EJEE 6. cikkének elsődleges célja az illetékes bíróságok előtt zajló büntetőeljárások tisztességességének biztosítása, ebből nem következik, hogy a 6. cikk ne vonatkozna a tárgyalást megelőző eljárási szakra, ha egy kezdeti eljárás hiba jó eséllyel aláássa az eljárás tisztességes voltát. Hangsúlyozta, hogy bár a védőhöz való jog nem abszolút, a tisztességes eljárás egyik alapvető eleme, az Egyezmény pedig nem a jogok elméleti és látszólagos biztosítását, hanem azok gyakorlati és hatékony érvényesítését szolgálja, ennek fényében pedig a védelemhez való jognak is érdemben és hatékonyan kell érvényesülnie. A nyomozati szak a büntetőeljárás előkészítésében kiemelt jelentőséggel bír, minthogy az ebben a szakaszban beszerzett bizonyítékok határozzák meg a vád elbírálásának kereteit. A terhelt könnyen találhatja magát különösen kiszolgáltatott helyzetben ebben az eljárási szakban, amit csak súlyosbít a büntetőeljárásra vonatkozó jogszabályok egyre bonyolultabb rendszere. A legtöbb esetben e szempontból a kiszolgáltatottságot a védő segítése ellensúlyozza. A védőhöz való korai hozzáférés egy olyan eljárási biztosíték, amire az EJEB mindig különös figyelmet fordít, amikor az önvádra kötelezés tilalmának tiszteletben tartását vizsgálja. Annak érdekében, hogy a tárgyalás tisztességességét érdemben biztosítsák, a védőhöz való hozzáférést biztosítani kell a hatóságnak már az első gyanúsított kihallgatáson, kivéve, ha a konkrét körülmények fényében valamely kényszerítő okból szükséges e jog korlátozása.

A konkrét ügyben a kormány semmilyen konkrét és meggyőző indokot nem tudott felhozni a jogkorlátozás szükségességének alátámasztására. A hazai bíróság nemcsak felvette a vitatott vallomást a bizonyítékok közé, de az a terhelt elítélésének alapkövét jelentette, annak ellenére, hogy a terhelt következetesen vitatta a felhasználhatóságát. A terhelt ellen valló többi vádlott visszavonta a vallomását a bíróság előtt, és a szakértői vélemény is a terhelt által előadottakat támasztotta alá. Ezek alapján következtetett arra a Nagykamara, hogy a panaszos védőhöz való jogának korlátozása egyértelmű hatást gyakorolt az eljárás tisztességes voltára, hiszen az így szerzett vallomás a bűnösség megállapításának alapját képezte. Sem a védő későbbiekben nyújtott segítése, sem az eljárás kontradiktórius jellege nem orvosolhatta a rendőri őrizet során bekövetkezett jogsértést. Összességében nézve az eljárást: bár a terheltnek volt lehetősége megkérdőjelezni az ellene felhozott bizonyítékok felhasználhatóságát a bíróság előtt, a védőtől való megfosztása az őrizet idején orvosolhatatlan módon és súlyosan érintette a védelemhez való joga érvényesülését. Mindezek alapján a Nagykamara megállapította az EJEE 6. cikk (3) bekezdés c) pontjának sérelmét, együtt olvasva a 6. cikk (1) bekezdésével.

„Az ügyvédhez és a költségmentességhez való jog a büntetőeljárásokban” című országjelentés összefoglalója

Az országjelentés „A büntetőeljárás jogok erősítése: az ügyvédhez és a költségmentességhez való jog hatékony implementációja a Stockholmi Program szerint” című, JUST/2015/JACC/AG/PROC/8630 számú, a Bolgár Helsinki Bizottság által koordinált, az Európai Unió támogatásával megvalósuló projekt keretében íródott, amely projektben a Magyar Helsinki Bizottság partnerként vett részt.

A projekt célja a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról szóló 2013/48/EU irányelv (a továbbiakban: 2013/48/EU irányelv) és az Európai Bizottság 2013/C 378/03 számú, a büntetőeljárás során a gyanúsítottak vagy vádlottak költségmentességhez való jogáról szóló ajánlása (a továbbiakban: a költségmentességhez való jogról szóló ajánlás) érvényesülésének vizsgálata öt európai uniós tagállamban (Bulgáriában, Lengyelországban, Litvániában, Magyarországon és Szlovéniában). A projekt keretein belül Magyarországon lefolytatandó kutatás részét képezte a jogszabályi környezet vizsgálata, a kapcsolódó statisztikai adatok áttekintése, 150 lezárt büntetőügy iratainak elemzése, valamint interjúk készítése az érintett szakemberekkel, jogalkalmazókkal. Az országjelentés e kutatás eredményeit foglalja össze.

1. Az ügyvédi segítség igénybevételéhez és a költségmentességhez való jog érvényesülése

1.1. Büntetőeljárások

A büntetőeljárás terheltjeit megilleti a védelemhez való jog. A terhelt személyesen is védekezhet, és a védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja; a védelem ellátására a védőn kívül másnak nincs joga.

A **védő részvétele** a büntetőeljárásban **meghatározott esetekben** (pl. ha a bűncselekményre a törvény öt évi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel, ha a terheltet fogva tartják, fiatakorú, vagy a magyar nyelvet, illetőleg az eljárás nyelvét nem ismeri, stb.) **kötelező**; a bírósági szakban, a vádemelés után ezeknek az eseteknek a köre tágabb, mint a nyomozati szakban. Az ún. „kötelező védelem” feltételeinek fennállását az eljáró hatóság állapítja meg, és ezekben az esetekben a terhelt nem dönthet úgy, hogy védő nélkül kíván részt venni az eljárásban. (A magyar rendszerben ez felel meg az ajánlás szerinti „megalapozottság vizsgálatának”.) A kötelező védelem esetein túl az eljáró hatóságok mérlegelhetik, hogy a tisztességes tárgyaláshoz való jog érvényesülése, vagyis a terhelt érdekében szükség van-e védő kirendelésére.

Ha a gyanúsított jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán a büntetőeljárás során felmerülő ún. bűnügyi költséget előreláthatóan nem tudja megfizetni, ún. **személyes költségmentességet** engedélyezhetnek részére, és kérelmére védőt rendelnek ki számára. (A magyar rendszerben ez felel meg az ajánlás szerinti „anyagilag helyzet vizsgálatának”.) A személyes költségmentességet a szabályok a jövedelmi és a vagyoni helyzethez kötik, de bizonyos helyzetekben (pl. ha a terhelt hajléktalan) ezek vizsgálata nélkül is engedélyezik. A személyes költségmentesség tárgyában hozott határozat ellen a terhelt – az ajánlás 2. szakasz 15. bekezdésével összhangban – jogorvoslattal élhet. A szabályozás olyan szempontból megfelel az ajánlás 2. szakasz 6. és 8. cikkének, hogy a személyes költségmentesség engedélyezésére irányuló eljárásban „objektív tényezőkre” tekintettel állapítják meg a kérvényező gazdasági helyzetét, „minden releváns körülményre” tekintettel. Ugyanakkor felmerül,

hogyan nem túlzottan szigorú-e a feltételrendszer, és a valóban minden arra rászoruló számára biztosított-e a személyes költségmentesség, és az ajánlás 2. szakasz 10. bekezdésével ellentétben a terhelteknek „minden kétséget kizáróan” bizonyítaniuk kell, hogy „nem állnak rendelkezésükre a védelem és az eljárás költségei fedezésére a megfelelő anyagi erőforrások”.

A kutatási eredmények szerint **ritkán rendelnek ki személyes költségmentesség engedélyezése miatt védőt**, és hiányosságok mutatkoztak a terheltek személyes költségmentességéről való tájékoztatása kapcsán is. A kutatás megerősíteni látszik a Magyar Helsinki Bizottság azon tapasztalatait, hogy ha fennáll valamilyen kötelező védelmi ok, akkor valószínűbb, hogy annak fennállására tekintettel rendelnek ki a terhelt számára védőt, akkor is, ha egyébként rászoruló, és vizsgálható lenne, hogy megfelel-e a személyes költségmentesség feltételeinek. Ez azért is aggályos, mert a terhelt szempontjából fontos különbség a két kirendelési forma között, hogy személyes költségmentesség engedélyezése esetén a kirendelt védő díját és költségét a terheltek akkor sem kell megtérítenie, ha őt a bíróság bűnösnek mondja ki, míg egyéb kötelező védelmi ok miatti kirendelés esetén a terheltek ezt a költséget viselni kell. A kirendelési rendszer értékelését általában nehezíti, hogy a kirendelések jogalap szerinti megoszlására vonatkozóan nem érhetőek el statisztikai adatok.

A magyar szabályozás nagyrészt megfelel a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (2) bekezdésében foglaltaknak abból a szempontból, hogy **mely időpillanattól kezdve biztosítja az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogot** a terheltek számára: a védelemhez, védőhöz való jog a vele szemben elsőként fogantatott büntetőeljárás cselekmény időpontjától illeti meg a terheltet. Emellett akit azért állít elő a rendőr, mert szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten érték, azt az elfogás, illetve az előállítás kezdetétől megilleti a védelemhez való jog, és a gyanúsított számára az első kihallgatása előtt biztosítani kell, hogy védőt hatalmazhasson meg – hiányosság azonban, hogy a védelemhez való jog továbbra sem biztosított az előállítás kezdetétől azok számára, akiket azért állítanak elő, mert (a tettenérés esetét leszámítva) bűncselekmény elkövetésével gyanúsíthatóak.

A **gyanúsítottat** a gyanúsítás közlése után **figyelmeztetni kell** arra, hogy védőt választhat, illetőleg védő kirendelését kérheti. Ha az eljárásban védő részvétele kötelező, a gyanúsított figyelmét arra is fel kell hívni, hogy ha három napon belül nem hatalmaz meg védőt, az eljáró hatóság rendel ki védőt számára – ha ezen a ponton a gyanúsított kijelenti, hogy nem kíván védőt megbízni, az eljáró hatóság nyomban védőt rendel ki. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) azt a 2013/48/EU irányelv 9. cikk (1) bekezdés a) pontjával és (3) bekezdésével ellentétben viszont nem írja elő, hogy a gyanúsítottnak tájékoztatást kell kapnia az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog tartalmáról és az arról való lemondás lehetséges következményeiről, illetve arról a lehetőségről, hogy a lemondást a későbbiekben a büntetőeljárás során bármikor visszavonhatja. (De a terhelt természetesen bármikor dönthet úgy az eljárás során, hogy védőt hatalmaz meg, és bármikor megvonhatja a meghatalmazást a védőjétől.) A gyanúsított első kihallgatása kezdetén, illetve, ha az eljárás során a védelem kötelezővé vált, a gyanúsított legközelebbi folytatólagos kihallgatása kezdetén a gyanúsítottnak **a védő meghatalmazására, illetőleg kirendelésére vonatkozó nyilatkozatát** a 2013/48/EU irányelv 9. cikk (2) bekezdésének megfelelően **jegyzőkönyvbe kell foglalni**. A gyanúsítottat tájékoztatni kell továbbá a személyes költségmentesség lehetőségéről is, de a gyanúsítottak nem kapnak tájékoztatást automatikusan például arról, hogy melyek a „panaszlehetőségek azon esetekre, amikor a költségmentesség biztosítását megtagadják vagy a hivatalból kirendelt ügyvéd végez nem megfelelő munkát”, így a költségmentességhez való jogról szóló ajánlás 2. szakasz 5. bekezdése csak korlátozottan érvényesül.

Meghatalmazott védőjét a terhelt szabadon választhatja ki. A megyei, illetve fővárosi ügyvédi kamarák **ügyvédi kamarai nyilvántartást vezetnek**, és az ügyvédek névsora honlapjaikon elérhető, így megvalósul a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (4) bekezdésében foglalt azon követelmény, mely szerint a tagállamok „törekednek arra, hogy a gyanúsítottak és a vádlottak részére általános tájékoztatást nyújtsanak annak érdekében, hogy azok könnyebben találjanak ügyvédet”.

Védő kirendelése esetén **az eljáró hatóság** (a nyomozati szakban a nyomozó hatóság, vagyis leggyakrabban a rendőrség) **dönti el, hogy kit rendel ki védőként**, vagyis kit választ ki a kamarák által kirendelt védőként kirendelhető ügyvédekről vezetett jegyzékből. Ebbe a terhelteknek – a költségmentességhez való jogról szóló ajánlás 3. szakasz 24. bekezdésével ellentétes módon –

semmilyen beleszólásuk nincs. (Ugyanakkor a terhelt – indokoltan – kérheti más védő kirendelését, és a kirendelt védő szintén kérheti a felmentését a kirendelés alól, szintén „indokolt esetben“.) A kirendelés jelenlegi rendszerét régóta érik erőteljes kritikák a büntetőeljárás különböző szereplői részéről, és a Magyar Helsinki Bizottság számos kutatása is azt bizonyítja, hogy a diszkrecionális kirendelési rendszer veszélyezteti a hatékony védelemhez való jog érvényesülését: a rendszer nem átlátható szempontok alapján működik, visszaélésekre ad lehetőséget, és az adatkérések azt mutatják, hogy a jelenlegi megoldás eredményeképp számos rendőrkapitányságon a kirendelések nagy részét ugyanazon egy-két ügyvéd, illetve ügyvédi iroda kapja. A kritikákra reagálva a 2018. július 1-jén hatályba lépő új büntetőeljárás törvény jelentős változást vezet be: a kirendelés alapján védőként eljáró ügyvéd kijelölését az illetékes területi ügyvédi kamara feladatává teszi.

A kirendelt védőként kirendelhető ügyvédek jegyzékébe való felvételnek a kamarai tagságon kívül más törvényi feltétele nincs, vagyis nem érvényesül a költségmentességhez való jogról szóló ajánlás 3. szakasz 19. bekezdésében foglalt azon követelmény, hogy a tagállamokban „létre kell hozni és működtetni kell a hivatalból kirendelt ügyvédekre vonatkozó akkreditációs rendszert”. Emellett **nem működik** Magyarországon az ajánlás 3. szakasz 17. bekezdése által megkívánt, „**a hivatalból kirendelt ügyvédek minőségi munkáját biztosító rendszer**” sem. A minőségbiztosítás hiánya azért is jelent problémát, mert számos empirikus vizsgálat mutatott ki hiányosságokat a kirendelt védők munkája tekintetében a meghatalmazott védőkhöz viszonyítva, pl. a kirendelt védők a nyomozati szak során tapasztalható jelenléte és aktivitásuk tekintetében. Jelen kutatás megerősítette, hogy ez a különbség továbbra is fennáll, és a **kirendelt védő által képviselt rászoruló terheltek** sok esetben még mindig **kevésbé hatékony védelemben részesülhetnek**, mint azok, akik megengedhetik maguknak, hogy védőt hatalmazzanak meg. A hatóság általi kirendelés mellett ennek oka az is, hogy a piaci árakhoz képest a kirendelt védői díj továbbra is alacsony, és a védők bizonyos, a védelem ellátásával járó tevékenységeikért nem részesülnek semmilyen díjazásban.

A **védő** a nyomozati szakban – a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (3) cikk b) pontjának megfelelően – a védelem **gyanúsítottként való kihallgatásán kívül jelen lehet az eljárási cselekmények egy korlátozott körén** a nyomozati szakban – e kör **megfelel a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (3) bekezdés c) pontjában foglaltaknak**. A védő így jelen lehet az általa, illetve a gyanúsított által indítványozott tanúkihallgatáson, valamint az ilyen tanú részvételével megtartott szembesítésen is; ezekről az eljárási cselekményekről kötelező a védőt értesíteni.

A kihallgatáson jelen levő védő a gyanúsítotthoz és a tanúhoz kérdéseket intézhet. Mind a gyanúsított, mind a védő jelen lehet továbbá a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál, továbbá indítványt terjeszthet elő, észrevételt tehet, valamint a szakértőhöz kérdéseket intézhet. A védő és a gyanúsított e nyomozási cselekményről való értesítése azonban kivételesen mellőzhető, ha ezt „a nyomozási cselekmény sürgőssége indokolja”, emellett az értesítést mellőzni kell, ha az eljárásban részt vevő személy védelme más módon nem biztosítható. 2016 októbere óta a gyanúsítottat és védőjét az értesítés mellőzéséről utólag tájékoztatni kell, és ha utóbbiak azt indítványozzák, az értesítés mellőzését utólag határozatba kell foglalni, ami megnyitja az utat a jogorvoslat előtt. Erre a módosításra a jogalkotói indokolás szerint épp a 2013/48/EU irányelv 8. cikk (2) bekezdésének átültetése érdekében volt szükség. (Az ugyanakkor továbbra is ellentétes az irányelvvel, hogy az értesítés mellőzését csak utólag kell határozatba foglalni.) A kutatási tapasztalatok alapján az értesítés mellőzésének lehetőségével a hatóságok egyébiránt nem élnek.

Fontos kiemelni, hogy a védelem kötelező jellege a nyomozati szakban nem jelenti azt, hogy a védő jelenléte kötelező az egyes nyomozati cselekményeken, vagyis **a nyomozó hatóság abban az esetben is kihallgatja a terheltet kötelező védelem esetében is, ha a védő** – a gyanúsított kihallgatásról való értesítése ellenére – bármilyen okból **nem jelenik meg**. (A bírósági szakban ellenben nem tartható tárgyalás a védő távollétében, ha a védelem kötelező. Ha ilyen esetben a meghatalmazott védő a tárgyaláson nem jelenik meg, a bíróság helyettes védőt jelöl ki, a meg nem jelent kirendelt védő helyett pedig más védőt rendel ki, akiknek időt lehet biztosítani ahhoz, hogy a védelemre felkészüljenek.)

A **védőt** – a „késedelmet nem tűrő” eljárási cselekményeken kívül – **kellő időben**, legkevesebb 24 órával korábban **értesíteni kell** azokról az eljárási cselekményekről, amelyeken jelen lehet. Ám mivel a fogva lévő gyanúsítottat 24 órán belül ki kell hallgatni, az előállított, majd őrizetbe vett terheltek

esetében fogalmilag nincs arra lehetőség, hogy védőjüket az első gyanúsított kihallgatásukról legkevesebb 24 órával korábban értesítsék. A kutatási eredmények szintén alátámasztják, hogy a védő értesítésének időszerűsége az előállított, őrizetbe vett terheltek első gyanúsított kihallgatása esetében merül fel leginkább problémaként. A korábbi kutatási tapasztalatok szerint a kései értesítés mellett sok esetben gondot jelentett továbbá, hogy a védők az értesítést nem olyan időszakban és módon kapták meg, amely reálisan lehetővé tette volna számukra a megjelenést az első gyanúsított kihallgatáson. Szabály hiányában változó a gyakorlat a tekintetben, hogy bevárja-e a védőt a rendőr, ha a védő jelzi, hogy a gyanúsított kihallgatás tervezett kezdeténél később tudna csak megjelenni.

A kutatási eredmények azt mutatják tehát, hogy **a nyomozati szakban az értesítéshez és a jelenléthez kapcsolódó egyes szabályok, illetve a szabályok hiánya oda vezethetnek, hogy a gyakorlatban nem érvényesül teljeskörűen a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (1) bekezdésének azon követelménye, hogy a gyanúsítottak és a vádlottak ügyvédi segítséget vehessenek igénybe „abban az időpontban és olyan módon, hogy az érintett személy a gyakorlatban hatékonyan érvényesíthesse a védelemhez való jogát”.** Ezek **leronthatják** továbbá **az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog gyakorlásának „ténylegességét”,** amelyet a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (4) bekezdése a szabadságelvonással érintett gyanúsítottak vagy vádlottak kapcsán megkíván.

Összhangban a 2013/48/irányelv 3. cikk (3) bekezdés b) pontjában foglaltakkal, a védő értesítésével, illetve a megjelenésével vagy távolmaradásával kapcsolatos tényeket a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. Ugyanakkor a kutatási tapasztalatok szerint ez sokszor nem történik meg megfelelően.

A terhelt az eljárás bármely szakaszában jogosult arra, hogy megfelelő időt és lehetőséget kapjon a védekezésre való felkészülésre, és a Be. **a fogva levő gyanúsítottak** esetében kifejezetten kimondja, hogy **a kihallgatás előtt a védővel értekezhetnek,** illetve hogy jogosultak arra, hogy védőjükkel a kapcsolatot felvegyék. Az előzetes letartóztatottak védőjükkel szóban, írásban, telefonon **ellenőrzés nélkül** érintkezhetnek. Ha a védő nem jelenik meg személyesen az első gyanúsított kihallgatáson, akkor viszont arra nincs mód, hogy azt megelőzően a védő telefonon értekezzen a fogva tartott terhelttel – ez ellentétes a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (3) bekezdés a) pontjával, illetve preambuluma (23) bekezdésével is. A titkosságot veszélyeztetheti, hogy nem minden rendőri szerv épületében áll rendelkezésre olyan helyiség, ahol teljes mértékben érvényesülhetnek mind a titkossággal, mind pedig a biztonsággal, illetve az őrzésbiztonsággal kapcsolatos szempontok; és amióta bevezették a mobiltelefonokat a büntetés-végrehajtási intézetekben, az előzetes letartóztatottaknak sokszor a védőjükkel való konzultációt is a zárkatársaik előtt kell bonyolítaniuk. Az ügyvédek nehézségeket jeleztek a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott terheltekkel való kapcsolatfelvétel vonatkozásában is.

Ami a jogorvoslatokat illeti, a Be. **általános panaszjogot** biztosít a terheltek számára a nyomozati szakban, így a terheltek és a védők panasszal élhetnek a védő értesítésének elmaradása és elkésztettsége miatt is. Ugyanakkor a jogorvoslati jognak a 2013/48/EU irányelv 12. cikk (1) bekezdésében megkövetelt „hatékonyágát” lerontja, hogy a Be. nem rögzíti, hogy ilyen esetekben mi a „sikeres” panasz következménye. (Egyébiránt az ügyvédek is azon az állásponton voltak, hogy a panaszok általában nem hatékonyak.) A terhelt eljárási jogai, így a védőhöz, az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog lényeges **korlátozása** a 2013/48/EU irányelv 12. cikk (2) bekezdésében foglaltakkal összhangban **a vallomás bizonyítékként való kizárásához vezethet** (de pl. a védő tevékenységének nem megfelelő színvonala nem). E körben mérföldkövet jelentett a 8/2013. (III. 1.) AB határozat, amely kimondta: alkotmányos követelmény, hogy a terhelt érdekében kirendelt védőt a terhelti kihallgatás helyéről és időpontjáról igazolható módon, olyan időben értesítsék, hogy a kirendelt védőnek lehetősége legyen az eljárási törvényben foglalt jogait gyakorolni, valamint a terhelti kihallgatáson részt venni, és ilyen értesítés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítékként nem értékelhető.

1.2. Szabálysértési eljárások

A 2013/48/EU irányelv és a költségmentességhez való jogról szóló ajánlás hatálya bizonyos esetekben a szabálysértési eljárásokra is kiterjed, és a szabálysértési eljárás alá vont személyeket is megilleti a védelemhez való jog. Erről a jogáról a szabálysértési őrizetbe kerülő személyt írásban tájékoztatni kell.

Az eljárás alá vont személy érdekében a szabálysértési eljárás során **törvényes képviselője vagy az általa vagy törvényes képviselője által írásban meghatalmazott nagykorú személy** járhat el; a meghatalmazás bármikor megvonható. Az eljárás alá vont személy képviselője **jogosult** többek között **az eljárási cselekményeknél jelen lenni**; az eljárás bármely szakaszában észrevételt, indítványt tehet, illetve kérdést tehet fel; az általa képviselt személlyel **ellenőrzés nélkül kapcsolatot tarthat**. Kötelező képviseletet a jogszabály kizárólag egy speciális eljárás, a bíróság elé állítás kapcsán ír elő: ebben az eljárásban a rendőrség ügyvédet rendel ki, ha az eljárás alá vont személynek nincs meghatalmazott ügyvédje. Az eljárás alá vont személy – indokoltan, egy alkalommal – más ügyvéd kirendelését kérheti.

A büntetőeljárásokhoz hasonlóan nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet az eljárás alá vont személy eljárási jogainak, így a védelemhez, képviselethez való jogának lényeges korlátozásával szereztek meg.

2. Harmadik személy tájékoztatása szabadságelvonáskor és kommunikáció a szabadságelvonás ideje alatt

2.1. Büntetőeljárások

A terhelt őrizetbe vételének elrendeléséről és a fogva tartás helyéről **24 órán belül értesíteni kell a terhelt által megjelölt hozzátartozót**, ennek hiányában a terhelt által megjelölt más személy is értesíthető. Kérdéses azonban, hogy a 24 órás időkeret (amelyet az új büntetőeljárás törvény nyolc órára csökkent majd), megfelel-e a 2013/48/EU irányelv 5. cikk (1) bekezdése szerinti „indokolatlan késedelem” nélküli értesítés követelményének. (Hozzá kell tenni, hogy az interjúk szerint a rendelkezésre álló 24 órás időkeretet a hatóságok nem használják ki.) Az értesítési kötelezettség a rendőrséget terheli, a hozzátartozó értesítésének időpontjáról és módjáról, illetve az értesítés elmaradásának okáról feljegyzés készül.

A **fogva lévő terhelt jogosult arra, hogy hozzátartozójával vagy** – az ügyész, illetve bíróság „engedélye” alapján – **más személlyel** szóban, személyesen felügyelet mellett, telefonon és írásban ellenőrzés mellett **érintkezzen**. A hozzátartozóval való érintkezés kizárólag a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható vagy tiltható meg, összhangban a 2013/48/EU irányelv 6. cikk (2) bekezdésében foglaltakkal. Arra vonatkozóan, hogy a kapcsolattartás a 2013/48/EU irányelv 6. cikk (1) bekezdésének megfelelően „indokolatlan késedelem” nélkül biztosított legyen, garanciális rendelkezést a jogszabályok nem tartalmaznak.

A 2013/48/EU irányelv 7. cikkében foglaltakkal összhangban a nem magyar állampolgárságú, őrizetbe vett vagy előzetes letartóztatásba kerülő terhelt rendőrségi fogdára, illetve büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadásáról késedelem nélkül **értesíteni kell az állampolgársága szerint illetékes diplomáciai vagy konzuli képviseletet**. Ha a külföldi terhelt többes állampolgár, az általa megjelölt külképviseletet kell értesíteni. A külföldi állampolgár kérelmére a **gyanúsítottkénti kihallgatásán jelen lehet államának konzuli tisztviselője**. A konzuli tisztviselő **meg is hatalmazhat védőt a külföldi állampolgár terhelt számára**; illetve kérelmére is kirendelhet védőt az eljáró hatóság azon az alapon, hogy azt „a terhelt érdekében szükségesnek tartja”. A fogva

lévő külföldi állampolgár terhelt jogosult arra, hogy államának **konzuli képviselőjével a kapcsolatot felvegye**, vele írásban és szóban ellenőrzés nélkül érintkezzék.

A fenti jogok megsértése esetén biztosított a jogorvoslat a terheltek számára.

2.2. Szabálysértési eljárások

A szabálysértési őrizet elrendeléséről az eljárás alá vont személy által megjelölt **hozzátartozót, ennek hiányában más személyt a rendőrség haladéktalanul értesíti**; a fiatalokú szabálysértési őrizetbe vételéről a törvényes képviselőjét is értesíteni kell. A megjelölt személy értesítésének elmaradása ellen panasznak van helye. A kapcsolattartáshoz való jog a szabálysértési őrizetben levőket szintén megilleti (a szabálysértési őrizetet rendőrségi fogdán hajtják végre), e jog megsértése miatt szintén panasszal élhet a szabálysértési őrizetes.

A Magyar Helsinki Bizottság ajánlásai az országjelentés alapján

1. Ajánlások a 2013/48/EU irányelv implementációja kapcsán

3. cikk – Ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog

- A védelemhez való jogot indokolt lenne biztosítani azok számára is, akiket az Rtv. 33. § (2) bekezdés b) pontja alapján azért állítanak elő, mert „bűncselekmény elkövetésével gyanúsíthatóak”.
- Annak érdekében, hogy teljeskörűen érvényesüljenek a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (1) és (4) bekezdésében foglaltak, a következő változtatásokat javasoljuk:
 - Az új Be. szövegével összhangban szüntessék meg azt a hatályos Be. szerinti lehetőséget, hogy ha a terhelt védőt kíván meghatalmazni, akkor arra kötelező védelem esetén három nap haladékot kap.
 - Kötelező védelem esetében indokolt lenne a védő jelenlétének kötelezővé tétele a nyomozati szakban a gyanúsított kihallgatásokon (adott esetben nagyon szűken meghatározott kivételekkel).
 - Szükséges lenne meghatározni egy olyan konkrét határidőt a védő a gyanúsított kihallgatásról való értesítésére, amely reálisan lehetővé teszi a védő számára a kihallgatáson való megjelenést, illetve az arra való felkészülést (az új Be.-hez hasonlóan, de annál hosszabb időt biztosítva a védőnek a megjelenésre).
 - Szükséges lenne annak minél pontosabb meghatározása, hogy milyen esetekben minősül egy eljárási cselekmény „késedelmet nem tűrőnek”, és e cselekmények esetében egy az általánosnál rövidebb, de a védő részvételét még lehetővé tevő határidő meghatározása a védő értesítésére.
 - Indokolt lenne annak pontos szabályozása, hogy milyen módon értesíthetőek a védők a nyomozati cselekményekről, illetve mikor tekinthető úgy, hogy a védő értesítése megtörtént. Ezzel összefüggésben indokolt lenne annak előírása – különösen a fogva tartott terheltek vonatkozásában –, hogy az első gyanúsított kihallgatásról minden esetben telefonon értesítsék a védőt.
 - Indokolt annak előírása, hogy a védő a kihallgatásokról való értesítése pontos időpontjának a büntetőeljárás irataiból ki kell tűnnie.
 - Azt javasoljuk továbbá, hogy rögzítsék a végrehajtási szabályokban – elsődlegesen a fogva tartott terheltek vonatkozásában –, hogy ha a védő jelzi, hogy az első gyanúsított kihallgatáson annak tervezett kezdeténél csak később tudna megjeleni, akkor a nyomozó hatóságnak ezt – ésszerű időkeretek között – figyelembe kelljen vennie.

- Azokra az esetekre, amikor a védő részvétele kötelező az eljárási cselekményen a bírósági szakban, indokolt lenne a Be.-ben meghatározni azt a minimális időtartamot, amennyivel a tárgyalás előtt a védőnek jeleznie kell, hogy akadályoztatása miatt a tárgyaláson nem tud megjelenni és helyettesítéséről gondoskodni nem tudott, a határidő elmulasztásához szankciókat kapcsolva.
 - Ha a védelem kötelező, és a védő nem jelenik meg a tárgyaláson, ne legyen mód arra, hogy helyben és azonnal helyettes védőt jelölnek ki vagy új védőt rendelnek ki a terhelt számára.
 - Legyen biztosított a tolmács szélesebb körben, az eljárási cselekményekhez közvetlenül nem kapcsolódóan is a védő és a terhelt közötti kommunikációhoz.
- A Be. szabályait a 2013/48/EU irányelv 3. cikk (3) bekezdés a) pontjával, valamint a preambulum (23) bekezdésével való összhang érdekében szükséges lenne úgy módosítani (illetve az új Be.-ben azt egyértelműen biztosítani), hogy a fogva tartott terhelt az első gyanúsított kihallgatása előtt telefonon konzultálhasson a védőjével, ha a védő nem tud a kihallgatáson megjelenni.
- A 2013/48/EU irányelv 8. cikk (2) bekezdésének való teljes megfelelés érdekében a Be. szabályait indokolt lenne úgy módosítani, hogy a védő a szakértő meghallgatásáról, a szemlérről, a bizonyítási kísérletről és a felismerésre bemutatásról való értesítésének mellőzését ne csak utólag, a gyanúsított és a védő külön kérelmére kelljen határozatba foglalni.
- A fókuszcsoportos beszélgetések alapján szükségesnek mutatkozik a védők a büntetés-végrehajtás rendszerében való rögzítésének hatékonyabbá és időszerűbbé tétele, és annak előírása, hogy a védőt kötelező jelleggel értesítsék a terhelt átszállításáról egy másik fogva tartást foganatosító intézetbe.

4. cikk – Titkosság

- A kutatási tapasztalatok alapján szükségesnek mutatkozik minden rendőri szerv épületében olyan helyiség létesítése, ahol teljes mértékben érvényesülhetnek mind a védő és védelem közötti kommunikáció titkosságával, mind pedig a biztonsággal, illetve a fogva tartott terheltek esetében az őrzésbiztonsággal kapcsolatos szempontok.
- A Magyar Helsinki Bizottság börtönmegfigyelő programjának tapasztalatai alapján szükséges lenne annak országos, akár jogszabályi szintű rendezése, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak többes elhelyezés esetén legalább a védőjükkel a zárkán kívül, zárkatársaik jelenléte nélkül telefonálhassanak.

5. cikk – Harmadik személynek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatáshoz való jog

- A 2013/48/EU irányelv 5. cikk (1) bekezdésének teljes körű érvényesülése érdekében indokolt lenne az őrizetbe vett terhelt által megjelölt hozzátartozó, illetve harmadik személy értesítésére nyitva álló 24 órás időkeret jelentős csökkentése (például az új Be. szerinti 8 órára).
- A kutatási tapasztalatok fényében javasoljuk annak részletesebb szabályozását (alacsonyabb jogforrási szinten), hogy a terhelt által megjelölt harmadik személyek értesítése az őrizetbe vételkor milyen módon történhet, és a nyomozó hatóság milyen lépéseket köteles megtenni a harmadik személy értesítése érdekében (pl.: a telefonos értesítés elsődlegessége; a harmadik személy felkeresése a lakcímén abban az esetben, ha telefonon nem elérhető a megjelölt személy).

6. cikk – A harmadik személyekkel való kommunikációhoz való jog szabadságelvonáskor

- Indokolt lenne az előzetes letartóztatásban levő terhelt más személyekkel való kapcsolattartására vonatkozó szabályok olyan irányú módosítása, hogy érvényesüljön a 2013/48/EU irányelv preambuluma (36) bekezdésében foglalt következő kitétel: „Amennyiben az illetékes hatóságok egy konkrét harmadik személy tekintetében a kommunikációhoz való jog gyakorlásának korlátozását vagy elhalasztását irányozzák elő, előtte meg kell vizsgálniuk, hogy lehetséges lenne-e egy, a gyanúsított vagy a vádlott által megnevezett másik harmadik személlyel való kommunikáció.”

- Azt javasoljuk, hogy hozzanak garanciális szabályokat arra vonatkozóan, hogy a harmadik személyekkel való kapcsolattartás a 2013/48/EU irányelv 6. cikk (1) bekezdésének megfelelően „indokolatlan késedelem” nélkül biztosított legyen.

9. cikk – Jogról való lemondás

- A 2013/48/EU irányelv 9. cikk (1) bekezdés a) pontjának és (3) bekezdésének való megfelelés érdekében szükséges lenne annak biztosítása, hogy a gyanúsítottak tájékoztatást kapjanak az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog tartalmáról és az arról való lemondás lehetséges következményeiről, illetve arról a lehetőségről, hogy a lemondást a későbbiekben a büntetőeljárás során bármikor visszavonhatják.

12. cikk – Jogorvoslat

- A Be. 196. § (1) bekezdése szerinti panaszjog a 2013/48/EU irányelv 12. cikk (1) bekezdésében megkövetelt hatékonyságának növelése érdekében azt javasoljuk, hogy a Be. rögzítse legalább példálózó jelleggel, hogy a védőhöz való jog sérelme és a harmadik személyek az őrizetbe vételről való tájékoztatása körében mi lehet a következménye annak, ha a panasznak helyt adnak.

2. Ajánlások a költségmentességhez való jogról szóló ajánlás implementációja kapcsán

2. szakasz – A költségmentességhez való jog

- A kutatási tapasztalatok fényében lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy minden rászoruló terhelt személyes költségmentességben részesüljön, tekintet nélkül arra, hogy ügyében kötelező-e a védelem, akár a „részleges személyes költségmentesség” intézményének bevezetésével. E körben az alábbiakat javasoljuk a jogalkotó, illetve a hatóságok és a bíróságok számára:
 - Az ajánlás 2. szakasz 10. bekezdésének való megfelelés érdekében enyhítsék a személyes költségmentesség szigorú formai szabályait, úgy, hogy a terhelteknek ne kelljen „minden kétséget kizáróan” bizonyítaniuk rászorultságukat.
 - Tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy mind az eljáró hatóságok tagjai, mind a terheltek és védőik több, könnyebben hozzáférhető és közérthető információval rendelkezzenek a személyes költségmentesség engedélyezésének feltételeiről és kérelmezésének módjáról.
 - Biztosítsák, hogy a személyes költségmentesség lehetőségéről és igénybevételének feltételeiről való tájékoztatás minden eljárási szak kezdetén automatikus és teljes körű legyen, és hogy amennyiben szükséges, a hatóságok segítséget nyújtsanak a kérelem benyújtásában.
 - Vizsgálják felül
 - (i) a RobotZsaru NEO központi iratmintatárában szereplő, a gyanúsított kihallgatásról szóló jegyzőkönyvmintát,
 - (ii) azokat az írásbeli tájékoztatókat, amelyeket a rendőrség és a büntetés-végrehajtási intézetek bocsátanak a fogvatartottak rendelkezésére,
 - (iii) valamint a terhelteknek a vádemelés után a bíróság által megküldött nyomtatványokat annak érdekében, hogy a terhelteket az eljárás minden pontján megfelelően és közérthetően tájékoztassák a személyes költségmentességhez való jogról és igénybevételének feltételeiről, összhangban a 2012/13/EU irányelv 3. cikk (1) bekezdés b) pontjával, illetve (2) bekezdésével, és az ajánlás 2. szakasz 5. bekezdésével. Biztosítsák, hogy a gyanúsítottak tájékoztatást kapjanak arról is, hogy melyek a „panaszlehetőségek azon esetekre, amikor a költségmentesség biztosítását megtagadják vagy a hivatalból kirendelt ügyvéd végez nem megfelelő munkát”.
- Annak érdekében, hogy a kirendelésekkel kapcsolatos gyakorlatot megfelelően értékelni lehessen, az érintett állami szervek gyűjtsenek adatokat pl. a kirendelések számáról és pontos okáról az eljárás különböző szakaszaiban, a kirendelt védők díjára és költségeire fordított összegekről, a védők tárgyalásról való távolmaradása miatt kiszabott rendbírságokról, stb.

3. szakasz – A költségmentességi rendszerek keretében nyújtott jogi segítség minősége

- A kutatási tapasztalatok fényében azt javasoljuk, hogy a jogalkotó és az ügyvédi kamarák tegyenek lépéseket annak biztosítása érdekében, hogy a kirendelt védők megfelelő minőségű jogi segítséget nyújtsanak/nyújthassanak védeneknek. E körben a következőket javasoljuk:
- Az ajánlás 3. szakasz 19. bekezdésében foglaltakkal összhangban hozzanak létre egy akkreditációs rendszert a kirendelhető védők tekintetében.
 - Az ajánlás 3. szakasz 17. bekezdésével összhangban vezessenek be egy általános minőségbiztosítási rendszert a kirendelt védők tekintetében, a kirendelési rendszer működésének rendszeres monitorozása és értékelése érdekében.²⁰¹
 - A lehetőségekhez képest növeljék tovább a kirendelt védők óradíját, hogy az jobban közelítsen a piaci árakhoz.
 - Vizsgálják felül a kirendelt védők díjazásának rendszerét oly módon, hogy a kirendelt védők a lehetőségekhez képest minél több, a védelem ellátásával szükségszerűen együtt járó tevékenységért részesülhessenek díjazásban (pl. tárgyalásra való felkészülés, beadványkészítés, utazással töltött idő akár egy településen belül is, nem fogva tartott terhelttel való konzultáció); írja elő kifejezetten a jogszabály, hogy a díjazás a védőt a tárgyalási szünet idejére is megilleti; és a fogva tartott terheltekkel való konzultációért is teljes óradíj járjon. A fókuszcsoportos beszélgetések résztvevői szerint megfontolandó lehet az ügyek kategorizálása a díjazás szempontjából bonyolultságuk és a védői időráfordítás szerint, vagy a védői feladatok sokkal specifikusabb definiálása és díjazása.
 - A fókuszcsoportos beszélgetések résztvevői szerint indokolt lenne a kirendelt védői díjakkal, költségekkel kapcsolatos igazolások kiállításának racionalizálása, egyszerűbbé tétele.

3. szakasz – A hivatalból kirendelt ügyvédek kijelölése

- A hatékony védelemhez való jog érvényesülése érdekében szükséges a védőkirendelés rendszerének jelentős átalakítása.
- Támogatjuk a védőkirendelés rendszerének az új Be. szerinti módosulását, amelynek eredményeképp a védőt személyét nem az eljáró hatóság, hanem a területi ügyvédi kamara jelöli majd ki.
 - Fontosnak tartjuk, hogy a védőkirendelés az új Ütv. által bevezetendő elektronikus rendszere legyen átlátható, és biztosítsa a kirendelhető védők arányos munkaterhelését és a kirendelés véletlenszerűségét is.
 - A védőkirendelés rendszerére vonatkozó jogszabályi rendelkezések megváltozásáig az ügyvédi kamarák és a kirendelő hatóságok törekedjenek más eszközökkel annak előmozdítására, hogy a védők kirendelése arányosan, véletlenszerűen és a hatékony védelemhez való jog szem előtt tartásával történjen. Ilyen eszköz lehet például az ügyeleti rendszer széles körű, nem csak a pihenő- és munkaszüneti napokra kiterjedő alkalmazása és hatékonyabbá tétele (pl. az ügyeleti rendszerben részt vevők listájának az ügyvédek specializációjára tekintettel való összeállítása; annak szankcionálása, ha az ügyeletes ügyvéd nem elérhető; és annak biztosítása, hogy a hatóság tiszteletben tartsa az ügyeleti rendet).
- A kutatási tapasztalatok alapján szükségesnek látszik annak vizsgálata, hogy hogyan biztosítható hatékonyabban a védelem „azonos ügyvéd által történő folyamatossága” az ajánlás 3. szakasz 25. bekezdése szerint, különös tekintettel a másodfokú eljárásokra.

²⁰¹ Részletes javaslatért lásd: Kádár András Kristóf –Tóth Balázs – Vavró István: *Védtelenül – Javaslat a magyar kirendelt védői rendszer reformjára*. Magyar Helsinki Bizottság, 2007, Budapest, 133–135. o.